

J. E. ROSBERG

LAPPLYNNE

HELSINGFORS SÖDERSTRÖM & C:o FÖRLAGSAKTIEBOLAG 1922

HELSINGFORS 1922 MERCATORS TRYCKERI AKTIEBOLAG

Förord till den elektroniska utgåvan

Verket, som tillhör University of Toronto, har hämtats från Internet Archive. Det anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i april 2017 av Bert H.

Att skildra ett helt folks psyke hör till de svåraste uppgifter man överhuvudtaget kan ställa framför sig. — Redan skildringen av en eller ett fåtal individers karaktär, sådan den göres i skönlitteraturen, anses ju vara en svår konst, vari endast mästaren lyckas.

Ju mera ett folk blandat blod med andra folk och ju mer det till följd av olika näringsgrenar eller utvecklad kultur differentierat sig i kaster, skrån, klasser eller befolkningslager, dess svårare blir uppgiften. Faran för att döma alltför individuellt eller att vara bunden av sin egen stams fördomar är mycket stor. Man dömer efter de individer man händelsevis lärt känna eller hört något om. Och dessa dömer man åter efter huru de passa i den omgivning, i vilken man träffat dem, oavsett om denna är naturlig för dem eller icke. — Det finnes väl icke den folkpsykolog, som kan säga sig fullständigt behärska sitt material.

Naturfolken och de folk, som ännu stå dessa nära, ha naturligtvis att uppvisa mindre djupgående lynnesskiftningar än kulturfolken. Men därvidlag kommer den omständigheten till, att det är oändligt mycket svårare att intränga i deras psyke än i ett folks, vars tankegång mera överensstämmer med ens egen.

Faran av att man misstar sig i sin karaktäristik bör icke underskattas. Orättvisa och oförstående omdömen om nationer ha ofta varit vållande till stora politiska olyckor. Den under världskriget så gouterade lögnpropagandan opererade, som känt torde vara, med medvetna folkpsykologiska vanställningar, och de därigenom uppkomna snedvridna föreställningarna ha i flere länder ännu icke gått ur det allmänna medvetandet.Att jag, trots allt detta, vågat mig på en skildring av lapplynnet, har sin orsak i det intresse jag under långvarig beröring med lappar fått för detta folk samt däri, att en mycket rik, ännu i detta avseende obearbetad litteratur står till buds för frågans

belysande.

Lapparna äro visserligen rätt oåtkomliga för en icke-lapp, men ha å andra sidan levat i mer eller mindre inklämda geografiska förhållanden och ha — utöver den religiösa påverkan, — icke rönt särdeles stort inflytande från andra folk, varför de äro tämligen enhetliga i psykologiskt hänseende. De ha kvar mycket av de primitiva folkens osammansatta karaktärer, men ha å andra sidan, tack vare sin mottaglighet för andliga impulser, i många avseenden avlägsnat sig från dessas tankevärld.

Liksom det finnes en mångfald dialekter av det lapska språket, vilka i vissa fall kunna vara så olika, att man icke förstår varandra, finnes det givetvis också differenser i naturellen mellan såväl individer som stammar. Dessa olikheter äro dock i många fall svåra att urskilja för den utomstående. Men lapparna veta nogsamt av dem och framhäva dem i sina jojkningar, som ofta äro att betrakta som nidvisor.

Jakob Fellman översätter en gammal nåidjojkning på följande sätt:

»I Utsjoki bo avundsamma muddar, I Enare lustiga bröder, I Karasjok höghorniga och granna, I Aviovarre är skökornas kulle, I Outakoski högljudda och skrikhalsar, I Koutokeino blodiga knivar, I Laxefjorden helt utslitna peskar.»

Vid begagnandet av den rika litteraturen kan man naturligtvis icke trygga sig till en matematisk interpoleringsmetod. Det kritiska sovrandet avser icke blott författarnas iakttagelseförmåga, vederhäftighet och sådant, utan även tidsandan, av vilken de rönt inflytande, och många andra omständigheter. Och man måste kommaihåg, att Svenska turistföreningen troligen haft skäl att utfärda följande varning:

— Den, som ärnar skriva om seder och bruk hos lapparna, må dröja åtminstone en månad hos dem, eljest får han säkert en falsk föreställning om dem.

Mathias Steuchius var superintendent i Hernösand i slutet av 1600-talet och hade bl. a. att hålla ett vaksamt öga på lapparnas »afguderie, argheet, widskepelsse och trummors brukande». Han var en sträng och petig man samt en lärd och ortodox herre, som sedan steg till höga prästerliga värdigheter. K. M:t visste vad det gjorde, när det satte den mannen till att nederslå lapparnas avgudadyrkan och verka för deras »förkoffring i den sanna religionen».

Från några präster i Lappmarkerna hade inkommit klagomål över »dedt owäsendet och grofwa afgudadyrckan» som ännu av lapparna bedrevos. För att i grund undersöka saken tillsattes en kommission, bestående av landshövdingen i det nordligaste länet och superintendenten, vilken skulle beresa alla lappmarker och anställa »inquisition». Landshövdingen var en gammal, sjuklig general, Hans A. Kruse, som helst ville slippa med så litet resor som möjligt, men superintendenten var brinnande i nitet och släpade honom med sig under »stoor lijfzfahra» från lappsocken till lappsocken.

Denna rannsakan måtte ha uppskrämt lapparna betydligt. De fingo sträng tillsägelse att infinna sig i kyrkan till förhör. »Hwar någon förefallelöös försummade att komma tillstädes, skulle han vänta straff.» Mest kommo gamla och medelålders, men ungdomen stack sig i regel undan och skyllde på att renarna måste vaktas. Inkvisitionen började med ett strängt förhör i kristendomens prima principia. Därvid kom mycken okunnighet i dagen. Såsom ett exempel kan anföras: »Frågades hwadh Gudh wore? då somblige swarade honom wara en Röök, andra sigh intet hafwa warit så lärde.» Den senare satsen är så karakteristisk som möjligt för lapparna ännu i dag. Gör man dem en mera invecklad fråga, svara de i regel: Jag är inte så lärd eller: Ingen har lärt mig det.Uppfattningen att Gud vore en rök härrör väl av oriktig översättning från prästens sida. Han har synbarligen förväxlat ande och andedräkt, vilken i kallt väder står som en rök ur munnen. Hela svenska kyrkan förfasade sig sedan över denna »okunnighet», men tänkte icke på att orsaken därtill sannolikt låg hos en av dess egna tjänare.

Efter det inkvisitoriska läsförhöret följde insamlingen av de hedniska instrumenten, som tydligen var kommissionens egentliga uppdrag. Först uppskrämdes lapparna ytterligare och hotades »medh alfwarlig förmaningh, dhe wille, så kärt dem wore, undwijka timmeligit och ewigt straff (hwilket och dem städtes under ögonen, hwar uthi det bestodh) lefwerera ifrån sigh sina trummor och afgudar, och här effter alldeles afståå medh

ett så wederstyggeligit lefwerne.» Att lapparna blevo uppskakade, kan man finna av relationen, däri det berättas, att »een som stodh i hoopen föll neder och bortswimmade, som dhe pläga giöra hwilka af onda anfächtas.»

Lapparna voro tydligen så rädda, att knappast någon vågade tillgripa de vanliga, illpariga lappfukterna, som man hade väntat, att de kunde hava till hands i ett sådant ögonblick. De stodo som darrande skolpojkar inför sin barske lärare och undanskyllde sig med att »wara af sina förfäder förförde, icke wettandes rättare ähn det wore lofligit bruka sådana trummor.» De lovade »afståå medh all widskipellsser och afguderij» samt att »där någon skulle beträdas medh så grof gierningh, wille dhe honom straxt angifwa.»

Därefter skedde insamlandet av trolltrummorna. I Umeå lappmark fick man ihop 8 trummor, i Luleå lappmark första gången endast »en gammall trumbottn»; andra gången hittade lapparna redan på flere krumbukter — en lapp hade lagt sin trumma i akjan för att beskedligt leverera in den, men en illasinnad lapp från Torneå hade tagit den från honom — men de flesta »lofwade lefwerera trummorna ifrån sigh», varefter de fingo »tillsäijelsse på nåder, så frampt the här effter öfwergåfwo Satans Tienst.» I andra byalag visade sig lapparna mera fogliga. Från en by fick man sålunda en trumma utan skinn, varjämte tvenne lappar försäkra sig ha förstört sinatrummor — en av dem hade kastat sin trumma i ett träsk. Från en annan by inflöto 15 leveransanbud men ingen trumma. Två lappar blevo »för mothwilligheet stälte till wijdare förhöör på Tinget», och en blev »effter han enständigt neekade, satt i förwar hoos Befall-ningzman.» Från Jockmock fick man två trummor jämte några löften; från de andra byalagen mest löften.

Kommissionen sammanträffade icke med lapparna i Piteå, Torneå och Kemi lappmarker, utan uppdrog sitt värv åt prästerskapet. I Piteå hade prästen dock föga framgång. När han hade fått tag i en trumma, satte lapparna efter honom »medh skrij och rop, staffrar och käppar i sine händer — och röfwade henne ifrån oss», såsom han anmäler. En lapp i Lycksele hade t. o. m. fräckheten att anhålla, »att Lapparne måtte framgeent tillåtas bruka sine trummor och trummespeehl i stället för Compasser, föregifwandes Lapparne, utan trummor icke hitta och finna till sina kåttar och Stafburer.» I Torneå och Kemi lappmarker synes spåtrummorna redan då tämligen allmänt ha kommit ur bruk, efter man icke läser något om begagnandet av sådana.

Huruvida de, som lovat leverera sina trummor, verkligen höllo sina löften, känner man icke, men de hade hotet över sig att »uthan nåder blifwa afstraffat — och den som en sådan syndare icke uppenbarade, skulle icke heller blifwa förskont.»

Att superintendenten icke var nöjd med sin resa, trots det han lyckats förstöra så många spåtrummor, vilka nu hade utgjort ovärderliga museiföremål, framgår av ett brev, där han beklagar sig över lapparnas känslolöshet:

»Afguderij och truldom; tijdelag, blodskam, dråp, horerij för-höltz dem, men ingen mehr Cominotion såg man der wid än af een. Stock.

— När man tydheligare repeteradhe om Gudz Sons pijno i Örte-gårdhen, war lijka stor Commotion, allenast 2 eller 3 såg iag som då fälte tårar.»

Kanske ernådde han större »Commotion», när Consistorium i Her-nösand ett år senare uttalade sig på följande sätt:»Där och någon befunnes medh så grofft afguderij omgåtz som meriterar Lijfz Straff, så wore wäll, om een Sådan blefwe andragen och där in loco ledhe sitt Straff androm till Sky, hwilket skulle mycket hielpa wärket, emädan Lapparne af sig sielfwe äro bäffwandhe och rädde.»

Att jag så vidlyftigt relaterat denne ende mans gärning för utrotandet av djävulens arga list och inpräntandet av en sann kristendom bland lapparna, har sin orsak dels däri, att hans arbete är bättre känt än mången annan prästmans och även blev bättre belönat, dels däri, att superintendenten var min morfarsfarfarsmorfarsfar och jag således känner mig ett grad medskyldig i den förstörelse han åstadkommit med sin hårdhänta ehuru säkerligen välmenta aktion. Visserligen heter det, att fädernas missgärningar straffas på barnen intill tredje och fjärde led, och jag är superintendentens avkomling i sjunde led, så jag borde rätteligen gå fri. Men jag vill dock ej krypa undan, utan som penitens ålägga mig skrivandet av denna bok, som försöker vara en upprättelse för lapparna.

Men kanhända — man vet ju icke huru åsikterna komma att skifta — känner sig en min avkomling i sjunde led i

sin tur manad att bota för det jag i denna bok i ovetenhet syndat mot forskningens heliga anda.

*

Slutligen vill jag till dem, som anse att denna bok endast är ett »lappverk» — i ordets sämre bemärkelse — säga, att så visserligen är fallet, men att jag med flit aktat mig för möjligen subjektiva omdömen, där läsaren kan reda sig med ledning av citaten och egen konklusionsförmåga. — Kapitlens ordningsföljd har i viss mån föreskrivits av citaten.

*J. E. R.*Vi strävade uppför en slingrande kärrå till sjön Sompiojärvi. Ett underligt amfibieland runtomkring, genomkorsat av ågrenar och kanaler, som blivit grävda av länge sedan hängångna släkten, vilka här haft sina viktigaste fångstplatser för bäver. En tät skog av frodigt starrgräs, ypperligaste känghö för bandskor och pjäxor, på alla holmar mellan ågrenarna. Vattenfåglar, som snattrande flögo upp för varje gång båten svängde in i en ny krök av ån; fiskar som dåsade i middagsvila i det svagt strömmande vattnet.

Vi befunno oss på samefolkets klassiska mark — Sombio, den stora lappbyn under medeltiden, som fick lov och hade råd till att

Starrgräskärret Kotiaapa vid Sompiojärvi, Mutenia by, Sodankylä. Foto E. A. Malm 1910.betala skatt till tre riken: Danmark-Norge, Sverige och tsaren i Moskva, byn, vars män voro kända som de flinkaste bäverjägarna, och vilka om vårarna, när mycket snö fallit och den tunna skaren väl bar skidlöpare men icke vildrenarna, förföljde de skygga djuren uppåt Suoloselgis fjäll och stucko ned dem med sina spjut.

Här funnos ännu långt in i nya tiden inga riksgränser. Det var ett allas land och ingens land, men framför allt ett lapparnas friland, där man kunde jaga och fiska fritt, blott man i tid levererade skinnskatten till förut bestämda platser, och där man tryggt kunde uppresa sina seidar på Nattastuoddars sluttningar, ända tills de snikna och sedeslösa birkarlarna började visa sig samt hårda och oförstående präster tvungo lapparna under Herrans stränga gissel.

Jag kan icke neka till att en viss mystik betog mig, då jag nu för första gången i mitt liv skulle möta lappar, livslevande lappar, i deras rätta miljö. Avkomlingar av de män, som levererat bäverskinnsbrämen till grymma tsarers pälsmantlar eller lockat karelska härjarskaror på villospår och i undergång.

Vi rodde över den grunda fjällfotssjön med dess låga stränder och kommo till Kotaojas mynning, rodde ett stycke uppför denna å med videbuskar utmed vattenbrynet och sågo framför oss en delvis försumpad mo med tjälfrusna tuvor och palsar, emellan dem grunda, vegetationslösa gölar och all fast mark bevuxen med dvärgbjörk, som snärjde sig kring vandrarens fötter. Längre bort syntes mon bli torrare och långsamt stiga mot Nattastuoddars, de båda kvinnobröstfjällen, imponerande bakgrund.

Men vad var det för jättemyrstackar vi sågo framför oss? Lappkåtor tydligen, eftersom rök syntes stiga ur konernas spetsar. Och vilket vimmel av små ludna kroppar, som gnodde ut och in genom torvkulornas dörrskynken! Åldringar, kvinnor och barn som löpte av och an och gnydde och skreko. Hundarna rusade under ursinnigt skall ut ur sina kryphål i kåtväggarna; kvinnorna hutade till dem med gälla röster, och barnen kastade käppar, stenar och torvkokor efter dem för att få dem att tiga. Det var en syn, som påminde om iscensättningen av något sagospel med dvärgar och tomtar ellersom bragte i tankarna Du Chaillus beskrivning över sitt första sammanträffande med dvärgfolket i Centralafrikas inre. Det var uppenbarligen ett primitivt naturfolk vi hade framför oss, ociviliserade och osmakliga vildar i sina slitna, smutsiga och lusiga sommarpeskar. Intrycket av att ha råkat in i en alldeles främmande värld bibehöll sig hos oss, tills vi började samtala med männen och funno, att dessa alls icke voro några vildar, utan talade och tänkte som annat folk.

Mon vid Kotaoja. I bakgrunden Nattastuoddar (Nattastunturit). Foto Hult & förf. 1890.

De flesta personer, som första gången mött lappar utom kyrkbacken, ha funnit dem motbjudande.

Juhani Aho låter Panu få följande intryck av lappar: »De föreföllo honom motbjudande, väckte vämjelse som grodor, orena, slemmiga kräk, dem man kände sig frestad att sparka, men icke ens ville vidröra med foten,

förvridna avbilder av människor, med röster som kvinnors. Deras plirande ögon glimmade listigt och bakslugt, fastän de skrattade — — de gjorde ett intryck av fridlösa andar, osällaonda spöken från underjorden. — — De tiggde allt vad de sågo: hans vapen och prydnaderna på hans dräkt, de hängde sig fast vid hans skört, ställde sig bakpå hans skidor.»

Vi skola kanske icke gå så långt tillbaka i tiden som till romaren Tacitus, vilken skriver i sina annaler: »Hos fennerna råder en häpnadsväckande vildhet och en ohygglig torftighet. — Till föda använda de vilda örter, till dräkt djurhudar, till bädd marken. Sitt enda hopp sätta de till sina pilar, vilka de i brist på järn spetsa med ben. — — Barnen ha ingen annan tillflykt än i skygd av ett slags flätning av grenar (= riskåtor enl. Hammarstedt). Hit återvända ock de vuxna och här ha de gamla sitt tillhåll. Men lyckligare finna de denna lott än att gå och pusta vid åkerarbete, möda sig med husbygge och med spänning och oro sörja för egen och annans egendom. Obekymrade i sitt förhållande till gudarna ha de nått vad som är svårast att nå, i det att icke ens det att åstunda för dem är något behov (allt enligt Hammarstedts översättning).

Det är ju icke bevisat, om Tacitus' »Fenni» varit finnar, lappar eller möjligen ett tredje folk, men huru väl skulle icke denna karaktäristik passat på lapparna? Professor O. F. Hultman tolkar ju också dessa »finnars» namn (fenni) som forngermanskt och betydande nomader.

Goten Procopius skrev c:a 560 e. Kr.:

»Bland de barbarer, som bebo Thule, är det blott skridfinnarna som föra ett vilt liv, ty de ha icke kläder, begagna icke skor, dricka icke vin och inhösta intet av jorden. — — De äta de fångade djurens kött och kläda sig i deras hudar.» Med dessa »skridfinnar» avsåg han uppenbarligen lapparna i det nordliga Norge.

Vi skola emellertid hålla oss till nyare källor.

Matthias Steuchius skrev efter sitt besök bland lapparna 1685: »Jag är kommen nu ifrån dhen resa, den iag tillförene icke giordt, och aldrig mehr önskar mig få giöra, där iag mig sielf är mächtig: till och hooss dett folck som ingen Gudz fruchta willia wetta af, uthan framptgeent fara i sit mörker, till des dhe utan twifwell stadna i dett yterste mörkret — —». Men en senare superintendent iHernösand, Dr Kiörning, meddelar 1756, »at han wid the af honom i Lappmarken hållne visitationer, nu mera funnit Lapparne ej wara något så elakt och ostyrigt folk, som man tilförenne trodt.»

På sitt målande språk skriver Linné om sitt första sammanträffande med en gammal lappska: »Det kom ett folk, jag visste ej, om det var man eller qvinna. Jag tror aldrig, att Poëten så nätt afbildat en furia, som icke denna bättre henne repraesenterade, att man ej utan orsak måste tro, att hon var kommen från Styx. — — Jag blef rädd af hennes första åskådande.»

En lapsk jägare från Murmankusten. Enligt de la Martinière.

Pierre de la Martinière, vilken 1653 som kirurg reste med ett av nordiska handelskompaniets skepp från Köpenhamn till Finmarken, Murmankusten m. m. skriver:

»Ils ont les yeux semblables aux cochons, & les paupières fort retirées vers les temples. Ils sont stupides, sans civilité, & fort lascifs, principalement les femmes qui s'adonnent à tous venans, quand elles peuvent le faire à l'insçu de leurs maris; elles sont vêtuës, les unes de gros drap, & les autres de peaux de Rennes, le poil en dehors....»

Italienaren Acerbi, som år 1799 gjorde en resa genom Lappland i sällskap med den svenske översten Skjöldebrand, beskriver sitt förstahands intryck av lapparna med följande ord: »Lapparnas dräkt och hela yttre var det smutsigaste och mest motbjudande man någonsin kan föreställa sig. De höllo de fiskar de åto i händerna, och fettet dröp utmed deras armar in i rockärmarna, vilkas lukt man kunde känna på 6 stegs avstånd.»

Av Acerbis skildringar får man det intryck, att de lappar hanträffade föga höjde sig över djurets ståndpunkt: »Så snart en hade tagit till sig så mycket föda att han började känna sig mätt, somnade han strax, och när han vaknade, började han åter att spisa, under det de andra sovo; sedan vaknade dessa i sin tur och begynte äta, under

det den förste igen föll i en lätt slummer; på sådant sätt omväxlade de mellan ätande och sovande, tills de icke mer kunde få ned något och icke mer kunde sova. Det tycktes icke finnas någon regelbundenhet eller ordning i dessa människors sätt att leva; hos dem hade ingenting en bestämd början eller ett slut. Matlust och instinkt voro de enda drivfjädrarna till deras handlingar.»

Den norske byfogden Blom, som reste »Igjennem Lapeland» 1827 tror sig aldrig ha anträffat något fulare i människoskepnad än tvenne lappgummor. Han påstår, att lappen ej hyser kärlek till sina barn, utan är färdig att sälja dem till norrmän. — Denna uppfattning härleder sig måhända av det kända sakförhållandet, att lapparna ännu på denna tid hade för sed att föra barn från nödställda finska familjer som »fosterbarn» till norrmän.

Alexander Ziegler beskriver (1860) den vedervilja han erfor vid sitt första besök i en lappkåta: »Det rådde en lukt, stank och rök, som gjorde det omöjligt för en civiliserad människa att med bästa vilja uthärda därinne — utan att få bröstbeklämningar och smala, brunröda lappögon. — —»

Och han citerar Heines strof:

»Plattköpfig, breitmäulig und klein; Sie kauern um's Feuer und backen Sich Fische und quäken und schrein.»

I ett offentligt dokument från det adertonde århundradet se vi lapparna likställda med »landstrykare, gycklare, hedningar, morianer och lösdrifvare».

Och då den berömde Sven Nilsson ville bevisa, att den folkliga övertrons troll och dvärgar voro verkliga människor, som hörde till samma stam som lapparna, grundade han sina bevis på denuppfattning, som stämplade dessa sistnämnda som ett fult, bedrägligt, fegt, tjuvaktigt och förkastligt trollfolk.

En norsk författare, Hagemann, skriver ännu i slutet av senaste sekel, att lapparna av de kringboende omtalas som »falska, opålitliga, begivna på dryckenskap och fulla av all ondska samt fallna för allehanda häxeri och djävulskap.»

Också den försynte v. Düben, som ägnade en stor del av sitt liv åt forskningen rörande lapparna, säger: »Mig ha de förefallit som barnsliga vildar, med denna naiva blandning av godhet och elakhet, enfald och knipslughet, känslighet och råhet, maklighet och uppbrusning, som i allmänhet utmärka detta mänsklighetens ursprungliga tillstånd».

Professor Zetterstedt tror, i sin »Resa genom Sveriges och Norges Lappmarker 1822», att detta folks bröst »aldrig häfvas af de känslor, som vänskap, kärlek och tacksamhet ingifva», att de äro »föga bättre än oskäliga kreatur».

Den ofördelaktiga miljö, i vilken lapparna leva: de ogästvänliga trakterna, avsaknaden av odlingar eller andra kulturyttringar, kåtorna eller de usla jordgammarna ha förstås i hög grad bidragit att från början försätta lapparna på ett lågt plan i främlingens ögon. Så t. ex. säger den för lapparna varmt förståelsefulle Jakob Fellman: »Då en fremling vintertid reser förbi Varanger Lapparnes torfhögar, kan han ej annat tro än att de äro gödselsamlingar, tills han ser den ena svarta menniskan efter den andra i lutande ställning träda ut ifrån dem — — menniskor outtröttliga i att tigga brännvin och tobak.» Jag måste också medgiva, att jag under mina resor sällan känt en sådan fysisk vedervilja som vid åsynen av en gammal sinnesslö lappgumma i Utsjoki, som syntes mig höjden av osnygghet och alla motbjudande egenskaper. Vid närmare efterforskning fann jag dock, att hon endast var halvlapp och härstammade från en känd nordfinsk ståndspersonsfamilj. Med vedervilja erinrar jag mig också en femtioårs kvinna, hustru till en renlapp, vilken länge varit borta hos sin hjord. Hon hade till en häpnadsväckande grad lyckats rota till i sin stuga, så man knappast visste var man skulle sätta foten.I denna omgivning verkade hennes förförelseförsök gentemot mina karlar ännu mera motbjudande än de eljest gjort.

Sjölappar i Enare (Iijärvi) framför sin gamme. Foto förf. 1907.

Jac. Ahrenberg omtalar huru turisterna i Tromsödalen arrangerade »en grupp af den fulaste, fetaste, smutsigaste, den mest flottiga lappkäring och den vackraste, finaste, hvitröda engelska miss, en riktigt blomstrande Afroditefigur med varma, ljusbruna ögon; dessa tvenne kvinnor fotograferades af ett tiotal amatörer. Det var en

drastisk bild, dessa tvänne kvinnor, hvarandras antipoder i fråga om utseende, kunskaper och social ställning, och dock hvardera kvinnor. — Hvardera rikt prydd med ringar, broscher, broderier och brokiga toilettföremål, den enas elegans kom från Tiffany och Pinar, den andras från någon bondsilfverarbetare i Kaaressuando och från hennes egen smutsiga gamme på Lapplands tundror.»

Den för lapparnas öde så förståelsefulle Karl-Erik Forsslund skriver: »Lappen värkar sannerligen som ett äkta vildmarkstroll. Det är som om en vidunderlig vålnad ur någon gammal urtidssaga plötsligt fått kött och blod och livslevande stode inför oss. Och när han går runt i rummet är det som han kleve över flera århundraden med vart och ett av sina mjuka steg.»Konstnären Ossian Elgström berättar, att en norsk dam engång vände sig till honom med orden: »Det måtte vara ohyggligt att ha en sådan befolkning (lappar) i Norrland.»

Sådan är uppfattningen mångenstädes i Norge. Lapparna äro en obehaglig relikt från urtiden. Den kunde saklöst försvinna.

Amund Helland finner det dock icke märkvärdigt att resande »fått ett värre intryck än det verkligen är» av lapparna, då de oftast träffat dem på handelsplatser, där dryckenskap, tiggeri och handel med värdelösa slöjdalster försiggå.

Å andra sidan har lappforskaren, fru Demant-Hatt fullt skäl att säga: »Turisterna lida av ingen brist på ogrannlaga frågor och uttalanden. Sin avsky för närmare beröring både med kåtan och människorna försöka de icke lägga band på, grimaser av vämjelse och förakt undgå icke heller lapparnas ögon, och vad som sårar dem mest är, när de främmande tro dem vara hedningar.»

De talrika misshuggen i lappskildringarna föranleder den framstående norske lappkännaren Kristian Nissen att säga: »I litteraturen stöter man alltför ofta på sådana lättsinniga domar om hela rasen, domar, som endast äro byggda på en ofta tämligen ytlig kunskap om några enskilda individer.»

Svenska Turistföreningen giver de resande följande icke så litet spydiga varning: »Lapparna äro icke vildar, utan hyggliga människor, som besökt skola; giv dem varken tobak eller brännvin, ett vänligt bemötande är mer välkommet. Försök icke med komplimanger till de unga lappflickorna, de kunna taga dem för förolämpningar, fråga icke lappen huru många renar han har, om ni icke vill att han skall fråga eder huru mycket ni har insatt på banken. Framför allt: varken raljerande närgångenhet eller förnäm högdragenhet.»

Å sin sida skatta icke heller lapparna främlingar, i synnerhet turister, särdeles högt. De icke precis förakta dem, men nonchalera dem totalt.

»Renen är —», säger Demant-Hatt, »det enda ämne, som helt och hållet intresserar lapparna. Främmande, som de varit iberöring med, om det så var själva kungen, förblekna alldeles i minnet och bliva obetydligt små mot en eller annan händelse i hjorden. Turisterna med deras pjoskiga frågor och dito väsen äro utslätade ur lapparnas medvetande så snart sommarboplatsen är lämnad, ja mycket förr; de nämnas knappast, när de gått ut ur kåtan. Lapparna äro, till lycka för dem själva, i allmänhet ganska ensidiga och sunt egoistiska; renhjorden och deras egna släktförhållanden, religiositet och mystik är det som uppfyller dem. På dessa områden är lappen hemma och kan utveckla sig.»

Svenska renlappar i Tromsö. I synnerhet gubben längst till höger åtföljdes ofta av en skara begabbande pojkar. Foto Geografiska exkursionen 1905.

Ett stort antal resande och turister, ja, även ämbetsmän i lappbygderna ha den oseden att tilltala och behandla lapparna som stora barn. Detta ironisera lapparna sins emellan över och giva ofta medvetet naiva svar, vilket mycket roar dem själva, eller också inlägga de försmädliga uddar i svaret.Norrmännen ha flerstädes för plägsed att göra sig lustiga över lapparna. T. o. m. i Tromsö, där dock lappar vistas hela sommaren igenom, ser man skaror av gatpojkar följa efter de »lusigaste» lappgubbarna och gyckla med eller rent av okväda dem. I Narvik och de större hamnplatserna få lappflickor sällan gå i fred för glopar, som karessera dem öppet eller göra dem förnärmande förslag. Svenskarna iakttaga i detta fall ett mera städat uppträdande, ehuru lapparna bland nykomlingarna på gruvorterna gärna betraktas som fredlöst vilt. Finnarna däremot betrakta sällan lapparna som

ett kuriosum, ehuru rallare mången gång kunna vara rätt brutala mot dem, utan anse dem vara ett någorlunda jämställt släkte och hysa t. o. m. en viss respekt för renlapparna på grund av deras rikedom och bemöta dem mycket aktningsfullt.

Visserligen är det riktigt, när Knut Rasmussen säger, att »lapparna taga sig ytterst löjligt ut bland stadsfolk på en gata; de passa så föga in i livet, att de verka komiskt; till och med på den jämnaste gata kliva de på som om de ginge i djup snö. — — — Vart de komma, omringas de av människor; men de förefalla icke generade av den uppmärksamhet de väcka. Det ligger en viss zigenarstolthet över deras sätt att taga stadsbornas närgångna nyfikenhet.»

Och han tillfogar: »Givetvis finnes det bland de sockenlappar, som växa upp under andra människors förakt, åtskilliga, vilkas självstiftade moral ofta väcker avsky hos de anständiga bönderna».

Till förklaring härav behöva vi knappast upprepa L. L. Laestadius' yttrande: »Den som är utsatt för världens förakt blir å sin sida ofta misantrop och får ett misstroende till världen, som kommer honom att försmå all hänsyn — och därav följer sällan något gott».

Knud Rasmussen filosoferar på tal om lapparna över huru människornas brist på förståelse föranleder bristande sympati, när han säger: »Se där ett nät av inskränkta fördomar, karakteristiskt för det civiliserade och av sedvänjor bundna samhällets syn på alla fria naturfolk. Man söker aldrig att förstå dem, hör både likt och olikt om vildhet och råhet och fäller enfaldiga, kälkborgerliga domarutan spår av förutsättningar; man kan icke godkänna mer än en form av mänsklig tillvaro, och det är den lagpansrade, som är ens egen. Att det även utanför densamma kan födas och utvecklas personligheter, som kunna ha vida större människovärde än de genomsnittsvarelser, som äro inregistrerade statsborgare, har man aldrig velat förstå.»

Alla ovan uppräknade ogynnsamma förstahands intryck, varav ännu flere kunde anföras, belysas till sitt värde redan av en enda omständighet, varom Karl-Erik Forsslund påminner, nämligen att lapparna »ursprungligen ej hade några onda gudar, — tron på dem kom från kulturfolken och kristendomens lära om djävulen».

Kvinnor i Spausdalen i Troms fylke, Norge. »Havslapparna» i den trånga klippdalen ha levat isolerat och anses vara efterblivna i många avseenden. Foto W. L. Wanhainen 1915.FRIDSAMHET.

De äldsta tillförlitliga uppgifterna vi ha om lappar, härstamma från Jordanes.

Jordanes' namn för lapparna i östra Norge: Finni mitissimi (= de mycket stillsamma, spaka, godsinta) tolkas av flere forskare, på Sophus Bugges förslag, som felskrivning för minutissimi (— de mycket små). Detta är emellertid en helt godtycklig uttolkning (vilket även framhålles av Fridtjof Nansen), som kan leda forskningen pa irrvägar. Varför får man icke antaga, att Jordanes, som bygger pa de uppgifter den romerske senatorn Cassiodorus erhållit från en landsflyktig norsk fylkeskonung, Rodulf, skrivit rätt? Det är tvärtom troligt, att den norske krigaren särskilt velat framhålla lapparnas fridsamma sinnelag.

Av alla de talrika författare, vilka sedan dess skrivit om lapparna, har städse det milda sinnelaget, saktmodigheten betonats framom andra lynnesdrag.

»Godhjärtade, hederliga och fria frän vinningslystnad» lyder redan Olaus Magnus' omdöme om lapparna.

Nils Fellman skriver 1751 om lapparna i »Cuolajerfwi». »I deras lefwernc ställa de sig Christeligen, warandes sina lärare lydige, kär-lige, och trogna med hwarannan, så at man sällan hördt oenighet dem emellan; och om något sådant yppats, pläga the i wänlighet sådant bilägga.»

Och nästan ett århundrade senare uttalar sig Jacob Fellman i samma anda: »Anmärkningsvärd är den förliklighet, som- råder bland Lappar och som kanske till en del får tillskrifvas deras flegma och köld. Väl kunna de, ehuru högst sällan, i halfrusigt tillstånd råka i träta och ordvexling med hvarandra, ja till och med gifves det exempel på att örfil vankats, men den besvaras sällan, åtminstone aldrig genast, utan efter flera minuter. Till och med har en qvarts timme kunnat gå åt till förberedelser, förrän man kommit i ordning. Vanligen piskar man sin knytnäfve mot trän eller annat under hvarjehanda hotelser, innan man vågar fälla den på sin nästas kind,Fotografen har intet

ont i sinnet och mottages därför hjärtligt i kåtan. Efter foto tillhörig Turistföreningen i Finland.och därunder glömmer man ock som oftast att besvara det näsvisa hugget samt förlåter sin trätobroder eller anklagar honom hos Prest».

Jacob Hellman berättar också följande dråpliga historia om två fiskarlappar, »vilka voro de mest oförlikliga» han funnit bland lapparna. Fellman hade haft dem till förhör och sökt förlika dem. Men detta visade sig vara gjort förgäves. »De gingo ganska beskedligt ut, och jag trodde dem vara förlikta. Knappt hade de likväl hunnit 10 famnar ifrån dörren, då den ene utfordrade den andre till slagsmål.

—Jag törs icke än här, svarade den andre, ty här kunde vårt förehafvande lätt blifva bemärkt af Presten.

Först när de gått en god Rysk verst, hade de gjort halt och slagit hvarandra blodiga och blåa i ansigtet och begåfvo sig hem — ensamme och i samma båt».

Och han fortsätter: »Lappen är till sin natur frommare och medgörligare än kolonisten. Han är mera välmenande och mera hjälpsam, och han hyser större medkänsla för andras olyckor än denne. Han är ock mera mottaglig för intryck och lefver helst i frid och sämja. Med ett godt ord är Lappen vanligen försonad. Men», tillfogar han, »om också Lappen synes tåla kränkningar, sker sådant vanligen mer af fruktan än af likgiltighet. Han gör ofta icke ens försök att hämnas. Väl hotar han, men han åsyftar dervid vanligen Guds straff. — Lappen är i sådana fall icke modig. Men på sina jagtfärder ryggar han ej tillbaka för björnens anfall och när det gäller att tillgodose ett verkligt behof, kan han trotsa de allvarsammaste faror».

M. A. Castrén, som så djupt och förståelsefullt inträngde i flera nordiska folks liv, skriver om de så att säga endemiskt utvecklade Enarelapparna: »Till sitt lynne äro de ett trögt, tungsint och trumpet slägte. Man tadlar dem för afundsamhet, missundsamhet, oförsonlighet, slughet och andra med dem sammanhängande egenskaper. Deremot prisas de för sitt fromma hjärtelag, sin välvilja, hjelpsamhet och gästfrihet, sin gudsfruktan och sedliga vandel —».

Ofta citeras nedanstående omdöme av Castrén om det lapskalynnet, som alltjämt kan anses synnerligen träffande. »Det är att likna vid en bäck, hvars bölja flyter fram så sakta, att man knappt märker, om den ens rör sig. Ställer sig något större hinder i bäckens väg, så böjer den sig vackert åt sidan, men kommer ändock slutligen till målet. Så är ock Lappens lynne: stilla, fredligt eftergifvande. Frid är hans valspråk; om frid är hans första fråga, frid är hans af-skedshelsning, frid hans allt (varvid ett uttryck hos Jacob Fellman omskrives) — En skönare skatt kan väl knappt egas än det fridfulla lugn, hvaraf Lappen är i besittning. — Han fordrar blott, att icke blifva rubbad i sina gamla sedvanor eller på något sätt ofredad».

Enligt Fellman är det dock företrädesvis »Enarebon som i högsta grad är fredsälskande och hyser from vördnad för öfverheten». Också den utmärkte iakttagaren Göran Wahlenberg uttalar sig i samma riktning om Enarelapparna: »de berömmas af ortens Tjenst-män på det högsta för deras dygd. Domaren reser genom församlingen blott hvartannat år, hvarvid alldeles ej några tingsmål förefalla, utan domboken är och förblifver alltid tom: tvistmål afgöra de sinsemellan på sina bya-ting, och brottmål förefalla aldrig.»

Den minutiöse lappforskaren G. v. Diiben anser, att »deras godmodighet föranleder, att fiendskap, långvarig nämligen, så sällan eger rum mellan Lappar» samt att »godmodigheten säkerligen är anledningen till, att Lappen i allmänhet behandlar hustrun väl».

Lillienskiold, vilken lärde känna finnmarkslapparna under den tid — slutet av 1600-talet — då han var landshövding på Ward-öhus, karakteriserar dem med följande ord: »Foruden finnernes gavmildhed er de fleste aff en aerlig humor imod deres Ovrighed med aerbodig frygt og kjaerlighed, villig og flitig i deres slaeb, hvorimod

de dog gjerne vil roses.----En begjerlig nation efter nyt at vide,

arbeidsom og derhos haardfor baade i at faste ved lang tid som til megen travail og kulde at utstaa.»

Professor K. B. Wiklund skriver (»Lapparna i Sverige»): »Lapparna äro vanligen glada, vänliga och godmodiga

människor, och - man torde från dem medföra behagliga minnen av sympatiskamänniskor, som äro icke så litet intelligenta och äga så stora kunskaper och en så klar blick på tingen, som man gärna kan begära».

Detsamma säger Rode i sina »Optegnelser» 1842: »De äro godmodiga och medgörliga, alltid uppriktiga och ordhålliga, ärliga och godtrogna, så att de sätta samma lit till andras redlighet, som man i allmänhet kan sätta till deras».

Vi kunna anföra ännu ett par yttranden av vittnesgilla män för att yttermera bestyrka det sagda. Norges reninspektör Kristian Nissen skriver om Norges lappar: »Till lynnet äro de och i synnerhet fjällapparna, gemytliga och älskvärda, särskilt mot sådana som bjuda dem på något och kunna tala deras språk». Biskop O. Bergqvist i Sverige framhåller, att »lapparna äro ett gladlynt och godmodigt folk. Mot främlingar äro de visserligen misstänksamma, men då man väl blifvit bekant med dem, får man deras fulla förtroende och tillgifvenhet, så vidt man visar sig förtjänt däraf. — Äfven de forna lapparna voro i stort sedt ett fridsamt och godmodigt folk, som ej älskade fejder vare sig sinsemellan eller med andra folk. Stundom uppstod visserligen fiendskap dem emellan, men denna tog sig sällan uttryck i handgripligheter. Ville de skada hvarandra, skedde det merendels med tillhjälp af trolldom.»

A. Lundberg, som skrivit om Sveriges flyttlappar, är av den åsikten, att de s. k. takstförrättningarna vanligen utfalla till lapparnas nackdel, emedan »lappen älskar fred med alla». För personlig del är jag övertygad om att de i de flesta fall utfallit så olyckligt för lapparna, på grund av att man i praktiken förbisett lapparnas rätt att jämsides med nybyggarna få göra sin talan hörd.

Den som sällskapat mera med sameh, har icke undgått att lägga märke till, att de aldrig använda hårda ord, endast i undantagsfall bruka svordomar eller råka i besinningslös vrede ens om den största oförrätt drabbat dem. Själva tonfallet i det lapska språket andas mildhet. 1 synnerhet hos kvinnor, som ännu ha växande barn, ha rösterna ofta en mild och musikalisk klangfärg.

Professor Keilhau skriver i sin »Reise i 0st- og West-Finnmarken 1831»: »Språket utmärker sig genom en utomordentlig rikedom pådiminutiver. Dessa bruka lapparna allt som oftast, när de vilja giva uttryck åt hövlighet, ömhet och kärlek. Gaimacham, d. ä. min lilla namne!, säger lappen till sin vän, som bär samma förnamn som han. Uttse bäivacham!, d. ä. mitt lilla solbarn!, säger modern till sitt barn.-----Jag har knappast hört något mildare i ord och ton-

fall än det en lapp engång sade till sina medskjutsande, vilka disputerade om en människa vi sågo på långt håll: Nej, det är ingen norr-

Purnumukka-Iapskorna (Sodankylä) finna sig med oförlikneligt tålamod i att bliva fotograferade av nästan varje förbifarande främling. Foto förf. 1908.

man, det är en same! Det föreföll mig, att icke allenast den lapska karaktärens hela mildhet avspeglade sig i dessa ord, utan att de tillika uttryckte hela förhållandet mellan de två nationerna.»

A. W. Granit, en av våra bästa lappkännare, skriver: »Framför allt annat älskar lappen lugn och stillhet. Så t. ex. ropar han ytterst ogärna i ödemarken. Också hans tal är lågmält. Kvinnornas skratt är lågt, men tillika både innerligt och smittande!» Jag glömmer aldrig den läxa jag engång fick av en lästadiansk lapp, då jag för attuppiggä mina efter en lång marsch tröttade kamrater uppmanade dem att stämma upp en uppsluppen visa. Han menade, icke blott att visan var syndig utan även att skrål i den lugna naturen var i hög grad opassande.

Redan i slutet av 1700-talet skriver en engelsk resande, Matt-hew Consett: »Lapparna äro av ett mycket fridsamt lynne. Kvinnorna ha så milda och höviska seder, att deras uppträdande snart låter den fördom försvinna, som de i början så lätt uppväcka hos en främling. Med så milda seder låter icke r.ågon lust för tygellöshet förena sig. —»

En annan utländsk resande, v. Hogguér, berättar i »Reise nach Lappland 1841» om en procéssangelägenhet mellan fvenne befryn-dade lappar, som något påminner om Jacob Fellmans ovananförda berättelse. Dessa hade till följd av en obetydlig angelägenhet, en förväxling av renar eller något liknande redan i flere år processat med

varandra. När han, »som stod i process med familjefadern, kom in i hyddan, blev han väl mottagen av hela familjen, satte sig med denna till den gemensamma måltiden, och först när denna var slutad, började de tala om affärer.

1 hela mitt liv har jag ej sett två människor avhandla en stridig angelägenhet så lugnt: de läto varandra tala till punkt och hörde uppmärksamt på varandra; de avbröto aldrig varandra, grälade icke, utan talade utan bitterhet, utan minsta upphetsning; och när det, trots all möda och flere timmars underhandling,» icke lyckades missionären att stifta enighet, »beslöto de att fortsätta processen, och berörde sedan icke saken med en stavelse. Gästen steg upp, skakade sin motståndares hand------»

Hans Laiti, handelsman i Utsjoki. Foto P. G. Ekbom 1922_En större fridsamhet kan man knappast träffa hos något annat folk. Redan lappens hälsning, en halv omfamning, är om något ett fridens tecken.

KLENMOD.

Lappen är en kruka; han vågar aldrig slå till; honom kan man behandla huru som helst, har jag hört en och annan skogsraliare resonera.

Och i litteraturen vimlar det av uttalanden i samma riktning. De tidigaste omdömena om samefolket äro i detta avseende allt annat än rosande. Vanligen framställas de som skygga och fega, och man ondgöres särskilt över deras obenägenhet för krigstjänst.

Ärkebiskop Erik Walkendorf i Nidaros skrev omkring år 1520 till påven Leo X: »Finmarken har i nordnordväst ett folk, som vanligen kallas sknelingar; de äro ett okrigiskt folk, ty 15 av dem våga icke närma sig till en kristen eller en ruten (= ryss) varken till kamp eller till samtal. De bo i underjordiska hus, så att man icke kan undersöka eller fånga dem.» Johannes Tornaeus säger i sin »Berättelse» av är 1672: »Til Krigswäsendet hafwer Lappen i alla sina dagar een skräk och fasa dragit», och Samuel Rheen intygar detsamma i sin »Relation» av år 1671: »Lapparna aero et sådant folk, som största deehlen til Krigh alldeles oduglige aero. Ty hoos dem finnes ingen manlig frimodigheet, uthan aero gemeenligem försagde och kleenmodige.» Mathias Steuchius säger i sin »Relation» av år 1686, att »Lapparne af sig sielfwe äro bäffwandhe och rädde». Och engelsmannen Consett, som i slutet av 1700-talet reste bland lapparna, hade hört, »att infödingarna i Lappland äro fega krukor och att svenskarna därför aldrig använda dem som soldater».

Högström sysselsätter sig mycket med lapparnas användbarhet i fält och skriver härom bl. a.: »At Lapparna mycket frukta Soldate-tjenst, är nogsamt kunnigt. Men deraf kan man ej sluta til någon klenmodighet hos dem, emedan wår natur finnes för et sådant stånddraga en hemlig räddhoga------Om ock Lappen blir Soldat, har han

sedermera ej hopp at någonsin få komme at bo i sit Fädernesland, hwilken omständighet ej litet bidrager därtil, at han icke gerna wil gå i feldt. . . Dock wet man flere exempel på dem, som de förflutna åren nästan från alla Lapmarker låtit leja sig til Soldater.» Samt fortsätter: — »At en del friwilligt låtit wärfwa sig til Soldater, har man tid efter annan rönt, ändock Soldatenamnet warit och är hos dem obehageligit. Man wet ock exempel på dem, som i det ståndet fört sig med distinction op och jemwäl derwid gjort lycka.»

Emellertid tutades deras till ordspråk blivna motvilja mot krigstjänst eller feghet, enligt den tidens uppfattning, i öronen på alla resande. Lapska språket saknar — horribile dictu — ett ord för krig, varför man måste kalla det slagsmål eller röveri. De la Martiniére skriver om Kolalapparna: »De vilja icke frivilligt gå i krig, när konungarna av Danmark och Sverige eller storfursten av Moskva behöva soldater och vilja pressa dem till tjänst, utan övergiva sina bostäder och taga sin tillflykt till skogarna.»

Och v. Hogguér säger: »Jämte sin redan berömda gästfrihet

äro de för övrigt, såsom de flesta svaga och orättfärdigt behandlade människor, misstrogna och illistiga samt lömska. Man anser dem i regel för fega; — jag tycker att deras levnadsart, full av strapatser, mödor och umbäranden, skulle härda dem, vänja dem vid faror och lära dem att trotsa sådana.» *

Lappen Johan Turi förklarar detta så, att »Lappens bästa tillflykt är, när han får tillfälle att undfly och gömma sig

undan människorna.» Och på samemötet i Arjeplog 1920 fastslås, att »samefolkets undfallenhet och brist på självtillit alltid har varit dess svagaste sida».

»Den fredlige lappen strider ogärna», skriver Helms, »och om han någongång slår till, gör han det aldrig för att tillfoga en medmänniska skada. I hedna tider voro lapparna däremot ganska hämndgiriga och nyttjade ofta av helt ringa anledning yxa och kniv mot varandra. För närvarande är mord i många trakter nästan något obekant. ----Emellertid kan man icke frånkänna lappen mod, men

Lapplynne — 3han hyser motvilja för krigstjänst. Detta har dock icke alltid varit fallet. Av de gamla sagorna vet man, att år 1000 hade hövdingarna i Norden garden som bestodo av lappar. Senare finna vi dem förnämligast i Finland och Sverige kämpande mot sina fiender, kare-larna; de omnämnas såsom goda bågskyttar. Byn Sodankylä har fått sitt namn genom en av lapparna därstädes tillkämpad seger över ryssarna, och även minnet av andra drabbningar och segrar över deras fiender har historien bevarat. Redan deras levnadssätt i

Utsjokilappar anmäla sig till antropologiska mätningar. Foto förf. Njorgan 1901.

vildmarken och de strider, de där bestå med björnar och vargar, intyga deras personliga mod.»

Under »den ryska tiden» voro lapparna befriade från värnplikt, en förmån som de icke alls uppskattade. De kände sig snarast sårade däröver. Då jag fann, att lapparna endast motvilligt infunno sig till de antropologiska mätningar jag företog på dem, sade jag engång på skämt:

— Har ni inte lust att bli soldater? Alla som låter mäta sig och fyller måttet tas till soldater. Genast fick jag fullt upp medunga män, som anmälde sig villiga att undergå mätningsprocedu-ren. Männens kurage smittade kvinnorna.

J. A. Friis, M. A. Castrén, Otto Donner m. fl. anföra talrika berättelser, sånger och sagor om lapska hjältar, som genom list men också rådighet och mod besegrat sina fiender, mest ryska tjuder (troligen karelare).

Och t. o. m. Gibbon filosoferar däröver i sitt berömda historiska arbete: »Den häftigaste köld har gjort lapparna små av natu-

Utsjokilappar i Njorgan. Männen förklarade sig redo att gå i fält om så skulle fordras. Foto förf. 1901.

ren och bragt deras själskrafter att stelna, och den höga nordens bebyggare äro de enda människobarn, som icke veta något av kriget och äro obekanta med konsten att utgjuta människoblod. Lyckliga okunnighet, om förnuft och dygd äro bevarare av deras fred.»

Fru Demant-Hatt, som är en av de bästa lappkännare vi äga, säger: »Lapparna äro nästan irriterande fredliga och eftergivande, de låta sig rent av kujonera av de hårda finnarna» (när de passera dessas gårdar under höstflyttningen från Kattovuoma). Ty, fortsätter hon, »liksom ödemarkens vilda djur har lappen rädsla i blo~den, rädsla för de »mörkklädda människorna»; rädsla för naturens trolldom, ensamhetens rädsla — men han har också djurens lätta sinne, det som lever och njuter, vad ögonblicket giver.» —

Denna skygghet har dock, enligt samma författare, historiska orsaker: »I Norge voro barnen underligt skygga. Om jag ville skära mig en käpp, hette det strax: låt vara! det är Dacas (norrmannens) träd, dem får ni inte röra! eller också: gå inte där, det är Dacas gräs. De voro rädda för envar de mötte, som icke var lappklädd. Av denna skräck för allt främmande ha både vuxna och barn hos lapparna en stor portion, ja, mycket mera än många i allmänhet

tro.----Denna fruktan är dock lätt förståelig; deras historia är

full av mordiska överfall, plundringar, röverier. — Och till jämförelsevis sen tid ha pinsamma sammanstötningar med nybyggarna ägt rum; att dessa vid flere tillfällen ha kostat lapparna livet är en känd sak. Alltid har lappen måst vika eller duka under —»

FYSISKT MOD.

Redan Högström talar om att lapparna trots sin omskrivna »feghet» ingalunda sakna fysiskt mod. »Jag har sedt at de i en båt gifwit sig til 5 och 6 personer, och det är under at se, huru de drista gifwa sig utföre en forss, hwarest ofta ens lif kommer an på et årtag, och man ofta emellan de höga strömråkarna i wilda forssen på långa stunder ej ser til honom. Det wågar han ej allenast i de forssar, som är honom tilförene noga kunnige, utan ock ofta i de obekante, om de ej äro des större.»

Och Jacob Fellman, den förnämste kännaren av Finlands lappar, säger: »Lappen visar ofta ett Achillesmod, icke allenast mot den

framrusande vildrenen, som ej är att förakta, utan även mot den ursinnigt rasande björnen. Lappen möter dem ofta ensam, och segrar.»

»På sitt eget gebit känna lapparna», skriver Demant-Hatt, »ej någon fruktan. De människor, som icke skrämmas, när naturenvisar sig i allt sitt välde och ohygglighet på högfjället, de som icke skrämmas av vilda djur och allsköns faror, bliva små och ängsliga, när de träffa en annorlunda klädd mansperson av främmande ras.»

Det kräves mod och skicklighet att styra de bräckliga lappbåtarna utför älvens forsar. Holmefossen i Pasvik älv.

STORMODIGHET, LIST, HÄMNDLYSTNAD.

Man skall ingalunda tro, att det är särdeles lätt att kujonera lappar, trots deras fridsamma sinnelag. Tvärtom må man akta sig att icke bliva kujonerad själv, ty som senare skall framhållas, behö-ves det icke mycket, innan lappen känner sig som herre och får lust att visa sin överlägsenhet.

Möjligen beror en viss framfusighet hos dem på blodblandning med nordfennoskandiska element, som äro kända för sitt morska och högmodiga sinnelag. Så t. ex. framhåller Granit, att »lappens eget språk saknar svordomar; trätor äro sällsynta och slagsmål förekomma knappast någonsin lappar emellan. Lapparnas familjeliv ärgott och fredligt. Ytterst sällan gräla äkta makar, ytterst sällan gråta lappbarn. Däremot äro halvbloden ofta lömska och opålitliga.»

Sjögren skriver i sina »Anteckningar om Kemi-lappmark», att »lappen i allmänhet är ganska enfaldig, men stilla och from, utan all flärd och falskhet. Har han något emot sin granne, så bär han det ej länge inom sig, utan afgör saken med en ordvexling och i värsta fall med örfilar, hvarefter allt åter är glömdt.»

Men vi ha dock exempel på ett annat sinnelag hos detta polarfolk.

»Koutokeino — Stuorra nijpit» o. s. v. jojka Enareborna om sina grannar i väster. Det är liktydigt med »slagskämparna från Koutokeino». Dessa voro nämligen i gamla dagar illa kända som kniv-skärare. Vi behöva icke i detta sammanhang påminna om upproret i Koutokeino och om den beryktade Isak Hetta, som fick sona sitt vilda mod med eget blod.

Johan Turi anför tre berättelser om huru lapparna genom olika finter räddade sig undan de i landet inträngande karelarnas (Ruosa-Tjuder) angrepp. Inte en tanke på försvar med vapen i hand; man sökte sin tillflykt uteslutande i list.

»Vaijukoski i Kitinen älf berättas hafva fått sitt namn däraf, att styrmannen — en lapp — låtit en med fiender och byte lastad båt förgås mot stenar, sedan han själf räddat sig genom att hoppa upp på en stor sten i forsen», skriver Aurén. Observera likheten med Tell-sagan, som även har synonymer i Västerbotten, enligt Sigrid Drake.

De lapska sagorna förtälja mycket om lapparnas bedrifter mot sina fiender. Dock är det sällan krigiskt mod, utan vanligen list och förslagenhet som giva dem segern.

Sigrid Drake refererar en massa lapska sagor om kampen mot tjuderna. I flere av dem segra lapparna över sina fiender genom att locka dem utför bergbranter, genom att släppa ned stockar utför nedisade bergssluttningar eller att från bakhåll skjuta på dem med pilar.

List är den svages vapen. I många fall kunde lapparna rädda siggenom att falla till föga, betala de skatter, som pålades dem, eller uppgå i den segrande folkstammen. Men ofta gällde det vara eller icke vara, och då tvungos

även de fredliga lapparna att göra motstånd. Så t. ex. berättar Sjögren: »Uti Tjermas eller Termes i Kuola-järvi skall fordom funnits en stor Lappby, som sedan blifvit utrotad efter det uti nejden deraf ett så stort slag gått för sig, att armstjocka trän simmat i mördade Lappars blod». Man kan knappast tänka sig, att detta blodbad försiggått utan föregående strid. Det är sannolikt sådana berättelser, som föranlett Olaus Magnus att yttra: »Ehuru Finnmarken af ödet förlagts till ett rått och kallt luftstreck, frambringar det dock kraftiga och modiga män, hvilka i krigstider manligen värja sig mot sina fiender».

Även bland lapparna finnas individer med våldsamt och obändigt sinnelag. I vad mån dessa måhända varit bastarder är svårt att utröna.

Den utmärkte iakttagaren Petrus Laestadius skriver, att lapparna förr brukade »öfva sig att fäkta med sina långa vandrings-stafvar af björk». Engång hade en hetlevrad lapp »fäktat med den häftighet, att han slagit ihjäl en man».

Samme författare beskriver de »saturnaliska scener, som utspelades på Arieplog-marknad den tiden, då brännvinet ännu flödade i Lappland: — Man möter en, som man misstänker hafva någon gång stulit en rehn af sig, en, af hvilken man blifvit skylld för tjuf, med hvilken man haft eller har sak i afseende på rehnbetesland, en, som man med ett ord är ovän med. — Från ord skrides snart till ger-ning. Man slåss, såsom fordom hjeltarne vid Troja; bittra eller försmädliga ord föregå, åtfölja och efterfölja striden. En blodig näsa gör ofta slut på campagnen.»

Den norske lapp, som engång sköt ett skott efter Linné och som lätt hade kunnat vålla, att Sverige aldrig blivit botanikens hemland, måtte ha tagit den store mannen för en rymling eller en dåre, som gick och plockade något så onyttigt som gräs och blommor, samt ha avlossat sitt skott i skrämsel.

På 1880^-90-talet levde på Ketomella i norra Kittilä en sinnes-sinnesrubbad lapp, som berättas ha »gått omkring med bössa på axeln och skjutit på folk». Man ansåg det t. o. m. vådligt att färdas i båt på Ounasjoki, när han var i rörelse.

Om en annan, något småfnoskig lapp i samma trakt, som dock redan var en fullständig »lantalainen» (bonde) berättas följande historia:

Morska Kittilä-lappar. Juho Erkki Ketomella och Inkeri Valkeapää.
Foto F. Jonasson 1910.

Mannen, som var känd under binamnet Pöntsö, hade länge känt sig besvärad av de talrika skogsrallare (»jätkiä»), som uppehöllo sig i trakten och ofta pockade på husrum och annan gästvänskap i hans gård. Värre blev det, då en »jätkä» företog sig att slå sig ned på gården för en längre tid, lade embargo på Pöntsös hustru och trakterade Pöntsö själv med hugg och slag, om han opponerade sig ochicke godvilligt gav husbondeväldet ifrån sig. Till allt detta elände kom, att hustrun blev nedsmittad med en elakartad sjukdom. En dag tog Pöntsös tålamod slut; han tog helt lugnt geväret från väggen, gick emot rallaren och sköt honom rakt för bröstet, så han stalp.

Allt detta kunde ha hänt nästan var som helst, men vad som följde är ganska betecknande för lappen eller åtminstone för halv-blodslappen.

Pöntsö fattade, att något borde göras med anledning av händelsen, och satte sig ned att skriva ett brev till kronofogden Sandström1 som han kände. Det lydde ungefär som följer:

»Vi ha de senaste dagarna haft ett ganska vackert väder — och ingenting särskilt har inträffat här i vår undangömda vrå annat än att rallare flitigt varit i rörelse. En av dem har jag redan nödgats taga livet av — Han ligger i vår bod. Hjärtliga hälsningar» o. s. v.

Pöntsö kom förstås inför rätta och avgav ett så finurligt svaromål, att rätten ansåg sig böra frikänna honom såsom mindre vetande. Domaren höll sitt frikännande andragande och tecknade åt Pöntsö att han kunde avlägsna sig. Men den som icke gick var vår man. Han bara stod och tummade sin mössa.

— Vad väntar ni på, frågade domaren. Ni är ju frikänd.

— Men borde jag inte i ett sådant här fall få skottpengar för skadedjurs utrotande? menade Pöntsö.

Det burdusa sätt, på vilket han efter den betan kom ut ur tingssalen, hade ingalunda nedslagit hans mod. När jag någon tid därefter träffade honom, var han ytterst tujour. Han höll på att med användande av tvenne gamla cykelhjul konstruera en kärra, som skulle bliva något enastående och så lätt, »att den kunde flyta på kärrmark».

Vi läsa också hos den norske lappologen, professor J. A. Friis (»Fra Finmarken») om ett marknadsslagsmål i Karasjoki. »Man slåss och tumlar om i snödrivorna smidiga som kattor, tills kampen slutar med en blodig näsa, ett blått öga och avrivna hårtestar. Kni-

1 Mördad i frihetskriget.ven, som lappen bär i bältet, nyttjas dock aldrig. Därtill är han av naturen för godmodig.»

Ernst Lampén berättar, att Enarelappen Matti Valle skröt för honom: »Nog kan lapparna också ha ont i sinnet. Det finns slags-bultar också bland oss.»

Men man får akta sig att sätta tro till allt som berättas om lapparnas illgärningar av deras antagonister nybyggarna. Leopold v. Buch berättar t. ex. om en lapp, som skulle slagit ihjäl en bonde i Lyngen, emedan denne hotat med plikt för renbetesskada. »Likväl kommer samme lapp ännu årligen ned till Lyngen». Varför — frågas det — skulle icke länsmannen i Lyngen i sådant fall ha gripit honom? Nej, lappar bruka icke hämnas på sådant sätt. Dock saknas icke exempel på att lappar gjort sig skyldiga till mord.

År 1918 inträffade ett mörkt dåd i de svenska fjällen. Norske lappen N. P. Jakobsen hade sprängt i luften en fjällstuga tillhörande lappen N. J. Nilsson i Västerfjäll i Norge. Vid sprängningen skadades en lappdräng svårt. Dådet var en hämndeakt, emedan Jakobsen ej såg med blida ögon, att Nilsson tillhandahöll de svenska lapparna proviant och stod i vänskapligt förhållande till dem. Jakobsen hade hotat driva bort eller spränga de svenska lapparnas renhjordar i luften, emedan han ansåg de svenska lapparna göra intrång på norskt område.

Ett par år senare inträffade åter en tragedi i Lappmarken, varom -en tidningsnotis meddelar: »En lapp Per Esaiasson Tjoggi i Juk-kasjärvi mördade sin 30-åriga hustru. Den döda kvinnan påträffades liggande ett stycke utanför kåtan i snön. Tjoggi hade dödat henne genom att sticka en kniv i hennes hjärta. Motivet till gärningen känner man ej. — Tjoggi, som anses vara sinnesrubbad, gjorde intet som helst motstånd vid anhållandet. Han befinner sig i ett slöhetstillstånd och talar och svarar ej.»

Det förtjänar ihågkommas, att nästan alla lappar, som på senare tider blivit häktade för grova brott, varit sinnesslöa.

Det är betecknande nog företrädesvis hos äldre skriftställare man finner lapparnas »vilda sinnelag» omtalat.%

Att lapparna i gamla dagar kallades vildman (jämför Willman-strand eller Vildman strand, på finska Lappeenranta) härleder sig uppenbarligen av deras ludna dräkt, vilken också gav dem ett vilt utseende.

Claudius Clavus talar om Wildlappenland. I Michel Beheims Reise til Norge år 1450 omtalas också Wild lapen, och Ärkebiskop Erik Walkendorf skriver omkring år 1520 till påven Leo X: »Ett land, som kallas Trenes (= Kolahalvön), fullt av täta skogar, gränsar i öster till Finmarken; det bebos av vilda människor, som (i förnuftets bruk) icke skilja sig mycket från apor. De tillbedja gudar och betala skatt till Norges konung, Sveriges konung och

Rysslands kejsare. De känna icke fasta bostäder-----De kläda sig

i skinnet av de fångade djuren.» Den engelska gesanten Giles Flet-sher skriver 1588: »De lappar, som leva som djur och hedniska folk, utan Gud i världen, kallas av ryssarna Dikoj Lapary (= vilda lappar).» Härav synes det som man med vildmän företrädesvis betecknat fjäll- eller renlapparna.

Petrus Claudius, som citeras av Scheffer (1673), påstår, att »det skeer ofte, at de blifua inbyrdes vens, de forgioere huer andre» samt att »de aere hastige, och een sinde folk, liege som dhe hadhe een biorne natur». Och

Samuel Rheen tillfogar: »att bedrifwa hemligen mord aero een part myckit begifne, hwarföre det i löndom och af dem noge skieer».

Sådana yttranden ha uppenbarligen sin rot i den på den tiden rådande skräcken för de i allehanda trolldomskonster förfarna lapparna.

Ofta beror ett sådant yttrande också på en missuppfattning eller felskrivning. När vi hos prästmännen Henrik Carlenius (1689—93) och Olof Ulstenius (1693—99) läsa om att de gjorde sina vinterresor till lapparnas kåtor »med mycken fara för sitt lif, ty Lapparne voro då för tiden ännu i ett hedniskt mörker och ansågo presterna för förstörare af sin frihet», upplyser oss den kritiske presidenten Isak Fellman, att detta är ett 60 år senare gjort tillägg i deras berättelse och att många skäl tala mot dess trovärdighet.Boskapsskötande nomader bruka bliva fredliga och även lapparna ha utvecklats till »fromma herdar», om de överhuvudtaget någonsin varit synnerligen vilda.

Hämndlystnaden är kanske det enda drag av en tidigare obändighet i lynnet, som ännu sitter kvar hos dem.

»För omkring hundra år sedan hade», berättar Karl-Erik Forss-lund »en norrman stulit varstans, då lapparna togo fast honom och hade honom en tid på en holme utan mat. Men så överläde man och beslöt döda honom. Han jagades ut på en udde, och lapparna började skjuta på honom. Han tog av sig alla knivarna och bad om nåd. Då gick Sjul Tomasson fram och stack sin kniv i bröstet på honom.»

Det är dock rätt egendomligt att en egenskap, som i synnerhet i skönlitteraturen framställes som specifikt lapsk, nämligen hämndgirigheten, så sällan framhålles i mera vetenskapliga och vederhäftiga skrifter. Vi kunna därav icke draga någon annan slutsats än att lapparna äro varken mer eller mindre hämndlystna än andra folk.

Märkligt är ock, att det skarpaste omdöme vi i detta avseende ha till hands härstammar från den eljest så lappvänliga Demant-Hatt. »Det är icke ovanligt», skriver hon, »att (försmådde friare) hämna sig på flickan och hennes blivande man genom att dräpa hennes renar—hemgiften; intill hundra renar kunna på så sätt mista livet».

Men medvetandet om att brottet kräver försoning synes redan tidigt ha varit vaket hos lapparna. »Om en begått både hor och mord eller någon annan grof förbrytelse, så mena de det bör allt wara förgätit och förglömt, då de med en tjenlig wedergälning kunnat tilfridställa wederbörande målsegare eller angifware. — Sådana missgerningar, som ej komma an på någon skada til deras egodelar, äro de benägne att dölja med hwarandra —, men häremot tjufweri, woldswerkan och annat sådant pläga de ej så gerna dölja, så framt ej en tjenlig förlikning dem emellan i godo blir träffad», skriver Högström.Att samemannen alltid litar mera till list än till sina kroppskrafter finner man av nästan samtliga sagor, vilka icke äro långods. I sin bok »Hos Lappbönder» anför P. A. Lindholm flere sagor, i vilka samma tema varierar: en jätte som låter narra sig av en lapp, så att han i de flesta fall får sätta livet till.

Högström omtalar en gammal sägen om en krigslist, varigenom lapparna skulle hava förgjort en skara plundrande kareler eller ryssar (Karjel). De samlade en hop timmerstockar på ett högt berg, vars sluttningar de övergöto med vatten, »at det blef islupit op til öfwersta kullan». De skockade sig sedan på bergets krön och

Jagande lappar. Enligt Olaus Magnus.

vältrade ned stockarna på fienden, som försökte storma berget. »Och ändock man skulle twifla, om en sådan frimodighet kunde finnas hos lappen, som gemenligen blir hollen före at wara af en mycket rädd och klenmodig natur af dem, som ej lärdt känna honom rätt; så will jag dock ej råda någon at hälsa på honom i mening at angripa hans hjord och egendom. — At Lule-Lappar äfwen fordomdags hollit med Ryssarna en drabbning på en holma i Luleälf, är ock et gammalt tal.»

P. Laestadius berättar: »I Qvickjock är en stor by eller, rättare sagt, stam, Sirkas kallad, hvilken, jämte Kaitom i Gellivare, var den råaste och mest barbariska i Lappmarken. Stölder, slagsmål samt t. o. m. mord hörde till ordningen för dagen. Äfven hit kom läseriet, och såsom mig blifvit berättat, skola sederna der-efter helt och hållet hafva förändrat sig, så att Sirkaserna nu skola ! vara de mest religiösa, stilla och ordentliga Lappar.»

Otaliga andra berättelser kunna anföras, som bestyrka påståen- : det, att kristendomen och i senare tid speciellt lästadianismen förmildrat sederna och förändrat flere lynnesdrag.

MISSTÄNKSAMHET.

En egenskap som man allmänt tillskriver lappen är utom list, , i synnerhet i den förädlade formen krigslist, misstänksamhet. Den illparige, bedräglige, knipsluge lappen med sina små, sura, sneda ! lurande ögon, sin grymhet och obarmhärtighet är en känd legendarisk personage, som icke får saknas i någon berättelse från Lapp- I land. Man kunde anföra många exempel på skildringar, i vilka rol- j len som den grymme boven spelas av en lapp. Detta är fallet i syn- I nerhet om författaren aldrig sett en lapp. Men det finnes också i författare, som i viss mån gjort sig förtrogna med lapparnas sed- > vänjor, vilka icke sky att framställa lapparna som i hög grad elaka i och skadelystna varelser. Redan i de halvt mytologiska sagorna i (också i Kalevala) bära ondskefulla väsen, trollkarlar o. dyl. tydlig lapsk hallstämpel, och långt in i nyare tider skydde man flerstädes i ! »kristenheten» lapparna och deras trolldom som pesten.

Men i verkliga lappkännares skildringar finner man, betecknande nog, ganska sällan ovanomtalade epitet, som äro så vanliga i skönlitteraturen.

Högström, som är en av våra största auktoriteter i fräga om | lapska seder, bruk m. m. på 1740-talet, yttrar sig nog så skarpt om lapparna: »De regeras på sitt sätt af en stark ambition och högfärd, den de mäst wisa i ord och åtbörder. Hwar af sker, at de sins emel- ; lan äro mycket misstänksamme och afundsjuke, ja jämväl, då det bär dertil, mycket hårdsinte. För en ringa orsak har det händt at de brukat knif och yxa emot hwarandra. Dock har man ej såmånga exempel at det kommit till dråp, ändock det årligen plägar komma bort folk.»

Som tidigare sagts, stämmer det sista uttalandet föga med andra lika tillförlitliga kännares skildringar från samma tid.

»De äro så misstrogne», fortsätter Högström, »at då man af dem welat köpa sig winterkläder, har man ej ens fått se waran, innan man wisat dem, om man haft af rätta mynt-sorten. — Så är det ock fatt med deras skänker och begåfningar, hwarmed de ej annan afsikt hafwa, än egen winst. — Och wet jag exempel på dem, som fått både frysa och swälta ihjäl, under det de ifrån Lappars kojor blifwit afwiste; ja, ock ihjälslagne, då nöden drifwit dem at olof-ligen angripa de andras matbodar». Åter ett yttrande, som icke bekräftas av samtida tingsprotokoll.

Och i slutklämmen framkomma de uttryck, som repeterats av otaliga tecknare av »lapskt liv». »Af Nybyggare som satt sig ned i Lapmarken, Swenskar, Tyskar, Finnar, hafwa en stor del, som kommit at mera omgås med Lapparna, jemväl iklädt sig Lappens natur; emedan jag funnit dem misstänksamme, som Lappen, late som Lappen, snåle som Lappen etc.»

I ett utskottsbetänkande av år 1762 påpekas också att »Lapp-almogen hyser et lika som medfödt misstroende til fremmande —».

Linné och efter honom andra lappkännare ha sökt en naturlig förklaringsgrund till denna egenskap. Linné säger: »Fjellapparne äro mycket lustigare och beskedligare än skogslapparne, som äro mehr Sylvestres, skälmacktige, lärde af borgare etc. bruka swek.»

Jacob Fellman är inne på samma tankegång. »Den rena Lappen är», säger han, »af naturen lättrogen och god. Hans grannar af tre å fyra olika nationer hafva begagnat sig deraf, hvilket gjort honom misstänksam.»

Detta tema har blivit behandlat av åtskilliga författare. Många nöja sig med att endast klandra lapparna för denna egenskap, andra ha i likhet med de ovannämnde, sökt få ett mer förståelsefullt grepp på densamma.

Aurén, vilken som lantmätare under en lång följd av är vistadesi finländska Lappland och i grund lärde känna dess invånare, yttrar i sina »Anteckningar om Utsjoki, Enare och Sodankylä» — ett tyvärr ganska litet känt arbete — bl. a.: »Lappen hyser starkt misstroende till hvarje »Lädlidsch» (finne, slättlandsbo) denne må vara herreman eller hvem som hälst. Detta misstroende har sannolikt sin rot dels däri, att de finska fiskarne under sina färder till och från is-hafskusten i allmänhet uppträda med rått öfversitteri och dels äfven däri, att ortens tjänstemän i forna

tider tillåtit sig mindre vackra handlingar mot befolkningen, hvaraf det hos folket inrotat sig en

Mannen ser misstänksam ut, men är känd för att vara en redlig karl.

Elli Valle och hennes son Matti Valle i Enare. Foto V. Auer.

djup afsky för allt hvad »Lädlidsch» heter, hvarför ock lappen vid uttalandet af ordet »lädlidsch» alltid gör en ful grimas.»

1 samma tonart uttalar sig Ervasti, som företrädesvis lärde känna lapparna vid Ishavskusten: »Misstänksamhet är en mycket naturlig frukt av det förtryck som det lapska folket alltid fått lida; falskheten är en lika naturlig följd av samma sak; otacksamheten likaså, ty av den, som fått lida nio oförrätter, kan man icke vänta tacksamhet för en god gärning.»

»I allmänhet påstås lapparna», säger professor Wiklund, »vara mycket misstänksamma. Blir man litet bekant med dem kan man dock vanligen icke finna några spår av denna egenskap ideras uppförande, utan man blir bemött med förtroende och öppenhet. Under sina vidsträckta färder komma de också i beröring med allt slags folk, och de förstå i allmänhet ganska väl att skilja på människor och människor.»

Demant-Hatt uttalar tydligare motiverat samma åsikt: »Ute i vildmarken är lappen herre över tillvaron och förhållandena, där är han den överlägsna och hans självuppskattning växer, andra människor bliva obetydliga — han föraktar dem. Varför skulle han också känna vänligt för de främmande av annan ras, som i årtusenden endast varit hans fiender och gjort allt för att utrota honom själv och hans egendom. — En viss vänlighet möter lappen ju ofta, men denna är i de flesta fall så ytlig och nedlåtande, att han med sin fina instinkt för människor icke låter sig bländas av den. Lappen har emellertid genom att alltid vara den undertryckte utvecklat en hög grad av knipslughet och smidighet, som i förbindelse med hans intelligens gör det lätt för honom att avpassa sitt väsen efter den, inför vilken han står, och livlig som han är kommer han lätt att spela mera intresserad och älskvärd än det egentligen var meningen, när det kommer till kritan. — Han litar på ingen av främmande stam, och varför skulle han göra det. ..? Han har endast varit ett skatteobjekt; ingen har varit hans vän, ingen har gett råd och hjälp, när det knipit. Prästerna utrotade hans gamla religion på ett hårt och oförstående sätt, överheten klämde honom på skatter, regeringen stiftade lagar och förordningar, vilka inskränkte hans frihet, bönderna plundrade och dräpte honom och hans renar. Och ändå förebrår man lappen för hans misstro. Varför skulle han hava så mycket mera av Kristus i sig än kringboende folk, som skryta med sin gamla kristendom och kultur. — Lapparna ha ännu svårt för att begripa och tro på det faktum, att de nu har uppriktiga vänner i Sverige. — Villebrådet, som varit förföljt och jagat från alla sidor i många år, måste ha svårt för att hysa tilltro till vänliga tillnärmelser.»

Lapplynne — 4KNIPSLUGHET.

Lapparnas knepighet i handel är ett av gammalt omtyckt tema, som dock synes ha mera skäl för sig än det ideliga tjatet om hans illslughet i övriga avseenden.

Johannes Tornaeus ger klaven, då han säger: »Uthi all beställning äro dhe klooka och illsluge, uthi handell bedrägelige.» Samuel Rheen fortsätter i samma anda- »Lapperna aero i sin handell mykit bedrae-gelige. — Naer the them bedragit hafwa, bespotta the them, hwilka the saaledes bedragit hafwa.»

Däremot skriver en Anonymus till Johannes Messenius om Kemilapparna 1620: »The kann ingen falskheet bruka wthi Köpp-handhell.»

I Elers' gamla »Lappmarksbeskrifning» från 1700-talet säges härom: »Om Skullds betalande skall Lapparne i allmenhet icke

synnerligen sig vårda, utan gärna låta sig kräfja till flere gånger, innan betalning följjer, men om de deremot hafva något att fordra, dröges icke länge utöfver den utsatte betallningsterminen, förr än det utborgade återfordras, med nog stränga påståenden, om ock skulldenären skulle bo, eller vistas, på ett afstånd till flere mil, som

då i sådant fall besökes.--Sveksamme uti handel skola Lapparne

vara, och det icke utan skjäl; ty de sällja alltid sine vahror, indelade uti bättre och sämre alltid först och undangöma de bättre till sist, å hvilcka de sätta ett ganska högt pris, om de förmärka, att vahran i någor motto är begärlig, eller köparen deraf kan vara i behof, samt bedraga gerna köparen, om han ej förstår, att sjelf vahran till sitt värckliga värde uppskatta. Dessutom söka de med mycken illparighet att förmå sälljaren lämna godt pris, under åberopande af deras belägenhet och fattigdom.»

Här se vi åter, att då ett litet väl varstans förekommande sätt att driva handel återfinnes hos lapparna, så tadlas dessa därför, liksom man hade fordrat, att dessa naturbarn varit helt och hållet fria från denna världens ondska.

Men alla äro dock icke så fordrande. Leem, som i mitten av1700-talet var den förnämste kännaren av det lapska språket, skriver: »Några särskilda laster och odygder kan jag icke ined sanningsenlighet tillskriva lapparna, undantagande att en del hysa benägenhet för dryckenskap, och somliga äro icke de uppriktigaste i handel och vandel.»

Ännu mildare i sitt omdöme är professor Helland, som skriver:

»Fjällapparna äro mera styvsinta och självrådiga än havslapparna; de äro icke så tillförlitliga som havslapparna och bruka då och då små knep i handeln.»

Detta omdöme synes hava allmängiltighet. Så t. ex. skildras de terska lapparna på Kolahalvöns sydöstkust av J. A. Friis efter ryska källor »som fredliga, ja, t. o. m. slaviska, men med allt detta äro de likväl egensinniga. De visa sig öppenhjärtiga och trovärdiga,

»Den gamle var ytterst vänlig. Han bar en vadmalskofta svart av smuts och så trasig, att den skulle väckt uppseende bland Neapels lazaroner. Mössans dyna var stoppad med hö i stället för dun». Efter foto av H. Reusch.men äro likväl alltid färdiga till bedrägeri.» Om den svenska lappen åter säger v. Duben, att han »ehuru välvillig och höflig mot den resande är ganska dyrlegd och i handel och vandel egensinnig och knipslug; man blir lätt lurad af honom». Och även Wiklund medgiver, att man »vid handel med lappar ofta får märka, att man har med slipade affärsmän att göra, som väl förstå att slå mynt av sina kunders oförmåga att bedöma lappmarksvarornas kvalitet». Även de finländska lapparna ha samma rykte, »ty», säger Granit, »lappen är i allmänhet en ganska rutinerad affärsman och alls icke blyg att hugga till med höga pris». Redan Göran Wahlenberg fick om de finländska sjölapparna den uppfattningen, att »de äro så dyre och prutsamme, att ej någon kan komma öfverens med dem».

Alltjämt gäller därför Högströms varning för sådana Lappmarks-besökande, vilka sakna förmåga och lust att förstå lapparna eller begripa att de äro människor som vi och känna som vi: »I handel och vandel äro Lapparne ganska egennyttige, och skal en obekant se sig väl före, om han i handel med dem ej på något sätt skall blifwa bedragen. Dem som äro i nöd och på något sätt behöfwa deras hjelp kunna de grufweligen twinga.» Men, frågas det, var behöves icke en sådan varning?

Genom att Scheffers berömda kompilationsarbete »Lapponia» översattes till flere språk och för övrigt i original, på det då för tiden allmänt kända latinet, var lätt tillgänglig för den lärda världen, blev den i detta arbete gällande uppfattningen nästan dogmatisk för flere århundradens föreställningar om det hyperboreiska folket. Scheffers sats, »att de i sin handel äro mycket svekfulla och bedrägliga, så att den, som icke förstår deras ränker knappt kan undgå att bliva bedragen av dem» citeras av flere författare, vilka icke observera, att han dock söker en naturlig förklaring därtill. Den alltid uppmärksamme Högström fäster sig emellertid vid denna motivering och säger, efter det han ännu engång framhållit, att lapparna äro »mycket egennyttige och sätta priset på waran sällan efter samwetet, men mäst efter som de märka sin nästa, som af dem sådant behöf-wer, wara om warari mer eller mindre angelägen, — om deras naturär sådan eller om de, som Schefferus menar, lärt sig bedraga andra genom det deras grannar begynt wara bedrägelige emot dem, är bägge delar troligit».

Och på ett annat ställe formulerar han detta sålunda: »Men

som man på et narragtigt sätt umgåtts med dem, så hafwa de ock måst skicka sig derefter».

Att lapparna redan vid den första beröringen med sina grannar gjorde klokt i att iakttaga all möjlig försiktighet, framgår av allt det man läser om birkarlarnas framfart bland dem. Vilken uppfattningen varom lapphandelns bedrivande ännu i en mycket senare tid, framgår av Gyllengrips relation av år 1734, däri det säges: »Lappallmogen är så beskaffad, att waran lika som genom tubbande och lockande bör dem afkiöpas.» Och fingo de tillfälle därtill, gåvo lapparna nog svar på tal mot alla beskyllningar, såsom då de på bor-gerskapets i Torneå klagomål vid tinget i Enontekis 1759 över för dyr renskjuts svarade, att då »Borgerskapet stegrat sine wahror (som skulle till »Juuges fiord» eller det n. v. Skibotten) långt öfwer wanligheten, så wore äfwen Lapparne å sin sida nödsakade att förhöja Renlegan».

Helms karakteriserar lapparnas handelsmoral med följande ord: »Fjällapparne äro mycket penningsnåla och visa mycken egennytta och gnidighet i handel, och ådagalägga därvid ofta en illparighet, som man icke skulle ha tilltrott dem. — De andra bedraga ju oss, skulle vi då göra oss samvete att bedraga dem? Och till på köpet berömde de sig av dylika handlingar.»

Den norske författaren Chr. Gjerloff säger förståelsefullt: »När jag ibland har visat mig »vänlig» mot lappar, så har det hänt, att jag efteråt har uppdagat, att de ha lurat mig. Men av vem ha dessa lappar lärt sig konsten att lura?»

De föremål, som i Tromsö falbjudas åt turister, äro, enligt De-mant-Hatt, som oftast skrala och dåligt förarbetade saker, i många fall rena vildskott på lapsk slöjd; men »turisterna vilja gärna ha det billigt och förstå icke vad de köpa eller ha något slags begrepp om arbetets värde; och när det dåliga arbetet ofta betalas med sammapris som det goda, förstår man, att det snabbt demoraliserar arbetaren.— Turisternas köplystnad vet ej av någon blygsamhet, de köpa pärlsnörena av flickans hals, de köpa silverknapparna från lapphustruns bälte. — Förebrår man dem att de sälja, svara de, att det är svårt att undgå de främmandes påflugenhet, och att dessa ofta betala så bra, att frestelsen blir för stor. — Många av lapparna tycka icke om detta kommersande —; det finnes också barn, som avvisa de främmandes pengar och sky deras tillnärmelser.»

Vid mitt första besök hos lyngenlapparna utbjödo dessa åt mina kamrater och mig dåligt arbetade knivar, sydon o. dyl. Men då vi klandrade varan och tilltalade dem på finska, försvunno försäljarna och återvände efter en stund med jämförelsevis ordentligt gjorda föremål.

— Ni tycks inte vara några vanliga turister, sade de, och så är ni ju halvvägs landsmän, när ni talar finska; till er vilja vi ej sälja sånt skräp, som turisterna köpa.

— Men varför söker ni då lura turisterna med den dåliga varan? frågade vi.

— Inte vilja vi lura dem, svarades, men de köpa hellre illa gjorda

saker. Är en sak bättre gjord, misstänka de, att den är fabriksarbete, och så tala de något om primitiv konst, som vi ej förstå.

Det råder givetvis någon skillnad på lapp och lapp i detta som i andra avseenden, beroende till en del på hurudana grannar de stått i beröring med. I Emmen Antti, »en den fulaste lappgubbe man finländska Lappland t kunde önska sig». Efter teckning av Ossian

Elgström. ex- sä£es det> att fo1'ket är bättre i väster än i öster. Klåendet och oginheten tilltaga i riktning från Muonionniska mot Kuolajärvi bland den bastardbefolkning där bor. I synnerhet i norra Kuolajärvi är folket illa beryktat för opålitlighet, renstölder m. m. Känt är också vilken framgång den plundrande bolsjevikskaran hade bland befolkningen därstädes år 1922. Eljest äro lapparna eller voro åtminstone under frihetskriget mycket hängivna den vita saken. Dessa småväxta lappbastarder ha också gjort sig illa kända i de truppförband, där de tjänat. Man satte engång en avdelning »kortväxta karlar från Kuusamo och Kuolajärvi» att vakta ett kronans upplag, men de måste samtliga straffas, emedan de gjort sig skyldiga till stöld.

OHÖVISKHET.

Utom för näsvishet och närgångenhet anklagar man ofta lapparna för ohöviskhet, om nu dessa egenskaper överhuvudtaget kunna skiljas från varandra. Sant är visserligen, att lapparna lätt bliva påträngande och att man ofta blir besviken, om man visar sig alltför familjär mot dem, men obelevenhet ligger eljest icke i lappens natur.

Engelsmannen Matthew Consett skriver i sin reseberättelse (slutet av 1700-talet): »Men försynen har kastat en stråle av tillfredsställelse även bortom den gränslinje, som skiljer lapparna från övriga, civiliserade nationer. — De finländare, som jag fick se antingen i omnejden av Torneå eller i staden själv, tycktes mig vara av grövre gestalt och mindre civiliserade till sina seder än lapparna. — Dessa resa (från Torneå marknad) icke spridda och utan ordning, utan ordnade efter en viss metod. Även i denna karavan härskar en lagbunden rangordning, och den äldste har äran att fara främst.»

Norrmannen Helland, som begagnar sin landsman Fredr. Rodes »Optegnelser fra Finmarken» av år 1842 som källskrift, säger, att »lapparna i grunden äro hövliga och beskedliga; då de i många fall synas vara det motsatta, så beror detta ofta av brist på levnadsvett och begrepp om det vi anse för hövlighet. Lappen kan fråga omallt, som icke kommer honom vid, falla folk i talet, gå in i ett rent rum med smutsiga fotter och utan att knacka på dörren, tränga sig in på folk, antingen det passar eller är olägligt, och uppehålla dem en halv timme med ett ärende, som kunde uträttas på fem minuter; men den, som behandlar honom någorlunda väl, utan den vanliga ringaktningen, skall knappast få ohöviska svar eller höra grova och opassande ord; och när man möter en lapp, tager han mössan av sig och niger på sitt säregna sätt med den sedvanliga hälsningen: Guds

fred! God dag! under det finnen i sitt högmod icke bryr sig om att hälsa på den förbigående.»

Danskan Demant-Hatt, som så länge levat som en lapp bland lappar, betonar särskilt deras höviska skick. »Där mjölkades och mjölkades, där slaktades kalvar och kastrerades hanrenar, men trots allt detta bråk med de halvvilda djuren, hördes icke en råhet, icke ett hårt ord, och där kunde icke upptäckas något slag av våldsamhet. — Estetiska fordringar, vilka torde likna våra till en del äro: att man icke får äta maten het, icke smacka, icke äta med orena händer; icke heller är det passande att spisa för mycket, man säger

hånande om den som försyndar sig häremot: »han äter tills han sover»; man får icke äta i en vårdslös ställning, icke heller spisa med mössan pa huvudet (gäller för männen), icke slicka sina fingrar, och man bör icke gå framför den som äter.»

Granit, som håller på att den gamla lappkulturen borde studeras, innan den förvanskas eller försvinner, säger bl. a.: »På gammal kultur tyda lappens lynne, hans stora tolerans och aktning för individen, även för ungdomen. Utan att vara stridslysten är han djärv och oförvägen samt dödsföraktande inför faran.»

Typisk finländsk lapska, hemma i Utsjoki. Foto P. G. Ekbom 1922.Och slutligen ha vi grönlandsforskaren Knud Rasmussen, han som känner sina eskimåer bättre än någon annan. Det är mycket nöjsamt att se huru han under ett kort besök lärde sig förstå lapparna och i många fall intränga i deras innersta själsliv, ungefär som en framstående filolog snabbt kan göra sig hemmastadd med ett främmande språks finesser. Han har i många stycken tagit lapparna på kornet, och om lapskorna skriver han: »De äro söta och behagliga, dessa små lappkvinnor, alltid leende och glada och så tacksamma för den minsta vänlighet de få röna.»

PRETENTIONER.

Liksom andra naturbarn bliva lapparna lätt bortskämda och pretentiösa. Göran Wahlenberg skriver: »Således räknade de alltid, då de skjutsade mig, vägen för dubbelt längre än den verkligen var, och det ej af bedräglighet, utan af öfvertygelse, att de aldrig kunde få sin möda nog betald. När fisk eller dylikt vankades så väl hemma som borta, tillsågo de alltid att de sjélfva först fingo sin goda del och om sedan något blef öfrigt, tillföll det mig.» Docenten Auer berättar, att hans lapske följeslagare Salkko, likt en annan Jeppe på Berget, mycket snart lärde sig herrfasoner, när Auer visade sig användbar för diverse sysslor. Så t. ex. fick Auer alltid koka kaffe, under det Salkko vilade sig, men Salkko drack i regel ensam ur den första pannan och låtsades vara förvånad, när kaffet tog slut och bad Auer koka sig en ny panna.

»Dels sinsemellan, dels till embetsmän och präster gåfvo Lap-parne skänker vid sina besök. Men de väntade

alltid skänker tillbaka. Ofta är den gifna skänken, ja hela besöket, blott ett sätt att försöka komma åt något efterlängtadt föremål», säger v. Diiben.

P. Laestadius skildrar på ett humoristiskt och målande sätt lapparnas slughet och påflugenhet, när det gällde att komma över brännvin »på köpet» vid byteshandel:

»Borgare, gif mig en sup; kom ihog, att jag gifvit dig kokkött!— Ja, ja, du vara stinn (njugg) med små vejsa (diverse kramvaror), du, så jag också vara stinn med kokköttet, fick man ofta höra på marknaderna.»

Norrmannen Gjerloff påstår, att lapparna äro av den uppfattning, att det under ett föredrag är åhörarna som prestera arbetet, och detta arbete finna de sin lön värt. Får man icke betalning efter timme för att åhöra ett föredrag, varför i all världen skulle man då bry sig om det.

Denna åsikt är ju icke den konventionella, men nekas kan icke att den i många fall är nog så berättigad.

Det har, inom parentes sagt, hänt, att lapparna trott föredragshållare fått som straff att resa omkring och tala. Då en gammal Kautokeinolapp, i vars raid jag en gång följde, länge med medlidande sett min otymplighet vid körsel med ren utför fjällbranter och några gånger hjälpt mig upp, där jag som en viljelös snöplog släpade efter »min snälla ren» vid körremmen, frågade han:

— Vad har du, gamle man, gjort att kronan straffat dig med denna resa?

HÅRDHET.

Mången tillskriver lappen en stor portion hårdhet ja, till och med grymhet. »Uti sina arfskiften äro de mycket noga, kunnandes ofta ej förlikas utan Domarens tilhjelp. De äro i alla sådana fall undertiden nog hårda mot hwar andra», skriver Högström.

Enligt O. Mallmers »Berättelse» av år 1742 »skola thesse Luhleå lappmarks Inwånare i gemen wara till alt sit upförande et ganska groft och ilwiljogt folk, trätgirugo, storsinte samt ganska hårda och obarmhertige emot sina fattiga.»

Helms sammanfattar gängse berättelser om lapparnas hårda sinnelag i följande ord: »Medvetandet att vara sig själva nog, som fjällapparna i hög grad äga, alstrar ofta känslolöshet mot andra. I synnerhet skola de fordom ha varit hårdhjärtade mot fattiga, egen-egennyttiga vid hjälpbevisningar, liksom de med de skänker, de gåvo varandra, endast hade egen fördel och gengäld för ögonen. Fattiga skola ha vandrat från dörr till dörr, tills de bokstavligen dogo av hunger; ävenledes voro de obarmhärtiga mot sina gamla föräldrar och andra gamla medlemmar av familjen. De gamla föräldrarna fingo ofta, enligt sägnen, att välja emellan, om de ville bliva dränkta eller nedstörtade utför klipporna, vilket sistnämnda gick till på det viset, att man packade in dem i en släde och lät densamma åka utför en hög klippa. Lapparna själva förneka väl detta, men det äger det oaktat fullkomligt sin grund.» Att märka är, att Helms är en kompilator, som själv hade ringa, kanske ingen kännedom om lapparnas seder och bruk. För att i någon mån förtaga verkan av ovanstående hårda omdöme tillfogar han: »Andra äldre skriftställare berömma lapparna för deras välgörenhet.»

Lappkvinna av den hårda typen.

Historien om huru gamla dräpas är för övrigt en s. k. vandrande sägen, som man får läsa i flere okritiska berättelser om primitiva folk, t. ex. om en del indianstammar. Att de gamla dräptes, i synnerhet bland vandrande folk, vilka hade svårt att forsla dem med sig och livnära dem under svältperioder, torde dock vara ett faktum. Men detta skedde på ett mycket ursprungligt stadium, över vilket lapparna vid den tid det här är fråga om redan hade höjt sig.

Såsom ett bevis på huru hårdhjärtade lapparna dock ännu kunna vara, anför Gjerløff följande berättelse, som gör sig bäst på originalspråket:

»Sine barn er de glade i og steller godt for, det gjør jo de fleste dyr og, men sine gamle vører de ikke for en skitten skilling. — Indpaa damskibsekspeditionen i Tromso kom en lap, vagget bort till en liike op spurte:

— Ka (vad) ta Di for en dauing (död) te Balsfjorden?

— Ka e det for slags dauing? spurte manden i luken.

— De e far min.

— Ka e det du har han i? spurte manden i luken.

— I en saek, sa lappen.»

Ovanstående häntyder på en i Nordnorge rätt allmänt spridd anekdot, som berättas i kretsar, där man icke har större anledning att rosa lapparna.

Det berättas som ett bevis på lapparnas hårdhet, att de under den svåra spanska sjukan vintern 1919—20 stängde sina dörrar för alla främlingar, friska eller sjuka, ja t. o. m. döende, och att de därigenom nästan helt och hållet förskonades från att falla offer för den hemska epidemien. Emellertid läste vi i en tidningsnotis, att det en söndag legat 200 obegravna lik vid Enare kyrka, och vi veta, att befolkningen i denna socken till stor del utgöres av lappar. Att lapparna äro långt ifrån känslolösa för andras lidande framgår av flere berättelser. Så t. ex. omtalar pseudonymen Karl Rese (1889) huru Jonni Hetta från Sompio engång hade räddat tvenne vilsegångna karelare, som han träffat halvt ihjälsvultna i fjället. Han hade släpat dem till sin kåta och där pysslat om dem, tills de återvunno sina krafter. Då de voro rikligen försedda med penningar, erbjödo de lappen en stor belöning, men han mottog endast 60 penni, till vilken summa han uppskattade den mat de räddade förtärt.

Grape säger deciderat om sina Enontekisbor för vidpass 120 år sedan: »Medlidande och hjälpsamhet träffas ibland Lappar.»

SNIKENHET.

Lapparnas snikenhet, som också hör med till den traditionella typen, betonas icke heller så ofta i den tillförlitliga litteraturen, som man hade skäl att vänta. Dock finnas åtskilligt flere uttalanden härom än om hämndlystnaden.»Deras natur består utaf een omåttlig girighet», skriver Joh. Tornae-us. Och såsom ett bevis på lapparnas snålhet anför Högström ett drastiskt exempel: Då en nyssgift

lapp hade drunknat, måste hans änka giva sin svärfader sex renar i betalning för att han sökte rätt på sin egen sons döda kropp.

Att Enarelapparna äro »mycket hushållsaktige och snåle, samt ej gärna dela något med sig», är den uppfattning Göran Wahlen-berg erhöll på sin resa.

»Lappen är i allmänhet sparsam, ja, t. o. m. snål», sammanfattar v. Duben, »rikedomen bestämmer hos honom rangen och ger anseende; måhända vill han ock vara beredd på den onda dagen.»

Wiklunds omdöme lyder: »Lapparna äro i allmänhet sparsamma utan att dock neka sig de njutningar och förströelser som bland dem kunna förekomma, d. v. s. flitigt ätande, överflödande kaffedrick-ning, ett par supar någon gång, makligt inneliggande utan annat arbete än vedhuggning, samt vidsträckta resor för att hälsa på vänner och bekanta, skifta renar, sälja kött o. s. v.»

MAKLIGHET.

Lappen klandras allmänt för maklighet och lättja. Han lever för dagen och är förnöjd så länge han har tak över huvudet och något att äta. Mot välstånd och samlande av jordiska ägodelar är hans håg icke riktad.

De flesta författare äro tämligen ense om att söka orsaken till denna maklighet i kontemplativ läggning.»Men denna tiden har jag», säger Högström, »märkt dem, besynnerligen Fjäl Lappar, hafwa för styfwa ryggar, och wågar mig säja om större delen af dem, som Paulus om de Kreter, att de äro onddjur och late bukar. Lappen ligger hälre hela dagen i sin koja och sofwer, än at han wil taga sig något arbete före, särdeles om han eljest kan komma til rätta.»

Sjögren talar om »den frihet eller rättare sagdt maklighet, som Lappen så högt värderar. Van att med minsta

möda hafva sina få behof tillfredsställda, lefver han blott för dagen. Skall han företaga sig något, så öfverilar han sig icke; tiden har för honom ingen högre betydelse. — — Sent i rörelse söker han, så snart skymningen inträffar, nattqvarter i första bästa Lappboning, och tillbringar den långa aftonen under hvarjehanda glam med sitt värdfolk.»

Ganska betecknande för samefolkets kynne är följande episod i v. Hogguérs reseberättelse: »Lapparna äro mycket smidiga, flinka och behändiga, de fatta också lätt och skulle, om de kunde betvinga sin lättja, utan svårighet och rätt snabbt lära allting, vad man ville bibringa dem. Denna lättja är dock gränslös; vi hade vanligtvis den största möda att av dem få vad vi behövde, ehuru vi städse betalade så rikligt. Krävde anskaffandet av det erfordrade den ringaste möda, så måste vi förmå våra värdar att uppfylla våra önskningar genom rundliga löften, genom gåvor och, om icke annat hjälpte, med hotelser och våld. — — — En dag anmälde vår betjänt, att vi icke mera hade kött, och att vi därför måste slakta en av våra renar. Jag talade genast med sonen till vår dåvarande värd, med vilken vi levde i den bästa sämja: vi kommo överens om att han skulle slakta djuret redan samma afton och i lön därför erhålla en viss mängd tobak. Mot aftonen, då vi alla voro församlade i tältet, påminde hans fader honom om löftet och sade, att det vore tid att begynna för att bliva färdig före nattens inbrott. Sonen svarade helt lugnt, att han hade ändrat åsikt och icke ville slakta renen. Vi voro i stor förlägenhet och parlamenterade alla med den sturske ynglingen; förgäves, hans fader, missionären, alla vi andra sökte bevisa förhonom, att han var förpliktad att hålla den formligen ingångna förbindelsen; det hjälpte icke! Till slut erbjöd han sig att hålla sitt ord, om jag ville giva honom ett glas brännvin både före och efter arbetet. -------Jag fattade honom vid kragen, drog honom ut ur tältet

till den plats, där våra djur stodo och frågade honom för sista gången, om han nu ville slakta djuret eller inte. Då skrattade han och förklarade helt godmodigt:

— Jag vill nog gärna göra det, nu när jag har insett, att din vilja är starkare än min.»

Det är visserligen tänkbart, att den utländske resanden icke förstod de skäl lappen måhända hade att anföra till försvar för sin tredska, men det kan å andra sidan icke nekas till att svaret »jag har ändrat åsikt» är ett typiskt lapskt svar, när man icke bryr sig om att fullfölja ett givet löfte.

Fjällappen är »den avundsvärda lotten beskärd att kunna bära allt slags vedervärdighet med ostört lugn. Han begär blott härför, att han icke behöver lida någon inskränkning i sitt fria behag, i njutningen av sina små roligheter och lämnas ostörd i sina gamla seder

och bruk-------efter ansträngningen överlämnar han sig gärna åt

ett makligt eller, såsom han uttrycker sig, ett fredligt liv. Han tycker icke om några vittutsvävande planer, icke några spetsfundiga beräkningar eller någon utåt riktad hjälpverksamhet, utan lever helst försänkt i stilla grubbel över religiösa ämnen och andra angelägenheter, som ha avseende på hans lilla värld», skriver Helms.

»Sker en sak icke i dag, så sker den väl i morgon, om icke då, så framdeles, det är deras filosofi. Brådt får man icke hafva ibland Lapparne, då man är beroende af deras biträde. — Men när en åtgärd är påbörjad, så verkställa de den ordentligt, de äro sålunda ganska ihärdiga, och, så vidt de förstå, utföra de vanligen samvetsgrant hvad de åtagit sig», konstaterar v. Duben.

»Lappen anstränger sig ej gärna med andlig spekulation, men hans själsförmögenheter äro ganska lättrörliga; han kommer under en god ledning lätt till det stadium, då frågorna »hvad» och »hvarför»börja röra sig i själen. Han är ihärdig i sina företag, men dukar lätt I under för andlig ansträngning», framhåller Aurén.

»I samband med deras försiktighet i handel och vandel, står deras maklighet och deras söl. Tiden är för dem intet», fortsätter v. Duben.

Däremot framhåller Demant-Hatt att »lapparnas kvinnor icke ligga på latsidan. De sköta sitt hus och sina barn med samma omsorg som varje annan samvetsgrann husmoder.»

Skolthustru, som väver en rana- Madzasjauri. Foto S. Paulaharju.

Auers skildring av en färd tillsammans med några Näkkälä-iappar påminner mycket om Acerbis. Samma glupskhet i mat och dryck, samma benägenhet för att latas, samma klagan över hettan och samma snuskighet tyckes ännu råda hos dessa lappar som för ett och ett fjärdedels sekel tillbaka.

»Orsaken till Enarelappens ofta sysslolösa lif ligger i alltför stor förtröstan på försynens bistånd, bristande beräkning och förkärlek för gamla vanor», anser Jacob Fellman.

»Den, som besöker fjällapparna vid kusten en strålande sommardag, kan lätt få det intrycket, att hela deras tillvaro är ett dolce far niente. Men så väl är det nog inte — om ett dolce far niente till-stånd överhuvudtaget kan betraktas som något avundsvärt», skriver Kristian Nissen.

I en sjölapps koja vid lijärvi sjö fann jag vid ett besök därstädes sjölappar och renlappar, som lågo och drogo sig i sängarna, från vilka alla sängkläder blivit utburna för att vädras. När jag frågade, om de inte hade något för händer dagen lång, svarades, att de bara lågo och pratade; på så sätt fördriver man bäst tiden, när man har ingenting att göra.

»Vad lättjan vidkommer, så är det ovedersägligt, att lappen

Overksamma sjölappar vid lijärvi, Enare. Foto förf. 1907.

älskar bekvämlighet och att enligt hans uppfattning Gud icke skop någon hast; men att också lappen, då det gäller, t. ex. vid renskötseln, kan visa flit, är ogensägligt», medgiver också Ervasti.

»Lika verksam som Peisens (Petsamo) lappe är under tiden för fisket», säger Jacob Fellman, »lika maklig och overksam är han den öfriga delen af året. Då fisket är godt, föredrar man att tillbringa sin vinter i maklighet.»

— Det är lättast att ränna i ett uppgånget skidspår, säger ett lapskt ordspråk.

Lapplynne — 5SLÖHET.

Om ock beskyllningen för lättja kan vara nog så träffande, kan man dock ingalunda i likhet med flere äldre resande beskylla lapparna för slöhet.

Acerbi rosar icke sina lapska roddare över hövan. »Dessa svaga, oskickliga, utfattiga varelser råkade vid den minsta svårighet i den yttersta förlägenhet och visste icke mer vad de skulle göra; varje sten syntes dem vara ett berg.» Och han fortsätter. »De voro icke i stånd att av ytans beskaffenhet döma om vattendjupet, och om två vägar lågo framför dem, mellan vilka de hade att välja, kunde man vara övertygad om att de valde den allra sämsta och grundaste. Deras oskicklighet och enfald nödgade oss en stor del av vägen att

gå till fots längs stränderna--------Såg lappen en angelika någon-

städes, så löpte han ögonblickligen dit för att bryta den, och om han hade händerna fulla, skulle han hellre hava lämnat draglinan och låtit båten slås sönder mot klipporna än han kastat bort den kostbara växten. — Stundom snattrade lapparna så ivrigt med varandra eller voro så försjunkna i njutande av sina pipor, att de icke gåvo akt på båtens färd och icke bekymrade sig om några än så farliga ställen. -------Vi voro varje ögonblick i beråd att förlora tålamodet

-----men nödgades såvitt möjligt fördraga deras stupiditet, deras

lättja och deras verkligen djuriska beteende.» Man märker av allt att redan på Acerbis tid nervositet icke var okänd bland lärde män.

För att yttermera nedsätta sina lapska roddare rosar Acerbi en hund, som åtföljde honom: »Detta arma kräk visade i sina förehavanden och i de medel han använde för att komma fram längs stranden mycket mera förstånd, förslagenhet och skarpsinne än de mänskliga varelserna i detta land.»

I samma stil går ett uttalande av v. Hogguér: »Några författare säga, att lapparnas fysionomier äro präglade av stor melankoli, andra åter att de visa uttryck av munterhet och glättighet, jag däremot vill påstå, att jag i regel icke funnit något uttryck i dem, endast kunnat se en prägel av apati och likgiltighet hos dem. Jag kan isanning

säga, att jag endast då sett ett verkligt uttryck av glädje i en lapps ansikte, när han just var i begrepp att dricka ett glas brännvin; då upplivar ett stilla leende för ett ögonblick dessa eljest så intetsägande drag, och detta leende, detta uttryck för en lycklig eller välgörande känsla räcker vanligtvis endast så länge, som den fysiska njutningen, vilken åstadkom densamma.»

Gentemot dessa uttalanden kunna vi ställa de ovan citerade av v. Diiben, Jacob Fellman, Aurén, Ervasti m. fl.

Att lappen är maklig må vara sagt: »Det är för den maklige Varangerbon mera lockande att, i stället för att tillverka ranor, öfverlämna ullen åt någon Tanalappe att spinnas och väfvas och sjelf under de långa vinterqvällarne värma sig vid torfelden, skrapa sin kropp och från den plocka bort ohyran, eller gå till grannen för att prata och sladdra», säger Jacob Fellman.

Att han har en tämligen materialistisk uppfattning står också fast.

»Til wällust och lättja äro de mycket benägne», säger Högström, »och så länge Lappen mår wäl och är i sin wähnagt, så kan man näpligen inbilla honom, at någon bättre werld än denna är til. Det har händt, at då de af döden blifwit ansatte, hafwa de låtit fram-hafwa för sig de bästa matsaker de haft samt sina högtidskläder, sölfwer och pengar, at dermed fägna åtminstone sina ögon den lilla tiden de kunnat hafwa öfrig; och häfwa ej eller om något annat welat tala eller höra talas.»

Och i allmänhet är »Lappen angelägen att taga vara på de få tillfällen som bjudas honom att njuta: äta godt, sofva ofta och länge, röka väldigt tobak och i allmänhet njuta så mycket som möjligt af denna världens goda; det är hans svaga sida.» (v. Diiben).

Lappen är också, i synnerhet vintertid, ganska sömnig och trög att få i gång, men man kan knappast kalla honom slö.

Fiskarlappen »har en sömngåfva, som är alldeles ovanlig, fiskspadet tyckes förorsaka den,---------förtär man soppa på fisk, så

somnar man ovaggad», förklarar P. Laestadius.

Att lappen icke låter imponera på sig av något för honom oin-

tressant eller ovidkommande kan ju icke betraktas som bevis på slöhet. Däri liknar han engelsmannen.

Acerbi förvånar sig över den oberördhet, med vilken han mottogs av sina lapska bärare och vägvisare. »De lågo i olika ställningar kring en eld och rostade fisk; flickan fick först syn på oss och visade oss för männen, men dessa

Acerbis lapska roddare steka fisk. Efter Acerbis

reseverk. tycktes icke ha intres-

se för annat än sina

fiskar, så att vi icke blott stego i land utan även kommo tätt intill dem, utan att de togo minsta notis om oss eller ens sågo på oss.»

Här kan också påminnas om Demant-Hatts uppfattning, att lapparna äro oändligt likgiltiga för turisterna och dessas angelägenheter.

BRIST PÅ EXAKTHET.

Men lappen har dock diverse skötesynder, som tangera ovan berörda. Dessa äro framför allt bristande ordhållighet, en stor brist på exakthet, när det gäller för dem likgiltiga frågor samt bristande sinne för tidens värde.

— Ett löfte gör ingen fattig, säger ett lapskt ordstäv.

De lappar, som vunnit inträde i något högre läroverk »visa sig alltför ofta sakna fasthet. Ibland visar sig detta i en lustig högfärd,ibland i bristande flit, ibland i svaghet gentemot de många frestelserna i Norrlands kulturcentra.

Erkännas måste likväl, att det finnes många mycket hedrande undantag härifrån, men det är tyvärr också många, som gå under, då de smaka på det högre vetandet. Även i tal och svar visa lapparna ofta brist på fasthet. De uppgifter de lämna och de svar man får av dem kunna ofta vara föga pålitliga, utan att detta beror på någon deras avsikt att bedraga.» (Wiklund).

»Lapparnas förnämsta brist är en viss svaghet i karaktären. Man vill gärna tro, att den livlighet och snabbhet i uppfattningen, som man ser hos dem, även skall taga sig uttryck i kraft i handlingen, men man behöver icke vara särdeles länge i beröring med dem, förrän man börjar känna sig besviken i dessa sina förhoppningar. Det talas och lovas mycket av lapparna, men det hålles jämförelsevis litet. En lapp lovar att göra det och det i morgon, men det göres först i övermorgon eller »en annan gång», om det överhuvudtaget någonsin göres» (Wiklund). Jag har någongång gjort den erfarenheten att lappar underlåtit att infinna sig vid möten, till vilka de blivit kallade i sitt eget intresse och där de lovat infinna sig. Som ursäkt för sitt uteblivande anföra de vanligen:

— Jag brydde mig ej om att komma.

Demant-Hatt berättar: »I mer än en vecka hette det: I morgon flytta vi, men det blev för jämnan uppskjutet. Det är detta som kallas lapparnas opålitlighet och bristande ordhållighet med hänsyn till tidsbestämmelser. Man bör likväl icke tadla dem allt för hårt för detta, de äro nämligen icke ensam rådande, när det gäller tid — det är

renen som råder.-----Lappen är icke så nogräknad med tid eller

klockslag i det hela taget. Hans tillvaro är icke hackad i bitar eller bestämd av någon timtabell, en dag till eller från gör ej så mycket, om det icke just gäller hjorden.»

»Över hövan ordhållig är lappen icke och ofta förebrås han för falskhet. Jag har dock märkt, att denna uppfattning i många fall beror på missförstånd och bristande språkkunskap.» (Ervasti).

Lapparna kunna vara ansenligt nonchalanta med namnuppgifter ifall de tro, att man icke förstår sig på saken. Jag ville engång haen uppgift av en gammal lapp och frågade vid vilken älv den och den tilldragelsen passerat.

— Inte vet jag, svarade lappen.

— Var det vid Melkijok (= Mjölkälven), frågade jag.

— Nej, det var vid en älv längre bort.

— Vad heter den?

- Inte vet jag, skriv nu till exempel Siirappajok (Sirapsälven), ljöd svaret.

Frågar man dem om längden av en vägsträcka, får man ofta svaret: »Hur kan jag veta det, inte har jag mätt upp vägen.»

»Lappen saknar också, i likhet ined många andra nomadfolk, sinne för tiden och dess värde» (Granit).

MATERIALISM.

Lapparnas materialistiska uppfattning kommer till synes t. ex. vid äktenskaps ingående.

Tydligen har brudköp förelegat som en gammal form för äktenskap.

Så t. ex. antecknar Johan Tuderus om prostevisitationen i Kemi 1685—86: »Såsom medh Lappernes frijerij och Gifftermåhl ett stort missbruuk, befans wara beskaffat, i det att Lappen intet vill elo-cera sin dotter, ware karlen så godh och ährligh som han will, förän han förmåhr att skaffa Pijgans Föräldrar och Släktingar ansenlige skienker. —»

»Det är bedröfligt med Fjällapparnes äktenskap från början till slut», säger P. Laestadius. »Hjertat eger dervid nästan ingen röst. Ett Lapskt frieri går till ungefärligen på följande sätt: Den till-

ämnade friarens föräldrar, släktingar och vänner samla sig till en stor skara och förse sig med brännvin, hvarmed de traktera flickans föräldrar och anförvandter samt under tiden andraga sitt ärende. Friaren säger vanligen icke

ett ord, och sammaledes den blifvande fästmön. Det är, som saken alldeles icke anginge dem, de äro deenda, som tyckas vara likgiltiga — undantag kunna väl gifvas. — Också är det alldeles enligt med sakens natur, att de vid detta tillfälle icke visa någon kärlek, i fall de hysa den; ty kärleken skyr gärna en så stor mängd forskande ögon och lyssnande öron.:— Skulle så hända, att ett beramadt parti slås upp, så återfordras med fullaste allvar och återgifvas friaregåfvorna.-------Också hafva de

flesta den rättskänslan, att de återgifva opåmindt och dessutom ändå någon skänk såsom betalning för det vid frieriet påkostade brännvinet. Äfven när friaren får afslag, äro dock många så genereusa, att de betala friarebrännvinet.»

»Äktenskapet ingås gemenligen av rent världsliga bevekelse-grunder, och i de flesta fall avgöra föräldrarna saken liksom en annan handel. Det oaktat råder vanligen ett gott förhållande mellan äkta makar samt mellan dessa och barnen.» (Helms).

»Den viktigaste faktorn vid lappska giftermålens afslutande är i de allra flesta fall den större eller mindre förmögenheten å ömse sidor. Kärleken får nöja sig med andra rummet, och icke sällan får han intet rum alls. — Härmed vill jag dock ej påstå,, att lappgossen alltid kväfver hjertats röst; giftermål af ömsesidig böjelse förekomma visserligen sällan, men de förekomma emellertid och tyckas blifva alltmer allmänna», skriver P. A. Lindholm.

Lapparna yttrade ofta till Auer:

— Du har väl mycket penningar, då du har råd till så onyttiga sysselsättningar (studium av torvmarker). Auer erbjöds en (f. ö. förlovad) lappflicka till hustru, då man förmodade att han var rik.

»Man förspörjer nästan öfver alt hos Lapparne en särdeles obenägenhet att låta deras barn gå ogifta till dess de fylt den ålder som nya lagen stadgar, utan de vilja hålla sig vid det, som gammalt varit,

-----Man befinner ock att theras lefvernes art ej aldeles fordrar det

manspersonerna skola ärnå 21 år ålder innan de kunna träda i ächtenskap och inrätta sin hushållning. Fastmera betygar erfarenheten, at en Lappgosse om 15 å 16 års ålder ganska väl vet och förstår hvad til deras hushåldning hörer», säger Holmbom i sin skrivelse »Till Direktionen för Lappska Ecklesiastikverket 1743.»Men även i detta avseende kan, enligt Wiklund, en förbättring förspörjas: »Ingående av äktenskap synes förr ha till största delen betraktats som en affär, vilket nu börjar bli mera sällsynt.»

Bland de mångfaldiga yttranden, som framhålla lapparnas materialism kunna ytterligare anföras följande: »Bland Lapparne bestämmer rikedomen rangen; och ej ens den förståndigaste och beskedligaste bibehåller sitt förra anseende sedan han blivit fattig.» (Jacob Fellman).

Medlemmar av den stora släkten Aikio. Aikio-släkten anses vara den fattigaste samt mest matfriska i Enare och Utsjoki. Foto förf. 1901.

»Hos Lapparne är rikedomen det enda, som afgör den enas företräde framför den andra, ty uniformen afgör icke något; den ena skinnpelsen är den andra fullkomligt lik.» (P. Laestadius).

JÄMLIKHET.

Oaktat rikedomen skattas så högt, kan man dock icke påstå, att någon mera utpräglad klasskillnad utbildat sig bland lapparna. Detta föranledes väl också därav att lapparnas förmögenhet är så prekär. Till följd av superi, renpest, vargens härjningar, renstöld eller andra ogynnsamma omständigheter har det inträffat, att enförmögen renägare inom kort tid blivit utfattig och nedsjunkit till fiskarlappens eller t. o. m. sockenlappens föraktade ställning.

»Någon klass-skillnad kan man icke upptäcka bland lapparna.

De rike bland dem vilja väl vara litet förmer än de fattiga.---------

1 övrigt är deras levnadssätt, uppträdande, bildning och åskådning fullständigt lika. Tjänstehjonen betraktas alltid såsom hörande till familjen», säger Wiklund.

»Men ehuru det bland lapparna icke finnes några olika samhällsklasser, råder dock en viss rangskillnad dem emellan. De förmög-

Pa väg till Enare kyrka. Renlappar (till vänster) och sjölåppar (till höger).

Foto V. V. Olin och förf. 1903.

nare anse sig stå ett trappsteg högre än de fattiga. Det betraktas som en riktig mesallians, om en förmögen lapp gifter sig med en fattig lappflicka eller tvärtom», skriver biskop Bergqvist i sin avhandling om »Lapparnas etnografi, språk och historia.» »Fjällappen (i Utsjoki) utgör ortens aristokrati — och en stor aristokrat är han också, ty han ser med ett visst förnämt förakt på sin broder, fiskarelappen ------»(Aurén).

»Förmögenheten är större bland fjällapparna än bland övriga lappar, och de förra visa sig mer eller mindre morska mot de i trängre villkor levande fiskarlapparna.» (Itkonen).De svenska fjällapparna komma under sin Norgesvistelse här och där i beröring med norska havslappar, vilka gärna göra visiter i lapparnas kåtor för att få smaka på traktering. Någon större hjärtlighet synes dock ej råda dem emellan, ehuru havslapparna sällan (enligt renlapparnas uppgift) lura på att få »takst» för renskada liksom de norska nybyggarna. Havslapparna skryta gärna med att de härstamma från fjällappar, men de sistnämda synas icke vara särskilt intresserade av släktskapen.

Även i finländska Lappmarken, där rennomaderna äro så fåtaliga, anses dessa stå på ett högre plan än sjö- och älvlappar. Till stor del beror detta på deras vanligen större förmögenhet, men även på deras friare, mera människovärdiga liv. Renlapparna behandla också fiskarlapparna med något av aristokratens nedlåtenhet.

BENÄGENHET FÖR DRYCKENSKAP.

Om lapparnas superi har det skrivits i otaliga tonarter. Denna last fick dock en stor omfattning först sedan den blivit omsorgsfullt vårdad och omhuldad av birkarlarna och de krämare, som fortsatte dessas gärning. När man omsider begynte predika nykterhet bland lapparna, blevo de lika snart hängivna nykterhetens sak som de förr blivit drinkare. Man ser härav att fylleriet hos lapparna är en last av övergående natur.

Efter birkarlarnas tid var denna last dock oerhört utbredd. »Brennewijn; där till medh är thetta slagz folck så benägne, at när theras Predikanter komma till Byen, mötta the honom alle så månge ther finnas, hafwandes wissa qwarter för hwariom och enom», skriver Claudius Christophori Alanus i »Kort Berättelse om Kemi Lapp-markz tilståndh 1639».

År 1743 klagade Henr. Wegelius och Nils Fellman vid en proste-visitation »att då Lapparne om sommaren ifrån sine träsk och hemvister till bönedagar nederkomma, de några dagar förut, en dagsled ifrån Kyrkan möta dem med brännvin, hvarigenom förorsakas fylleri, slagsmål och annan otillbörlighet.»En förståelsefull uppfattning hyses vid denna tid (obs! Bellmans) av högvördiga Consistorium i Hernösand, som i sin berättelse av år 1792 skriver: »Benägenhet til starka drycker lärer sjelfwa Climatet och deras lefnadssätt i skogen disponera dem til, ehuru flere ibland

dem gifwas som afholla sig ifrån fylleri----Imellertid spörjes til

fägnad, at brännwins supande märkeligen aftagit.»

Icke heller Högström är benägen att döma alltför strängt: »I gemen holler man», skriver han, »detta folket för sådant, som ej har återhold, när de komma at supa, samt blifwa som galne, om de få se bränwin handteras utan at få något deraf. Men jag har dock funnit en del så nyktre, som något annat folk.---Jag wet ock exem-

pel, at en del haft alt til Jultiden qwar af det bränwin, de sommartiden köpt i Norrige.-----Förr kunde man sällan wid Kyrkorna

göra något gagn med dem, under det på sådana ställen så mycket folk sig med sit bränwinsmångleri infunno; hwarigenom Lappen, som hade så godt tilfälle blef lockad at taga til lifs mer än han borde, ja undertiden mer, än

han sjelf wille.»

Acerbi var först litet ängslig, när han och hans tre reskamrater blevo ensamma med sex lapske män och en flicka, men han beslöt dock visa, att lapparna i händelse av överfall skulle finna, att resenärerna »ville försvara sig som män». Först när han iakttog huru rättvist lapparna fördelade bördorna, fick han en »icke ofördelaktig tanke om dessa mäns karaktär». Till belöning bjöds åt lapparna en långsup per man med löfte om en sup till, när de voro färdiga med bördornas fördelning. »Men när de skulle sätta sig i rörelse, fordrade de ännu ett tredje glas, och fastän vi fruktade att detta tredje glas skulle berusa dem, vågade vi icke uppreta dem genom ett avslag». Italienaren hade alltså ännu rätt stor respekt för dessa män (som dock »icke sågo ut att vara grymma människor»), oaktat han bl. a. hade en svensk överste i sitt sällskap. Våra resande gingo sedan efter lappkaravanen för att övervaka karlarna, oaktat de ledo av »den odrägliga stank, som de smutsiga lapparna spredo, när de blevo varma och begynte transpirera». Följderna av det myckna brännvinet och av att marschen företogs, när det var hetast pådagen, visade sig snart. »Så ofta vi kommo till en källa, föllo de alla med giupskhet över den, doppade sina huvuden som duvor ner i vattnet och drucko på så sätt i fulla drag så mycket de förmådde». De kastade sig ofta ned för att vila, »och vi måste länge truga dem

Acerbi bjuder brännvin åt sina lapska bärare och roddare.

Efter Acerbis reseverk.

innan de alla stodo på benen, ty innan en hade rest sig, låg den andre redan på marken». Och när de kommo till en sjö, vilken överfors i två små, gistna båtar, fingo de resande »med ovilja bevittna, att de lapska roddarna, trots det vi befunno oss i ett så farligt läge, rörde sina åror så vårdslöst, trögt och flegmatiskt som sutto de ibåtarna blott till tidsfördriv och icke vore det ringaste angelägna om att vi skulle komma fram».

Efter att ha läst denna berättelse förvånar man sig bara över, att våra resenärer icke funno vari orsaken till lapparnas osympatiska beteende låg.

Petrus Laestadius som sett lapparna på deras marknadsresor, har många både sorgliga och dråpliga historier att berätta om det superi som bedrevs där i gamla dagar. Den här och där ända till senaste tid bibehållna »lapska» seden att på marknadsresor göra halt vid s. k. »suptallar», varvid hela ressällskapet tager sig en dram, tillskriver han dock »ett påfund af tingsherrskapet, ty af Lapparne kan man ej vänta en sådan regläritet: hvar tall, där begärelsen faller uppå och tillfredsställes med en sup, är för Lappen en sup-tall. Äfven midt på sjön tar han flaskan ur barmen, sätter den till mun och tar sig en klunck.»

»Troligen äro inga nationer i Europa», fortsätter han, »så begifna på brännvin, som Ryssar och Svenskar. Lapparne vill jag härvid icke ens nämna; ty brännvinsbegäret utmärker icke blott dem, utan äfven alla andra vilda eller half-vilda nationer i kyliga luftstreck.»

Personer, som känna lapparna huvudsakligast efter upplysningar de fått om dem av tjänstemän och andra ståndspersoner i lappsocknarna, fälla vanligen synnerligen härda omdömen om deras brännvinstörst.

»Lappens tillgifvenhet för brännvin är tyvärr alltför allmän», skriver Sjögren. »Utan brännvin uppfyller han alldeles icke eller svårligen och med synbar ovilja de pligter, hvilka han sjelf erkänner såsom sådana; med brännvin kan han fås till allt. Hans begär derefter känner sällan några gränsor. — Hos fiskarelappen torde man finna större måttlighet än hos den råare fjällappen: den Ryske Lappen är ock långt återhållsammare.»

Från sin resa i Peskajaur berättar v. Hogguér: »För att stifta en snabb och god bekantskap med lapparna, grepo vi till vårt vanliga medel, till en allmän utdelning av brännvin och tobak, och vi förfelade icke vår avsikt; ansiktena ljusnade, vördnadsbetygelser kom-mo oss till del, och snart syntes också misstroendet lägga sig. Alla dessa storartade verkningar åstadkommos genom ett glas brännvin! Vi kunde därvid göra den iakttagelsen, att kvinnorna i allmänhet voro mycket lystnare därefter än männen, alla tömde dock sina glas med en andakt, med ett uttryck av salighet, som bevisade huru högt värde de satte på denna njutning.»

Helms sjunger i samma tonart: »Lapparnes, såväl männens som kvinnornas, huvudlast är det oinåttliga

brännvinssupandet. I några trakter är dock kaffet på god väg att undantränga brännvinet. En vitt utbredd vana bland lapparna är tobaksrökandet, varåt de flesta med riktig lidelse hängiva sig.» Speciellt havslapparna äro begivna på dryckenskap. »De supa sällan, men göra det då till så mycket större övermått. Brännvinssupandet har dock mycket avtagit genom en betydligt ökad kaffedrickning.»

Leopold von Buch skildrar drastiskt det fylleri, som rådde vid de norska handelsmännens gårdar: »Allt förtäres hos köpmannen eller vid hans hus, och lappen skulle förundra sig över om han kom från en resa utan att ha legat åtskilliga timmar utanför dörren, först skrålande och sedan medvetslös. — De dricka icke ostraffat så mycket, brännvinet tager aptiten från dem, de bliva svaga, kraftlösa och magra, och kunna icke mera utföra de nödvändigaste arbetena.—Men brännvinets dragningskraft är för stark. De påstå med stor förnöjelse över sin ofelbara slutledning, att i brännvinet innebor lika stor kraft som i bröd, ty det beredes ju av råg.»

Påfallande är, att Göran Wahlenberg som år 1802, alltså under den värsta superiperioden, genomvandrade Kemi lappmark, om Enareborna kunde fälla yttrandet: »De äga hvarken tillfälle eller lust att öfverlasta sig med brännvin, och om det någon gång marknadstiden skulle hända, så veta de sorgfälligt att dölja det».

Och Aurén, som lärde känna Finlands lappar på 1880-talet, anser sig kunna konstatera, att »Lappmarkens befolkning är tämligen nykter. Den Laestadianska sekten tillkommer obestridligen förtjänsten däraf. Före denna sekts uppträdande var lappmarkens befolkning, i synnerhet den genuina lappen, ytterst supig, ej allenastmännen, utan ock kvinnorna. — Män och kvinnor voro så begifna på brännvin, att en lapp var i stånd att för en kanna brännvin gifva bort flere af sina bäste korrenar med rede och allt; och nu — ja, nu är folket så godt som mangrant absolut nyktert.» Och liksom superiet har nykterheten utbrett sig så att säga epidemiskt, så att t. ex. i Enare och Utsjoki, där på Auréns tid jämförelsevis få genuina lap-

Ponku Matti med familj utanför sin sommarkåta, gjord av torv och näver.

Foto Hult & förf. 1890.

par voro lästadianer, »folket med få undantag var nyktert, så supigt det ock varit förut.»

Dock satt åtrån efter brännvin länge kvar hos de renlappar, som invandrade från Norge ungefär vid samma tid, som ovan varit tal om. Då Ragnar Hult och jag sommaren 1890 gjorde en exkursion i Saariselkä-fjällen, hade vi i vår tross en liten kagge brännvin »för alla eventualiteter». Men dess historia blev mycket sorglig. Den tömdes av våra forkarlar till hälften redan på vägen till Kemiträsk. Den rest vi hade kvar i Saariselkä hade emellertid, förmågan att störa den rike renlappen, Ponku Mattis ro. Han tiggdeoupphörligt brännvin av oss, och när han engång varseblev, att vi fyllde på en mindre medicinflaska med den ädla varan och lade in den i matväskan, förklarade han sig genast villig att följa med som vägvisare och bärare. Efter ett par timmars marsch gjordes halt och väskan öppnades, men o ve! korken hade gått ur och allt brännvinet runnit sin kos. Sedan dess uppträdde Matti resignerat. Ödet hade annorlunda bestämt än att han skulle få smaka resenärernas brännvin, men hade också föreskrivit, att vi skulle reda oss i fjället utan hans hjälp.

Biskop Bergqvist, som särskilt sysselsatt sig med sedlighetsspörs-målet bland de svenska lapparna skriver: »Förr ha de haft rykte om sig att vara begifna på starka drycker. Detta ha de ock onekligen varit. Numera har i detta afseende en stor förändring inträdt. Våra dagars lappar äro i allmänhet mycket nyktra. — De svenska syd-lapparna äro i sitt lefverne sedesamma och ärliga, men dryckenskaps-begäret synes vara allmännare utbredt söderut än norrut.»

Och till slut ännu en axplockning omdömen om våra dagars lappar av några bland våra mest vittnesgilla lappkännare.

»Lapparnas förbrukning av alkohol är i det dagliga livet mycket minimal och detta gäller de sydliga såväl som de nordliga Lappmarkerna. — Spritförbrukningen hemma i kåtan är lika med noll — i de c:a 16 månader jag var hos Jukkasjärvi- och Karesuando-lapparna har jag icke sett något som helst, som skulle tyda på, att lapparna vore särskilt lystna efter sprit — tvärtom.» (Demant-Hatt).

»De äro i allmänhet lika nyktra av sig som den kringboende fasta befolkningen. Om man emellertid möter skränande och bråkiga lappar, behöver man ingalunda antaga, att de konsumerat särdeles stora kvantiteter alkohol; lapparna äro nämligen vanligen ytterst känsliga för brännvinets verkningar och redan ett par supar kunna ofta göra dem rätt obehagliga». (Wiklund).

»I Torne lappmark höres det mera sällan, att någon lapp förtär rusdrycker, och om det sker på något ställe, så berättas det med afsky och medömkan från by till by, så framt det icke från början kan hemlighållas.» (Lundberg).BENÄGENHET FÖR FROSSERI.

Såsom hos andra halvkultiverade folk ligger också i lapparnas lynne en stor portion omåttlighet i många avseenden, icke blott i dryckenskap utan även i ätande.

»Vissbrligen kunna de», berättar resenären v. Hogguér, »om de nödgas, svälta en och två dagar utan att beklaga sig; det är också sant, att de även i det dagliga livet sällan äta mer än en gång om dagen, men om tillfälle gives, såsom vid dop, bröllop o. s. v. äro de i högsta grad omåttliga. Utom deras obegränsade begär efter brännvin, kunna de hängiva sig åt ett otroligt frosseri. Jag har emellanåt sett dem sluka köttportioner, av vilka jag hade haft nog för tre dagar. I vår närvaro åto en gång två lappar under 6 timmar en fullvuxen ren hel och hållen. Fettet älska de framför allt, därför är också spadet av renkött, vilket vi för dess alltför stora fetthalt och talgsmak icke voro i stånd att förtära, deras största läckerhet. Zetterstedt talar om en lapp från Wittangi, vilken åt tolv pund smör, och om en annan, vilken efter att ha svultit i två dagar förtärde en hel ren».

Visserligen talar Linné om att lapparnas goda hälsa beror av »måttlighet (i det att de ej som bonden äta till råcken må spricka) och ringa bruk af rusdrycker». Men antingen hade han gjort en iakttagelse beträffande en tämligen lokal företeelse eller snarare mente han, att lappen så sällan är i tillfälle att Wsa omåttlighet. Men glupskhet får dock anses vara ett tämligen betecknande drag hos lapparna. »Det är orimliga kvantiteter fisk en (fiskar)lapp är i stånd att förtära i ett mål; en lapp skröt, att han i ett mål ätit 100 stycken kokta harrar» (Aurén).

En Näkkälälapp, Salkko, som var Auers vägvisare, skröt en gång med sin aptit. Han hade aldrig blivit övertrumfad av någon. Auer och Salkko beslöto att tävla i att äta fisk. Auer passade på, när Salkko var upptagen av sitt förehavande, och lade på sitt fat sä många av de bortkastade fiskhuvudena han fick tag i, med den påföljd, att han fick ihop en hel massa och ännu höll på att äta, dä Salkko redan var färdig med sin andel. Salkko medgav då inför

Lapplynne — 6uppenbara fakta mycket nedstämd att han för första gången i sitt liv blivit besegrad i ätande. Men då han sedan upptäckte Auers bedrägeri, blev han storligen glad; alltså fick han fortfarande inneha sitt mästerskap.

Enligt Demant-Hatt anses dock glupskhet bland mera civiliserade lappar vara förkastlig. »Lapparna säga på skämt, att den som äter den först gräddade kakan blir fattig och den som äter den sist gräddade blir rik; ett ordspråk säger: Den som är begärlig

efter fett och fet mat slutar som rentjuf.»

I den norsk-svenska renbeteskommissionen (1914—15) kommo vi snart underfund med hurusom de till kommissionens biträde utvalda sex renlapparna, vilka alltså hörde till eliten i var sin hemsocken, hade svårt att styra nomadens inneboende begär

att förse sig grundligt, när föda och god föda engång fanns att tillgå. Jag kommer speciellt ihåg ett tillfälle, dä lapparna fingo lov att skövla ett rikligt uppdukat bord, som av någon anledning lämnats nästan orört. Bland annat försvann i en blink ett c:a 2 kilos stycke schweizer-ost jämte flere andra ostsorter, som man brukar ha det i Norge, tio lådor konserver, mest innehållande i olja inlagd fisk, flere flaskor starkt sockrad saft, avsedd att utspädas med vatten, samt dessutom bröd, smör, varm mat m. m. Lapparna voro täm-

p -if-jj i , ,. ligen odugliga till allt arbete

En valfodd lapska, Kirstin Joonin Marki. ö ° b

Efter akvarell av Ossian Elgström. efter denna bastanta måltid.En bland ifrågavarande lappar kunde onröjligt behärska sin aptit, när han såg godsaker. Följden blev också, att han efter några månaders svalg och frosseri i grund fördärvade sin mage, som var inställd för en sund köttdiet, och måste ersättas med en annan, som av sin församlings ledande personer garanterades vara återhållsam.

Otaliga citat kunde anföras om lapparnas omåttlighet i kaffe-drickning. De äro också kända som stora rökare. »Jag tror att Lappen hellre mister sin hustru än pipan, denna conditio sine qua non för hans trevnad. Pipan följer honom som skuggan,» skriver Engström (på 1830-talet).

SEDLIGHET.

Hos äldre skriftställare finnes man ofta att lapparna beskyllas för löshet i den sexuella moralen.

Sålunda skriver Högström: »Til hor och lättfärdighet äro de nog bögde, och det undertiden så häftigt, at en wiss Prestman berättat sig med alfwarsamt tiltal näpligen kunnat hindra dem ifrån en sådan synds verkställande, då han märkt dem wilja sådant fullborda. Dock blifwa de på många orter i god tukt och ärbarhet bibeholdne, så at lönskeläger är sälsynt.»

Detta stämmer emellertid ganska illa med Olaus Magnus’ utlåtande, som visserligen avser förhållandena ett par århundraden tidigare: »och så mycket större pris förtjänar detta folkslag, som de låta sig förenas ej för att tillfredsställa en öfvergående lusta, utan för att knyta ett hedersamt hjonelag».

Samuel Rheen däremot förmenar, att »the aero och inclinerade till andra stoora laster, doch saerdeles till skioerlefnat». Men Joh. Tornaeus, som av nedanstående att döma borde varit kännare, skriver: »Hoordoms last och lönskeläger höres icke heller ofta hoos

Lapparne, så, att många år förlöpa, att intet oächta barn bars fram till Christendoom. — Echtenskap hålla the ährligit och gott, somandre rätta Cliristne». Ungefär liknande omdömen avgivas av Buraeus och Olaus Petri bland de äldre skriftställarna.

Fransmannen Regnard, som år 1681 företog en resa genom Lappmarken upp till Torneå träsk, sysselsätter sig mycket med frågan j om erbjudande av kvinnogunst i gästvänskapens namn.

»En av de rikaste och mest ansedda lapparna i Torne lappmark ; önskade» berättar han, »att hans äkta bädd skulle hedras av hans pastor, i det han trodde, att detta vore det bästa medlet att bringa : himlens välsignelse över sig och sin familj.. Han bad därför flere

Sjölappar i Saamutjärvi, Enare. Mannen närmast kåtans skorsten är halvblod

Foto förf. 1907.

gånger pastorn (Johannes Tornaeus), att han måtte göra honom denna heder; men denne avslog anbudet av samvetsbetänkligheter och andra grunder och sökte övertyga lappen om att detta icke var det rätta sättet att försäkra sig om Guds välsignelse. Men lappen gick alldeles ej in på pastorns åsikt, och när han engång träffade honom ensam, besvor han honom på sina knän för allt vad heligt var, att han icke längre skulle vägra hans begäran; han lovade honom t. o. m. 6 daler, om han ville nedlåta sig att dela hustruns bädd. Den gode pastorn funderade ännu om han kunde göra detta med gott samvete och beslöt äntligen att uppfylla lappens bön, i det han ansåg detta klokare än att kränka honom genom sin vägran.» Hos Tornaeus själv söka vi förgäves någon antydan om denna händelse.»Främlingarna åtnjuta i detta land» fortsätter Regnard, »ett mycket stort privilegium, nämligen det att dela bädd och kvinnor med lapparna. Om en främling inträder i en lappkoja, så mottager honom husbonden så väl han kan och tror sig undfägna honom riktigt väl, om han är i stånd att räcka honom ett glas brännvin. Är främlingen en person med anseende och vill lappen visa honom all möjlig hövlighet, så kallar han efter måltiden sin hustru och sina döttrar och räknar det som en stor ära, om gästen behandlar dem som han själv skulle göra; vad kvinnorna beträffar, så tillåta de utan svårighet allt, vad främlingen kan önska och anse sig därav lika hedrade och smickrade som deras män.»

Det förefaller som om man vore berättigad att skriva ovanstående historia mera på författarens galliska fantasis räkning än på verkligheten. Man jämföre härmed också De la Martiniéres ovan citerade uttalande. Det är för övrigt märkligt, att man i äldre franska reseberättelser finner liknande historier även från andra föga kända trakter.

Skulle en sådan sed verkligen förefunnits bland lapparna, vore den måhända att anse såsom en reminiscens av något tidigare pro-miscuitetsförhållande.

Visserligen ha vi antecknat ett yttrande av landshövdingen Lil-lienskiold i Wardöhus i slutet av 1600-talet: »Jalousie haffver ved deris natur den mindste gienge. Af fordum holdtis det for en stor aere, at fogderne til fields vilde aelske finnelensmaendernis aker (hustrur) oc bleff derved dis baedre beskienchet. Aff slige fogdernis affkom leffver endnu deels finneaet i landet.» Men, frågas billigt, kan denna plägsed tillskrivas uteslutande bristande moral hos lapparna? Erik Solem anmärker också med anledning av detta uttalande: »Detta förhållande synes icke överensstämma med den aktade ställning den gifta kvinnan intager hos fjällapparna.»

Den enda bekräftelsen på förefintligheten av en sådan plägsed jag funnit i den mer vederhäftiga litteraturen är ett meddelande av den lappfödde Fjellner till v. Diiben, »att lapparne förr voro obegrän-sadt gästfria, delande allt med gästen; denne fick ligga i deras bädd, dos å dos med deras egna hustrur och barn.»Redan så tidigt som 1796 meddelar Johan Wegelius i sin underdåniga berättelse om Kuolajärvi Lappmarks tillstånd 1796, att »största delen af invånarne äro väl inkomna i christendomen, äfvensom de äro mera befriade för afvägar, oseder och laster, såsom tjufnader, slagsmål, trätor, otukt, fylleri, processer och rättegångar; icke heller skulle de veta af excesser och fåfänga tidsfördrif, såsom dansande, spel m. m.»

Enarelapskorna se mycket sedesamma ut. Foto förf. 1908.

Och språkforskaren Leem lämnar 1767 följande upplysningar om de sedliga förhållandena i Finmarken: »De ere kydske og tugtige: I de 4 Aar, jeg uvaerdig Missionaire for 2 de Praeste-Gields Finner, blev der iblandt benaevnte Praeste-Gields Finner icke født et uaegte Barn, og i de 6 Aar, jeg uvaerdig som Praest, betiente Altens Praeste-Kald, føddes der iblandt Finnerne ikkun et uagte Barn.»

Biskop O. Bergqvist skriver bl. a.: »I sedligt afseende förde de i allmänhet ett oklanderligt lefverne. Men när birkarlarna börjadeträda i beröring med dem, slappades deras seder så småningom, i det att kyskheten tog skada och brännvinsbegäret väcktes.»

Undantagen bekräfta endast genom att de så skarpt framhållas regeln. Petrus Laestadius talar om en lapp vid namn Nils Andersson, med tillnamnet Vuoudnas (= hiskelig), som var känd för sin »naturliga vildhet och häftiga sinnelag» samt osedligt liv. Hans hustru rymde slutligen från honom och sökte sin tillflykt hos prästen, »ty hos Fjäll Lapparne har äktenskapsviolen mycket sträfva ljud, och man kan väl då icke undra, om den uti Hiskeligs hus icke gaf några harmoniska toner.»

Han berättar också om en av kateketskolans i Arieplog elever, Sjul Pålsson, »som redan var så pass meriterad, att han blifvit en gång afstraffad med spö för stöld — — disciplarne af kvinnokönet voro exponerade för hans tygellöshet, hvarvid han stundom, som en annan Sextus Tarquinius, hotade med knifven.»

Det fanns också vissa trakter där en sådan tygellöshet icke mer var undantag utan regel. En sådan var Karesuando, där L. L. Laestadius verkade. Och det var till stor del för att nedslå otukten som denne uppträdde med sina drastiska predikningar vilka sedermera framkallade en mäktig religiös väckelse. Den perverse lapp Knut Hamsun berättar om i sin roman »Rosa» saknar, mig veterligt, motstycke i verkligheten. Dock vill jag ingalunda påstå, att lapparna skulle draga sig för sådana synder mot blodet, som här antydas; det är blott perversiteten jag frånkänner dem. En svensk syd-lapp, en gammal ungkarl, vars bekantskap jag gjorde i Norge, berättas ha vänt sig till soldaterna på Sätermoens exercisfält med följande begäran:

— Hämta kvinna, vill köpa kvinna!

Ännu i mitten av det förra seklet måtte sedligheten lämnat ett och annat övrigt att önska, ty v. Diiben säger:

»Umgänget mellan ungdomen af bägge könen är särdeles fritt och obesväradt; i kåtorna ligga husbondfolk, vuxna, barn och tjenare om hvarandra. De vanliga följderna inträffa ock, ehuru alla författare i senare tid på det bestämdaste neka att Lappen är osedlig.»Så t. ex. hade H. A. Widmark meddelat honom att »Lapparne, åtminstone i Norrbottens län, stå på en ganska hög sedlig ståndpunkt».

1 många trakter har man för sed att uppkalla barnen, — helst med något tillfogat binamn — efter modern eller i allmänhet pa mödernet, t. ex. Kajsas Aslak, Ellis Annis Ola o. s. v. Anledningen är knappast, såsom man beträffande en liknande sed hos många naturfolk sökt påvisa, beroende på ett ursprungligt promiscuitets-tillstånd och den därav följande osäkerhet, som vidlåder faderskapet, utan helt enkelt den, att modern i sådana fall varit en mera dominerande person i familjen än fadern.

På Jacob Fellmans tid överträffade »Enareborna i moralitet, Gudsfruktan och sedlighet alla sina grannar. — 1 utvärtes tukt och i ärbarhet öfverträffas kolonisterne av Lapparne, hos hvilka utsväf-ningar i könsväg äro nästan okända och vida färre oäkta barn födas.»

»I sedligt avseende stå de svenska lapparna ganska högt. Oäkta barn äro tämligen sällsynta, likaså veneriska sjukdomar. Stöld och snatteri förekomma ytterst sällan, undantagandes stöld av renar, som i vissa trakter, särskilt längst i norr, tidtals varit en formlig landsplåga. Slagsmål höras sällan av. Mord och andra grövre brott hända någon gång, — Rättegångar lappar emellan äro numera alldeles okända.» (Wiklund). »I sedligt afseende stå lapparna högt. Det är sällsynt, att oäkta barn födas bland dem.» (O. Bergqvist).

I finländska lappmarken torde lapparna sinsemellan vara jämförelsevis sedliga. Om strövande rallare och en och annan herreman kunna skryta med sina erövringar där, behöver väl ingalunda lapparna ensamt tadlas för okyskhet.

ÄRLIGHET.

Den omständighet att renstölder icke äro eller åtminstone icke anses vara alltför sällsynta hos lapparna, har föranlett folk att tro, att ärligheten över huvud taget icke står högt hos dem. Detta är emellertid ett misstag, som redan av flere författare blivit uppvisat.Renhjord på en snödriva. Foto Geografiska studentexkursionen 1905.Om renstölderna har jag redan skrivit ett kapitel i min bok »Bygd och Obygd», varför jag ej vidare vidrör denna sak. Redan Joh. Tornaeus konstaterar: »Till stöld och Tiufwerii draga the een styggelse.» Och Högström säger: »Utaf tjufweri höres i somliga Lapmarker sällan eller aldrig; men i andra brukes den odygden så tidigt, som hos annat folk.»

Den originelle norske prästmannen och skalden Petter Dass — alltför litet känd hos oss — sjunger härom i »Nordlands Trompet» c:a år 1700:

»Men det er hos Lappen berømmelig frit, At ingen fra anden bortstjaeler en Hvidt I Skov eller alfare Veier.

Der bar aldrig nogen for Tyvene Frygt, Og ingen har Laas eller Lukkelse trygt For noget af alt det, han eier.»

»På tjufnader äro Lapparne ej begifna», skriver också Jacob Fellman, samt »större missgärningar äro nästan okända bland Lapparne. Men så snart en Lappe blifvit tiggarlapp, då är det ofta slut med ärligheten.»

En gammal tiggarlapp, kallad Mulfen, var »den mest beryktade tjuf i hela socknen, hade flere gånger blivit lagförd, men af brist på bindande skäl icke kunnat fällas. Många andra tjufvar stulo ock nu på hans hals. — En icke ogrundad misstanke om ett begånget mord lade man äfven på honom» berättar P. Laestadius.

I detta sammanhang kan påminnas om det föregivna lappmordet i Utsjoki för c:a ett kvartssekel tillbaka. En vacker flicka hade tvenne beundrare. En dag foro de alla tre i en båt över en sjö, men när de stego i land, träffades den ena lappen av ett skott ur winchestern, som den andre bar i handen, så att han avled. Pratet stämplade givetvis winchesterns ägare, Aslak Lensman, som mördare. Denne, som enständigt nekade, kunde dock icke fällas, men blev efter den betan folkskygg och något konstig samt drog sig tillbakamed sin renhjord och sin bibel till de ödsligaste fjällen. När helst man träffade honom, vilket för övrigt var ganska svårt, ville han endast resonera i religion.

»Ärlighet är en av de högsta dygder, måhända derföre, att han är en absolut nödvändighet för de vandrande Lapparne. — Lappen måste, då han går från fjällen, i sitt höstviste lemna sin vårföda. Om våren, då han går till fjälls, lemnar han vid samma höst-viste sin släde, sina skidor m. m. — Tappade saker fås säkert tillbaka, om de upphittats i de vida markerna. — Man behöfver icke uppgöra skriftliga kontrakt, man kan anförtro Lappen hvad som helst, utan att han förskingrar det.» (v. Düben).

Svenska flyttlappar rasta under vårflyttningen på Brandmoen, Maalselven. Vintervistet står hela sommaren utan tillsyn. Foto förf. 1914.

Wessel, som länge var läkare i Sydvaranger, berättar, att Pasvikdalens skolter hava till födkrok att om hösten insamla på fjällen strövande renar och på vintern överlämna dem till ägaren mot en avgift av 2 kr. per ren för infångandet och skötseln. »Det skulle ju icke vara förenat med synnerlig risk för dem att sätta sig i besittning av alla de renar, de finna på ryskt område; ingen kan utöva kontroll på dem. Det verkar därför rent av förbluffande på en attvarje vinter få mottaga sina egna körrenar antingen nedsända vid lägenhet eller överlämnade av upphittaren personligen. Och det är icke blott deras ärlighet, som överraskar, men ännu mer deras otroliga förmåga att känna, vem renen tillhör; ty här hjälper det icke att bara hålla reda på öronmärkena, då en ren kan hava skiftat ägare många gånger efter det den blivit märkt.»

»Stöld från lapparnas förvaringsställen sker utomordentligt sällan», säger Demant-Hatt. Jag har också många gånger trätt in i för tillfället övergivna lappkåtor, i vilka för lapparna värdefulla föremål, såsom husgeråd, kläder o. dyl. voro lämnade utan ringaste tillsyn. Det är klart att man icke gjorde så, om man ej fullt kunde lita på sina grannars ärlighet.

Även biskop Bergqvist konstaterar: »Ärliga äro lapparna nästan utan undantag. De renstölder, som ske, föröfvas sällan af lappar.»

I motsats härtill verkar Itkonens uttalande ganska överraskande och får kanske tolkas som den fastboendes syn på tingen: »Renstöld idkas nästan överallt; den beror på det betraktelsesätt att renen är ett villebråd, beträffande vilket den privata äganderätten icke är giltig.»

Också den norske författaren Chr. Gierløff säger: »Renstöld räknas bland lapparna icke som någon förbrytelse. I dag, säga de, tar jag en ren från honom, i morgon tar han en ren från mig.»

Jag har en hel sommar sällskapat med en Gellivarelapp, som i sin ungdom varit inbiten rentjuv, nu lästadian. Han påstod, att detta betraktelsesätt numera är en övervunnen ståndpunkt, åtminstone i hans hemtrakt. I finländska Lappland ha renstölderna mest bedrivits av skolter eller bofasta. Om Tana älvlappar någongång under svältperioder tillägna sig en eller annan av fjällapparnas renar, uppklaras sådana mellanfall vanligen i godo.

Arvi Järventaus, som av sin läsekrets betraktas såsom Finlands egentliga lappdiktare, berättar i sina »Tunturikertomuksia» om lappen Kuuva, som först stal ett får och sedan mat ur en skål under pågående lästadianmöte. Jag har för min del aldrig hört talas omatt lappar stulit får, och historien om matstölden skorrar också betydligt. Endast mannens oberördhet efter stölden kunde vara äkta.

Utsjokilapskor på kyrkbacken. Foto P. Q. Ekbom.

OTACKSAMHET, DRYGHET.

Professor J. A. Friis, som ingående studerar samefolkets språk, seder m. m. säger i »Fra Finmarken»: »Lappen är icke tacksam.

Han är som ett barn i många hänseenden, lätt rörlig, lätt påverkad, men det är en mörk fläck i hans karaktär, att han har så kort minne för bevisade välgärningar.»

Dock berättade en norsk sjuksköterska för författaren Nils Collet Vogt, att lapparna äro synnerligen tacksamma patienter och aldrig glömma en hjälp som de fått. Samma uppfattning ger också Anders Jämte uttryck åt i sin romantiserade skildring »Ljusnedals-Jakko».

Liksom de flesta andra på ett outvecklat kulturstadium stående folk bliva lapparna lätt bortskämda och kunna då bliva obehagligt påträngande och oförskämda eller högdragna och övermodiga. P. Laestadius yttrar om de lappar, vilka tjänstgjorde som vallhjon nere i svenskbygderna: »Dessa slags menniskor äro ofta de hög-

färdigaste och odrägligaste varelser, man måste krusa för dem, ödmjukt tigga om deras tjänst och ändå drygt betala.»Vidare skriver han: »De taga tillnamn, försvenska småningom eller hastigt nog sin klädsel, söka ibland att krusa sitt hår och så vidare. De blifva med ett ord ett slags mellanvarelser som man icke vet, om de skola anses för Svenskar eller Lappar, herrar eller bönder.»

Herras-Heikka står på en snöbro i Malangen, Troms fylke. Foto förf. 1915.

I de större hamnstäderna påträffar man här och där turistförare, som lärt sig några fraser på utländska språk och. uppträda i någotslags mellanting mellan lapp- och sportdräkt. De kunna i några fall vara odrägliga. Men å andra sidan har jag träffat en sådan man, som bar binamnet Herras-Heikka (Herrskaps-Henrik), och var en mycket hygglig person. Han gifte sig sedan med en lapska och återbördades fullständigt till sin nation.

P. Laestadius berättar också om lappkateketerna att de »mästerligt inhämtat tidhvarfvets skrifvaretaktik och konst att göra sig 1 betydande genom phrasers granna och mångfärgade slöja, utbredd öfver en skröplig verklighet.» Bl. a. skildrar han en lapsk kateket, Anders Pehrsson Fjelman, såsom »en ganska originel personnage; han affecterar mycken lärdom och praktiserar äfven i medicin — ——; han började att tala om Trapa Liljeplatia och Astrakalus Alpi-nus —; han känner en mängd droppar, som torde vara Sundhets-Collegium obekanta såsom Kong Davids och Kong Salomos troppar,

Zebedaei och Zebedaei söners troppar o. s. v.--------i ett fall är han

åtskilliga andra läkare lik, nämligen att han ej lärer ämna prestera chirurgiae examen.»

Järventaus tager på kornet en sådan person, som han kallar »Herrojen tuttu» (= Herrarnas bekanting). — En egendomlig man var äventyraren Nicolaus Andrae Örn, som tog sig namnet »prinsen av Lappland», och uppgav sig vara av birkarlasläkt. Han strövade i lappdräkt genom hela Europa (åren 1702—15), varunder han en .tid uppvaktade vid hovet i Versailles, en tid åter för-smäktade i ett uselt fängelse i Astrahan.

SNYGGHET.

Mången anser att lappen är ohjälpligt osnygg, att han aldrig lär sig ordning och att det är svårt att hålla lapska tjänare i sin tjänst, emedan dessa äro oförbätterligt snuskiga.

Det är dock orätt att i detta fall skära alla över en kam.

Redan Samuel Rheen framhåller att »ehuruwael the altyd wis-tas i roekekottor, hålla de sigh liikwael reene, twaettandes siinä haender och ansichten hwar dagh ganska wael». Däremot säger Tornaeus: »Mästendels äro dhe skårfwoga, effter dhe såg scillan

twätta och hufwudet intet ryckta eller borsta.»

Högström fann också anledning att skriva: »I öfvrigit måste jag bekänna om detta folket, at ehuru deras hus och lefnadssätt ej til-städja dem at holla sig så renlige och snygge, beflita de sig likwäL äfwen om den delen så mycket möjeligit är, ja mer än mångt annat folk. Aldrig någon morgon har jag sedt någon Lapp, antingen hemma eller på resor stadd, då han ej twagit sit ansikte och sine händer, utom det de jemwäl oftare, besynnerligen då de skola handte--ra mat, pläga twå och twätta sig.»Men resenärer, som betraktat saken mera ytligt, ha vanligen en annan uppfattning.

»Utan att vilja påstå, att de aldrig tvätta sig kan jag åtminstone säga, att jag aldrig sett något sådant», skriver v. Hogguér. Andelin säger om Utsjoki-lapparna på 1850-talet: »Lappen är intet

annat avseende så vårdslös som beträffande snyggheten.------------

Mången har icke tvagit sin kropp sedan dess han badades som barn.»

Helms fäller följande hårda dom: »Orenliga äro lapparna nästan i varje hänseende. Matvarorna behandlas på ett osnyggt sätt och äro för det mesta fulla av renhår; fat och koppar diskas aldrig, utan slickas rena av hundarna. De själva tvätta sig ganska sällan, äro fulla av ohyra och ge, i följd av sin orenlighet, en elak lukt ifrån sig.

- 1 orenlighet överträffa fiskarlapparna, såväl vad deras kojor som deras personer angår, fjällapparne; man kan på långt håll medelst lukten upptäcka deras kojor, omkring vilka ligga högar av fiskavfall.»

P. Laestadius gör skillnad på lapp och lapp i detta hänseende: »I hela sin rustning, så våt han är måste Fjäll-Lappen vräka sig i kåtan. Det är förmodligen detta, som bannlyst all snygghet och ans i klädseln från honom. Han kammar icke sitt hår, tvättar sig icke, har föga ombyteskläder; ohyran får fritt välja quarter både i hufvud och kläderna. Skogs-Lappen deremot iakttager i hela sitt väsende mycken snygghet. Han tvättar sig ofta, kammar håret; qvinnorna fläta det i tvänne flätor. Kärlena tvättas och hållas snygga — När Skogs-Lappen skall fara till kyrkan, då i synnerhet putsar han sig och snyggar till sig.»

Linné, som var en grundlig man, nöjde sig icke med att blott konstatera den större eller mindre grad av snygghet, som råder i lapparnas boningar, utan tog reda på deras kroppskultur och förundrade sig högeligen »öfwer dett swartansichtade folkets snö-hwita kroppar, hwilka wida öfwergingo alla fruentimbers» — för övrigt ett nytt bevis till de talrika tidigare, att intet mänskligt var blomsterkonungen främmande.

Det är emellertid som om lapparna själva hade medvetande omatt icke allt är som det borde. En norsk folkskollärare berättar sålunda, att lapparna ofta fråga honom, om det i himmelen finnes skilda rum för lappar och för norrmän. Frågar man då, huru de komma på en sådan tanke, svara de:

— Lapparna ha det ju smutsigt och norrmännen rent hos sig.

Itkonen har uppenbarligen rätt i sitt påstående, att man »till lapparnas skuggsidor får lov att räkna lättja, oföretagsamhet, i synnerhet märkbara bland nybyggare, vilka ännu icke vant sig vid den punktlighet, som fordras av fastboende, varjämte ordning och renlighet i hushållet lämna mycket övrigt att önska».

Men jag tror att mången är färdig att förena sig med den norska sjuksköterska, som yttrade till författaren Nils Collett Vogt: »Jeg liker lappen trods hans skiddenfaerdighet. Det er jo ingen, som har laert ham bedre.»

Den norske författaren Christian Gierloff säger, att man icke så mycket bör förundra sig över osnyggheten kring lapparnas kojor, om dessa människor, som man vanligen påstår, ännu stå på stenålderns (rättare kanske benålderns) ståndpunkt. Vi böra, säger han, komma ihåg, att man fick se sig väl före i trädgårdar och parker i Ludvig den fjortondes Versailles för att icke slinta i något av solkonungens eller hans damers och kavaljerers efterlämnade minnen.

Karl-Erik Forsslund bryter en lans till de svenska fjällapparnas försvar. Detta gäller väl i huvudsak sydlapparna. — Jag måste även medge att en prydligare människa än en Jockmocklapp, med vilken jag i flere veckor kamperat i fjällen, har jag knappast råkat bland något lands allmoge. — »Överhuvud måste», säger Forsslund, »talet om lapparnas osnygghet mestadels anses som skamligt förtal. — — I kåtorna har jag sällan sett annat än den största renlighet, prydlighet och ordning.-------Sin kropp och sin dräkt sköta de minst

lika oklarfderligt som svensk allmoge, i regel bättre, — det senare gäller åtminstone det verkliga fjällfolket, men kanske ej fiskar-och skogslappar. De begå dagligen minst en grundlig tvagning av ansikte och händer, ofta flera.»

Lapplynne — 7Elgström ger en naturlig förklaring på den oordning resande ofta observerat i lappgårdar: »Lapparna kunna hålla snyggt omkring sig endast då de bo i kåtor d. v. s. leva på flyttande fot. 1 kåtan har varje sak sin givna plats; i pörtet känner sig lappen icke hemma.»

Och när lapparna flytta råder, säger Demant-Hatt, i början en vild förvirring, innan man får allt i ordning.

Åsikten att lapparna icke alls vårda sig om kroppens renlighet är alltjämt mycket vanlig. Som känt utgör den del av människosläktet, som Sydlappen Amma Ammasson Grufvisare. aldrig badar, mer än hälften, Foto förf. 1915. men lapparna höra icke till

denna större hälft.

Demant-Hatt, som sålänge bott i kåta som en lapp bland lappar, skriver: »Lapparna lufta sina sovkläder varje dag året runt, när

det icke är oväder-----Sovkläderna äro därför alltid friska, vilket

lapparna sätta stort värde på---i kåtan är ventilationen oklander-

lig; deras luktsinne är därför fint, och dålig lukt generar dem därför icke så litet — — Det är icke heller riktigt, när man menar, att lapparna äro orenliga både med sig själva och med sin mat. Visserligen kan man finna renhår i maten, men lapparna säga därom: »renhår är icke smuts, allt på en ren är rent.» Men hundhår och människohår skulle, om sådant funnes i maten, uppväcka deras vämjelse i samma grad som hos oss. Skall en lappkvinna till att knåda en deg, tvättar hon alltid först sina händer.»»Den personliga renligheten är naturligtvis störst om sommaren», fortsätter hon, »men för resten försummas den varken sommar eller vinter i så hög grad som de flesta tro. Alla yngre lappar tvätta gärna ansikte, hals och händer en gång om dagen och alltid med varmt vatten och tvål-----. I allmänhet tvättar man sig mitt på dagen; när

man tvättar sig om kvällen, kommer haren och slickar en om natten (den vita haren är för lapparna ett slags symbol på renlighet). De, som gå med skjorta, skifta den rätt ofta, men detta törs jag dock icke påstå sker uteslutande av vanlig renlighetshänsyn, det är närmast därför att inhysingarna bliva alltför generande. — Lapparna, både män och kvinnor, tvätta ofta håret; detta sker dock icke så mycket för renlighetens skull som för att bättre kunna kamma inbyggarna bort ur det våta håret. Badning spelar också en stor roll vid lapparnas barnavård.»

När fru Demant-Hatt och lappbarnen åto den välling, i vilken en hundvalp ramlat dagen förut, utbrast en lappkvinna:

— Nej, fy, äter ni den välling valpen har legat i! Låt för all del bli, den kan hundarna få. — »Ingen kan föreställa sig huru fin och trevlig en lappkåta kan vara lördag afton», slutar Demant-Hatt sin långa apologi för lapparna i detta avseende. »Allt det gamla björkriset bäres ut och brännes.— Friska björkkvistar hämtas i stora knippen från skogen, och när de äro lagda på jorden därinne, strålar kåtan grön och festlig.»

Wiklund har fäst sig vid att man i avseende på snygghetsgraden kan tala om något slags geografisk fördelning: »Renligheten står i olika trakter på något olika ståndpunkt, men kan i allmänhet sägas vara fullt nöjaktig; de nordligaste lapparna stå dock mycket lägre i detta avseende. — — Det är rent omöjligt att hålla fullständigt snyggt och propert i en kåta, där rök och aska flyger omkring och

smutsar ned allt.----Den lapska ungdomen börjar dock numera,

åtminstone i söder, uppfylla till och med mycket höga pretentioner

på ett »städat» skick.---Om husmodern icke skall få namn av att

vara slarvig, måste hon hålla god ordning i kåtan. Den okunnige besökaren tycker nog ofta, att allt ligger huller om buller i en kåta, och ändå ligger allt på sin rätta plats.»Kristian Nissen framhåller, att »fjällapparna pläga bada sina spädbarn dagligen, tills de äro årsgamla. Senare kan det ju ofta vara si och så med renligheten; men i stort sett äro fjällapparna i mitt tycke långt bättre än sitt rykte. Regn och blåst skänka ju också någon ersättning för sopning och skurning. Och i ett tält, som ständigt flyttas, får skräp och snusk icke tid att samla sig.»

Renlappen Samuel Anti, tillika gårdbrukare i Nässeby, vilken tvenne somrar följde med mig, var ytterst renlig av sig och tog under den varma årstiden nästan dagligen kalla bad. Engång såg i jag honom taga »styrtebad» under en vattenslöja, som kom direkte från en smältande jökel.

En idé om snygghetens geografiska fördelning får man också av följande uttalanden: »Varangerlapparne ådagalägga större osnygghet än de Lappar, som bo vid elfstränder och insjöar eller äro Renlappar, hvilka sistnämnda bära de snyggaste kläder. — Under samma tak som man sjelf bor, herbergerar man äfven sina kor och

får. — Emedan snygghet ej hör till Varangerbons svaga sidor, består man ej sig några redskap för renhållning, ej ens qvast.» — »Men de ryska Lapparne öfverträffa Varanger Lapparne i snygghet.» (Jacob Fellman). — De ryska lapparna äro vana »beständig at toe sig samt ei at forrette Morgon Andagt, for de har toet sig. Disse Ceremonier havde indfort Renlighet blandt disse Soefinner.» (Rathe, »Reise i Finnmarken 1801—2»).

»En svår plåga hos lapparna är den i många trakter förekom-

Min prydlige vän Samuel Anti Varanger Foto förf. 1915.mande ohyran (ett slags klädlus; aldrig loppor, vägglöss eller dylikt, åtminstone icke hos fjäll-lapparna). — Den snygghet och ordning, som man är van att finna hos lapparna i deras kåtor, synes skenbart övergiva dem, då de, åtminstone mera tillfälligt, komma att bo i en stuga. De taga med sig dit sin vana att ha allting liggande på golvet, vilket då kommer att verka skräpigt, och da luftväxlingen i stugan är dålig i förhållande till den i kåtan, känns den dåliga lukten från renhudarna och de smorda skinnkläderna mera.» (Wiklund).

Petrus Laestadius berättar huru han en gång som ciceron för tre franska adelsmän besökte en fiskarlapp, som förság sällskapet med färsk forell. »Medan vi höllo på att äta, knäppte han lös sin barmlapp och dräpte mellan tumnaglarna en myckenhet löss, som han fann på den.» Då man föreställde honom, »att han borde hålla inne med sin jagt, medan folk åt», förundrade han sig storligen, »han kunde ej förstå, huru så naturliga ting kunde vara någon till förargelse.»

Nu för tiden kan man dock tämligen lugnt slå sig ned i lappkåtorna utan att befara »inackorderingar». Värre är det nog i gårdarna, och i sådana icke blott hos lappar utan lika ofta hos norrmän och finnar.

Snyggt klädd lappallmoge församlad vid Utsjoki kyrka. Foto Lauri Hannikainen 1913.NERVOSITET, HYSTERI.

Trots några resenärers vitsord om lapparnas slöhet anses en viss känslosamhet, nervositet, hysteri, om man så vill, som ett för samefolket synnerligen betecknande drag.

Vi ha åtskilliga berättelser, från de äldsta till nyare tider, om lapparnas lättrördhet. Genom inblandning av finskt blod ha de i många finländska lappsocknar blivit tryggare, mera flegmatiska. Å andra sidan förtjänar det att undersökas, i vad mån folklynnet i det nordliga Finland, där lappblod faktiskt flyter i befolkningens ådror, bevarat något av det känsliga lapplynnet.

Tornaeus, Högström, Linné och flere äldre skriftställare tala om den vilda rädsla, som ibland bemäktigar sig lapparna. Högström skriver: »En del Lappar blifwa lätteligen så skrämde, at de hastigt swimma eller hafwa sig som om de mistat wettet: hwilket dock är owist, om det kommer af klenmodighet eller någon annan egenskap. I Kyrkorne har det ej allenast skedt, at man funnit hela hopen afswimmade, utan det har ock händt, at en del undertiden sprungit op, samt begynt slå dem, som suttit på sidorna om dem. Af det någon hastigt ropat, eller et eldkol oförmodligt sprakat, har jag sedt en del i sina kojor äfwen således hafwa sig. Då de på detta sättet blifwa skrämde, pläga de likasom hoppa op, och wäja ej om de hafwa knif eller yxa i händerna, utan hugga til den närmaste. Jag har sedt dem, som gjort efter alt besynnerligit, som de sedt andra göra. Om någon annan wridit munnen, pekat fingren, dansat eller annat sådant, hafwa de gjort alt lika: och då det warit öfwer-ståndet, frågat, om de burit sig något oanständigt åt, emedan de sagt sig ej wetat hwad de gjort.»

Redan på 1500-talet ger Olaus Magnus följande rätt träffande karakteristik av lapparnas nervösa läggning: »Detta folk, som har sitt hemvist i Nordens övermåttan kalla klimat, synes, oaktat det bor så gott som i en ödemark, ej sakna glädje, om denna ock är blandad med vemod. — Dansen tråda de med liv och lust och sjunga därunder om forna hjältar och jättars lysande bragder i fäderneärvdarytmer och visor. — Men plötsligt övergå de till att samfällt snyfta och sucka, därpå följa veklagan, tårar och högljudda tjut, och slutligen störta samtliga om varandra till marken. Detsamma göra även många av de kringstående, för att deras uppträdande må vara i överensstämmelse med de dansandes. Omsider resa de sig — och begiva sig till en behaglig måltid, utan att numera låta höra några sånger som mana till sorgmodighet. Denna stämning har över huvud sin grund däri, att de ej. ens i minsta mån kunna efterlikna för-

Dans som utföres under veklagan. Ur Olaus Magnus Historia om de nordiska folken.

fädernas lysande handlingar eller vinna berömmelse lik den som dessa förvärvat vid sådana tillfällen, som när det gällt att skydda jungfrudygd eller försvara de betryckta för övervåld, enär genom de överordnades oredliga efterlåtenhet sådana nedriga skändligheter numera bedrivas eller ostraffat tillåtas.»

Följande livliga skildring hos Castrén citeras ofta som exempel på lapparnas nervösa läggning: »En rysk köpman trädde hastigt och plötsligt fram till en af lappqvinnorna och smällde sina händer hårdt tillsammans. Straxt rusade qvinnan på honom som en furie, ref, slog och misshandlade honom förskräckligt. Sedan hon härmed fortsatt en stund föll hon omkull och hade nu en svår pärs, innan hon åter kom till sig, — en annan köpman tog fram en näsduk och fläktade plötsligt dermed för hennes ansigte, men sprang i det-detsamma ut ur stugan. Nu rasade qvinnan från den ena till den andra, kastade en till marken, slog en annan, slungade några mot väggen, slet andra i håret o. s. v.»

Lapske Schamaner på 1600-talet. Den ene slår på trolltrumman, den andre ligger på marken i hypnotiskt medvetslöshetstillstånd. Efter Scheffers Lapponia.

Helms sysselsätter sig mycket med denna fråga: »En egendomlighet hos dem, i synnerhet vad kvinnorna beträffar, är deras nervösa retlighet, som när de bli förskräckta, kan urarta ända till vansinne. Så skall engång en lapphustru, som satt i en båt och höll ett litet barn i famnen, genom den plötsliga anblicken av en något ovanlig dräkt, som en ryss bar, blivit så förskräckt, att hon kastade barnet över bord i vattnet. En annan gång sutto några terskiska lappar tillsammans i en koja, då plötsligt ett slag som av en hammare mot väggen lät höra sig, och samtliga lappar störtade till golvet såsom döda. — De svenska skogslapparna bli lätt, när man plötsligt skrämmer dem, så rädda, att de vanmäktiga falla omkull eller bära sig åt, som om de vore från sina sinnen. — När man pekar på en lappkvinna med fingret eller förnärmar henne, så är man städse utsatt för faran att hon blir vild och rusar på samt utan uppehåll slår och knuffar en, tills hon blir trött. Utan ringaste yttre orsak bli många lapska kvinnor vanmäktiga flere gånger om dagen.» Thauwon berättar flere liknande fall från Akkala på Kolahalvön. En fattig kvinna kastade i skrämsel sitt sista mjölförråd efter en fridstörare, och en annan uppskrämdes så av en uppflygande tjäder, att hon råkade i raseri och bröt sönder sina skidor, vilka hon behövde för att komma fram.I mitt arbete »Anteckningar om lapparna i Finland» har jag även från Enare omtalat några fall, liknande de ovan anförda.

Den schamanistiska självsuggestionen hos lapparna beskrives målande av Petter Dass i »Nordlands Trompet»:

»Han kaster sig flad oppaa Jorden udstrakt Og falder slet hen i Besvimels-Afmagt Foruden al rørendes Aande; Men naar han til Livet opkvægnes igjen, Fortæller han, hvor han vidt-værendes hen Har vanket i fremmende Lande.»

Dr. Appelgren-Kivalo förmenar, enligt muntligt meddelande till författaren, att lapparnas nervösa läggning vore en utvecklingsprodukt av den under århundraden bedrivna schamanistiska kulten. Dock synes den icke förekomma — åtminstone ej lika starkt utbildad — hos Asiens schamanistiska folk.

Enligt Thauwon och Granit skulle »lappskräcken» vara vanligare bland de ryska än bland de finländska lapparna. »Rop och buller irritera ofta lappkvinnorna därhän, att de uppföra sig som galna. I synnerhet tyckas de ryska lapskorna vara hysteriskt anlagda.»

I lapparnas lynne finnes något som påminner om vildbäckarna i deras fjäll. Under fjällflodstid äro dessa obändiga och skummande, senare på sommaren bliva de spaka och loja.

Skoltflickor i Madzasjäuri. Foto S. Paulaharju.

Redan över lapparnas flyttningar är det, somDemant-Hatt påpekar, alltid något nervöst. — I hojtandet och skrikandet visar sig lapparnas nervösa läggning. Så fort hundarna gläfsa till uppstår vanligen ett förskräckligt oljud. Alla huta till dem eller rusa ut för att se vad som är på färde.

De äro också ofta underbart skygga liksom vildrenarna på fjällen.

Jag hade en gång tillsammans med några norrmän bestigit ett fjäll i nordliga Norge. Nära krönet stötte vi oförmodat på en omkring adertonårig lappflicka, tydligen stadd i sökande efter förlupna renar. Jag har sällan sett större skrämsel målad i en människas anlete än i hennes, då hon fick syn på de främmande stallo (jätte, troll)-liknande karlarna. Hon löpte i väg som en vildrensvaja och skaffade sig märkvärdigt hastigt betäckning av markens ojämnheter.

L. L. Laestadius kände bättre än någon annan den lapska naturen och visste på vilka strängar han skulle spela för att få deras själar i sitt våld. Tyvärr använde han i sina predikningar en alltför kraftig dosis, så att han blev den andliga upphovsmannen till det sorgligt ryktbara Koutokeino-upploppet, som kostade ett par norrmän och lika många lappar livet.

Koutokeino-upploppet visar, att lagarna för massans psykologi även ha sin tillämpning på lapparna. Ehuru jämförelsevis klenmodiga och föga blodtörstiga av naturen kunna de dock i massa bete sig djärvt och grymt som svultna ulvar, när de blivit hypnotiserade på lämpligt sätt.

Lästadianernas eller hihhuliternas »fröjd» eller som man i Nordskandinavien säger, »liikutuksia», på lapska »likkatusak», består däri, säger biskop Bergqvist, att »ordets åhörare råka i extas och gifva ifrån sig högljudda rop samt hoppa och dansa och falla hvarandra om halsen o. s. v.»

Beskrivningar på »liikutuksia» finnas hos flere författare. »Jag har läst om »liikutuksia», skriver Karl-Erik Forsslund, »och ändå förefaller mig det hela alldeles otroligt. Dessa lugna, glada varelser helt förbytta, denna fridfulla, mycket jordiska idyll förvandlad till en infernalisk orgie. Jag hör den dö bort som ett oredigt sorl från en krog. Ett rus är det ju också. Men sällsamt är och blir det, att justdessa arktiska frilufts- och vandringsfolk ha denna utpräglat nervösa och hysteriska konstitution, som förr bröt ut i nåjdernas extas, nu i detta samfällda, med tungomålstalande nära besläktade religiösa rus.»

En svensk biskop, som 1877 företog en visitationsresa till Finmarken, skildrar sålunda ett väckelsemöte: »Då predikan började, hördes först bland konfirmationsungdomen de sedvanliga ropen: Hih! Huh! Då de hållit på en stund, bröto de äldre kvinnorna ut i klagorop, som i hemskhet övergingo räv- och ulvatjut. En kvinna sträckte fram sin hals och skällde som en hund. Då jag sedan förebrådde dem, att de höllo sina sammankomster som de onda andarna i helvetet, sprungo kvinnorna upp med vredesblixtrande ögon och störtade ut på kyrkogården,- där de upphävde om möjligt ännu mera hjärtslitande nödrop.»

De »väckta» måste, menar Knud Rasmussen, om de känna en plötslig sorg över sina synder, nödvändigt ge sina hjärtan luft i skrik och gråt, under det att de jämrande och skrikande kasta sig framstupa på golvet.

Hos samefolket är »gränsen mellan det medvetna och det undermedvetna svag. Därför råka de så lätt i extas. Det, som hos våra väckta yttrar sig i gråt och knäfall, det överväldigar lapparna, så att de förlora jämvikten och bli som människor, vilka gå och tala i sömnen. De styras då icke längre av viljan utan av känslan.» (Jens Otterbeck).

Den norske skribenten Welle-Strand, som övervar ett av predikanten Kolehmainens väckelsemöten, skildrar sina intryck på följande sätt: »En lapp kastar sig ned på golvet och rullar runt i vild extas. Så blir han stilla igen. Det rycker i kroppen som av kramp, och fradgan står vit om hans mun. De gula tandstumparna gnissla mot varandra. Det är som han tuggade sten eller grus mellan dem. — Den store Jumala har stigit in i mig. Ser ni då inte den store Jumala? Nej, ni kan inte se honom. Ni tänker inte på annat än på sött brännvin och sill. Ni går rakt, käpprätt in i den eld, som aldrig dör.»»Denna våldsamhet i hängivenheten åt Gud var något, som väl stämde överens med lapparnas hela naturell. Dessa förfuskade naturbarn kände behov att ge luft åt hela sin osmälta religiositet, och den vildhet, som här rent av fordrades, ha de säkert känt som en välkommen fortsättning på sin gamla förbjudna hedendom, vilken under nåjdernas trollkonster hade framkallat dylika obehärskade extaser», skriver Knud Rasmussen.

En lästadiansk lapp. Enligt E. Welle-Strand.

Att en sådan nervositet icke är något för lappnaturen tillfälligt, utan tvärtom synes ligga i blodet, bevisas av flere yttranden hos lappforskarna.

Enligt Friis (»Fra Finmarken») ägde redan på 1770-talet en liknande religiös väckelse, åtföljd av »liikutuksia», rum i Koutokeino. »Man kallade», säger han, »sådana predikanter Tschjuorvok, d. ä. ropare, emedan de drogo omkring och ropade eller högljutt uppfordrade folk till bot och bättring.»

Lästadianska lappar. Enligt E. Welle-Strand.

Att dessa nervösa anfall ofta kunna slå över i vansinne är känt. Elgström säger, att »i varje eller nästan varenda lappgamme finnes, om lappen är bosatt och lever vid havet eller sjön, en vansinnig, den s. k. gammedåren».

Många lappar lida av vanmaktsskov eller epileptiska anfall, som enligt en Gellevarelapps utsago till författaren kommer på dem i synnerhet då de bliva skrämda.

Ännu på Linnés tid hade de mycket hos sig av vildens rädsla förallting främmande, gåtfullt, trolskt. »Jag viste»; säger han, »en lapp några ritningar i min bok. Han blef rädd, tog af mössan, neg, lutade ned hufvudet och darrade med händren mot bröstet, mumlade litet med munnen, liksom af största veneration, viljat dånat.»

Aurén omtalar från sin resa 1867 en halvlapp, »Ivalo Erik», som beledsagade honom på färden utför Ivalo älv. »Vid afskedet brast gubben ut i gråt, men om orsaken till detta för oss oförklarliga känsloutbrott förblefvo vi i okunnighet. Måhända upprörde honom tanken på att han ansåg oss för alltid förlorade, då vi envisades att fullborda vår äventyrliga färd.»

KLARSEENDE.

>1 Finmarken finnas», skriver ärkebiskop Walkendorf, som i början av 1500-talet reste där, »mycket folk, både män och kvinnor, som säga, att de, också mot sin vilja, se syner och se döda visa sig inför dem återuppståndna. Ett troligt (probabile) tecken på sanningen härav är det, att när de se slika ting, så rinna tårarna plötsligt från deras ögon och de skakas (afficiuntur) med en plötslig blekhet. Underligt att säga, se de människor, som ha drunknat i havet långt borta från deras bostad eller blivit dräpta eller döda på annat sätt, visa sig liksom levande för deras åsyn, förrän deras död är känd för någon annan dödlig, och (vad som kunde styrka tron på en så tvivelaktig sak) åtskilliga människor av detta slag avvika icke i en enda punkt i sin berättelse, när man utfrågar dem en om en samt i löndom. —»»Deras fantasi, som i vardagslag är som en uttorkad flodbotten, kan plötsligt försättas i våldsamma svängningar, och då brista deras svaga moraliska fördämningar,» skriver Welle-Strand. »De reagera icke utan glida viljelöst in i orgierna. De kunna suggereras av en lekmannapredikant till den grad, att de icke sky någonting och tjuta som vanvettiga på ett möte. De äro som barn, vilkas vilja tvingas in i bestämda banor. Det är naturen där uppe med dess plötsliga övergång från polarnatt till midnattssol, som danat dessa naturbarns egendomliga karaktär. — Deras blick bär fågelskyttensskärpa, men är på samma gång inåtvänd och drömmande. Det är som om de gingo och stirrade in i ett obestämt fjärran. Och de se mer än andra människor. De kunna plötsligt stanna och se in i ett snår eller skogsdunkel. Deras vakna sinnen ha uppfångat något, prasslet av en fot eller ett blads rasslande ljud. De stå och vädra och vänta, att något skall hända. — De äro framsynta människorna här uppe. Det är liksom kontakt mellan dem och en annan värld, ett slags trådlös telegrafi, som vi andra reagera mot och stämpla som humbug. —

Gamla Maria Bigga kommer t. ex. en dag och säger till mig», fortsätter samma författare.

— »Du skall skriva till din syster i dag. Det blir det sista brev hon får från dig.

Jag småler. — Slidder, sladder Maria.

— Du skall skriva till din syster.

Jag går nedåt älven för att fiska.

Men Maria följer efter.

— Du skall skriva till din syster, kommer det nästan hotande. Hennes uppträdande är så sällsamt, att det till sist gör intryck på mig. Och jag sätter mig ned och skriver ett mycket alldagligt brev till min syster.

Det blev det sista hon fick från mig. Hon dog dagen efter det det kommit fram.»

Jonas Lies »Den framsynte», som härstammade från en nordländsk släkt med lappblod i ådrorna och ärvtligt belastad med vansinne, bar på ett sprött nervsystem utan att egentligen vara sjuklig. Hans visioner kommo på honom under mer eller mindre starka nervösa anfall, som kunde resultera i vanmaktskov eller svåra nervchocker. Ofta bestod varslet i att familjens anspöke, en sorgsen kvinnovålnad, visade sig, men t. ex. i händelse av drunkningsolyckor visade sig den döde för honom just sådan denne såg ut, när han sedan hittades. Fjärrskådare se »som ett slags luftspegling för sin inre blick vad som just i detta ögonblick försiggår på de mest avlägsna platser. De kunna sitta i ett glatt lag och så med ens blivableka och frånvarande stirra ut i luften framför sig. Stundom und-slipper dem utrop som: nu brinner det där och där, nu drunknar den och den, nu begraves den och den.»

Karl-Erik Forsslund hörde talas om en framsynt och långsynt — »förevis» — lappojke, »som på pricken visste, var ett villebråd låg gömt, vilka vägar det skulle ta och allt slikt, som fick uppenbarelser därom i drömmen, såg allt tydligt och aldrig tvekade.» Det finns, säger han, alldeles säkert vissa människor, som ha denna förmåga; därom äro lapparna ense.

PÅVERKAN AV NATUREN.

Lapparna ha haft svårare än många andra folk att lösgöra sig från ett naturfolks instinkter, emedan de i så hög grad ännu äro barn av den natur som omger dem, miljöpåverkade. Det nyckfulla, gåtfulla hos dem skulle bero av, att de ännu äro så avhängiga av naturens lagar.

Engström säger i sin »Resa genom Norrland och Lappland 1834» att »lapparna äro mörka, knotiga och kantiga, kanske derför att deras omgifning är sådan, ty huru mycket beror icke derpå, särdeles i psykologiskt hänseende, och af den inre menniskan är den yttre som oftast en skuggbild». Och, fortsätter han på ett annat ställe: »Att Lapparne, i smått, äro bilder, men karrikatyr-bilder, af sitt fjell-land, det synes mig vara tydligt. De äro det till och med i sitt lynne: de sofva gerna, göra helst ingenting; ja, de nästan afsky allt arbete, som fordrar ansträngning. Hvad entusiasm är det begripa de ej, och blott få af dem ha något begrepp om den högre och sublimare kärlekens sällhet.» —

»Hos fjällapparna finnes», säger Forsslund, »samklang med omgivningen — de äro ett folk med stil.»

»Det friska, omväxlande och energikrävande livet på fjället ger nomaden mera ruff och vidsynthet, vilket kommer till synes i hans umgänge med främmande», skriver Itkonen.Renvaktare i de norska fjällen. Foto förf. 1915.MEDLIDSAMHET.

Lapparnas känslosamhet står måhända i överensstämmelse med deras nervösa läggning. Denna känslosamhet visar sig dock ingalunda i djurvänlighet, lappen plågar tvärtom tanklöst sin ren såväl vid slakt och kastrering som vid körsel. Det är som om han icke förstode att också djuren ha nerver. Dock ser man sällan ett så brutalt renplågeri bland lapparna som t. ex. bland nordfinnarna.

Däremot har lappen ett ömt och känsligt hjärta för medmänniskan, nämligen om hon hör till det egna samefolket. Främlingars lidande och bekymmer rör honom däremot föga.

Enligt Jacob Fellman äro »Utsjokis Ren-Lappar mycket gif-milda mot de fattiga Fiskar-Lapparne. Ja, det gifves Ren-Lappar, som årligen, då deras renhjord väl trifs, gifva åt fattiga fiskare 12 å 15 slagtrenar så godt som utan betalning, utomdess mata de dem veckotal i sina hus och lemna det de sälja ofta på kredit.»

Jag vet icke om det så mycket är medlidande som samhörighetskänsla som förmår lapparna att understödja fattiga släktingar.

I Enare levde i början av seklet en fattig älvlapp, kallad Menes Antti. Han hade en stor barnskara men intet att sätta i grytan. Varje höst överfölls han av lust att skjuta någon eller några av renlapparnas feta renar, som strövade på de närliggande fjällen. Lika regelbundet råkade han fast för sitt tjuvskytte och fick sitta i Kittilä fängelse. Under den tid han »kvittrade» där var familjen totalt utblottad. Men det slog aldrig fel att icke hans

lapska grannar togo hand om barnen under mannens vilotid på »Kittiläs fästning», ofta just desamma, från vilka Menes Antti stulit renarna.

Till och med Acerbi, som ingalunda rosar lapparna, fann under ett besök bland havslapparna »ett bevis för att även i nordliga regioner den sanna medkänslan icke helt och hållet saknas.» En lappkvinna återsåg i en av Acerbis roddare en man, som senast hon såg honom varit frisk och sund, men nu hade drabbats av ett slaganfall, vilket rörde henne till tårar; och rörelsen smittade våra resenärer.

»När likkistorna lyfts upp på risslan för att föras ut till kyrko-

Lapplynne — 8kyrkogården, kastade sig hela klungor av sörjande lappar tvärs över kistorna under höga, förtvivlade skrän. En gammal kvinna var så redlös av sorg, att hennes son måste släpa bort henne i skärpet —» berättar Elgström.

Th. v. Westen berättar (1723) om en lapp som offrat den ena renen efter den andra till gudarna för att beveka dem med anledning av sin sons livsfarliga sjukdom. Men då detta icke hjälpte, beslöt han offra sig själv. Genast när detta beslut var fattat, blev sonen bättre, medan fadern föll i en dödlig sjukdom.

Redan i gamla tider givas exempel på storartad självuppoffring för andras skull.

Isak Fellman anför följande fall ur en gammal domstolshandling: En lappflicka »Pijgan Ingebor Hans dotter» anklagades för lönnlagt foster. Både hon och barnafadern, hennes kusin Ivar, bekände. »Åter befrågades Ingri, om Ifwar rådde henne till att dölia sitt foster, anter förr eller effter födzletijden; då befrijade Ingri honom derföre aldeles och togh den saken på sigh allena.»

Familjen Högman i Kuoschnajärvi, känd för sitt kristliga sinnelag. Foto V. Tanner.

Lapparna bära icke sorgdräkt. — — »Det är som om detta folk alldeles icke var inrättat att hava sorg, och dock går sorgen demdjupt till hjärtat; ofta kunna de vara sinnesförvirrade i flere år, om döden tager den de mest hålla av.» (Demant-Hatt).

En annan sak är, att de med stoiskt mod bära prövningen och ogärna vilja demonstrera sin sorg för andra. Så t. ex. skriver Jacob Fellman: »Lugna, man kunde säga kalla, synas Enare Lapparne

— högst sällan har jag sett barn gråta vid sina föräldrars eller föräldrar vid sina barns graf.»

En norsk präst och författaren anträffade en gång en sjuk lappgosse på fjället. Vi fingo ett bud till hans fader, som anlände dagen innan gossen dog. Jag har aldrig sett en värdigare buren sorg än den gamle fjällappens.

FINKÄNSLIGHET.

Fru Demant-Hatt finner icke nog entusiastiska ord för att prisa lapparnas hjälpsamhet och finkänslighet. Hon hade dock bort tillägga: i det fall att man som hon gjort sig omtyckt bland dem.

»Alltid kan man hos lapparna vara säker på att få riktigt besked om vägen, och de hjälpa en att finna vägen, när de se att det är nödvändigt, t. o. m. om de egentligen icke ha tid — de ha så gott som aldrig överflöd på arbetskraft. Ingenstädes känner man sig mera trygg till liv och egendom än i en fjällapps kåta ute i ödemarken. Och på få ställen möter man en sådan verklig belevenhet och finhet i umgänget, där finnes harmoni i allt från deras stillfärdiga väl avpassade rörelser till deras lugna avbalancerade sinnesjämvikt. Dessutom förstå de samtalets fina konst, utan banalitet och många ord kunna de med lugn humor alltid träffa de riktiga. Deras livlighet och intelligens göra nästan alltid ett längre uppehåll i en lappkåta till en festlig upplevelse.»

Något mer reserverad är Rode: »Lapparna äro i grunden hövliga och anspråkslösa, ty då de vid många tillfällen synas vara just motsatsen, sker detta icke av brist på välvilja, utan av brist på lev-nadsvett och det vi anse för hövlighet. Att fråga om allt som icke angår honom, att falla folk i talet, att gå med smutsiga fötter på ett rent golv, att tränga sig på folk och uppehålla dem, till sådana oskickligheter gör sig lappen varje dag skyldig.»

»Men», påpekar Demant-Hatt, »trots lapparnas utpräglade sinne för det humoristiska, behöver man aldrig

ängslas för att bliva utskrattad, om man kommer att på ett komiskt sätt försynda sig mot kåtaskick. Jag kommer hela mitt liv att minnas den reprimande jag fick av Sara, då jag engång kom att skratta åt en herremans totala brist på färdighet att röra sig i kåtan: — Du får icke skratta åt en främling, vad skall han tänka, han som ju icke förstår vårt språk.

Detta är kultur, lapparnas egen kultur.»

Ett gott betyg för belevenhet och god ton är också följande yttrande av samma författare: »En lapp griper aldrig begärligt efter maten, om han aldrig så länge har varit utan föda, han bevarar sin lugna balance, äter långsamt och i tysthet, och medan han äter är han helig och otillgänglig. . . han plågas varken med frågor eller konversation av någon art, även om han sitter inne med aldrig så intressanta upplysningar och de närvarande pinas av nyfikenhet.»

Ernst Lampén karakteriserar lapparna såsom »det finkänsliga folket». A. Aspelin beskriver sin lapska tjänarinna som »en av naturen ovanligt fin, ja nästan förnäm varelse». Pastor Stockfleth skriver: »Kommer jag in till lappar eller dessa till mig och jag säger:

— Nu skall du eller ni vara skolmästare och jag skall vara skolbarn, då småle och skratta de och äro ännu mera aktningsfulla än förr och tacka, när de gå. Emellanåt förstå de icke att avlägsna sig i rätt tid, men jag behöver då blott säga: — Nu är jag trött, eller nu vill jag sova, nu vill jag spisa, så skynda de strax ut med synbarlig ängslan över att ha plågat mig för länge.»

Jacob Fellman fäste sig vid, att en av de lappar, som »jojkade» sina gamla sånger för honom, »alltid utelemnade förbannelser, emedan han fann dem vara så syndiga, att han icke velat lära sig dem ehuru han,» som Fellman trodde, »det oaktadt hade dem i minnet väl förvarade.»Anders Jämte omtalar, att en svensk sydlapp, som i något omtöcknat tillstånd stört en lekmannapredikant under predikan, efteråt med posten sände honom ett par fina lappskor, samt ett med ovan hand skrivet brev:

— Förlåt att jag störde ditt föredrag!

TILLGIVENHET, LAGLYDNAD, LOJALITET.

Alanus skriver år 1639 om Kemilapparna: »Thetta folcket är och myket hedersampt emot sina lärare; när the wänta sina Predikanter, möta dhe dem wäll på sex Mijl ifrån Byen, liggia och offta i Skogen ifrån sina hws i Otta dagars tijdh them förwäntandes hafwa sammastädes Eldh för sigh.»

Nästan två hundra år senare ger Jacob Fellman lapparna i samma trakt följande vitsord: »Jag känner ingen befolkning i Norden, hvilken jag så högaktar för dess rena seder, som Enarebon. Han förenar en sann Gudsfruktan och laglydnad med kärlek till Gud, nästan, regering och fosterland. Det är en befolkning, hos hvilken afund och illvilja ej äro kända, än mindre vunnit burskap.----»

Högström instämmer i Fellmans, högst berömliga vitsord om hörsamhet: »Man kan ej annat säga om dem, än att de bewisa

sine Förmän och Lärare all skyldig lydno och undergifwenhet —-

Jag har flere resor förmärkt, at då man welat rådgöra med dem om några nya anstalter och inrättningar hos dem, hafwa de beropat sig på de äldsta i sit folk, som de hollit före wara skickelige at fälla omdöme om alt, och hollit oanständigt at tala förr än de.»

»De hysa mycken högaktning och kärlek för de Svenske och för Svenska Regeringen», säger Göran Wahlenberg. »Konung och fädernesland äro de varmt tillgifna» skriver biskop Bergqvist. Ingen kan tala om överheten med större vördnad än lapparna. Ingenstädes i hela Finland hade kejsar Nikolai II mera tillitsfulla och underdåniga undersåtar än bland dessa lappar.

Vid Unionsbrottet 1905 reste jag tillsammans med några lands-män över Riksgränsen station till de svenska lapparna, vilka under sommaren uppehöllo sig vid norska kusten. I början förhöllo de sig litet misstrogna mot

oss, men då vi behandlade dem som likvärda människor och kunde göra oss förstådda i språkligt avseende, fattade de snart förtroende för oss samt uttalade sina bekymmer över »norrmännens fräckhet mot den gode och huldrike konungen».

— Hjälper ni finländare oss, om det blir krig mot Norge? frågade de.

— Ser ni vi äro inga soldater, men om kungen vill straffa norrmännen, så skola vi nog tjänstgöra som bärare och vägvisare, blott vi få vara med.

Helms menar, att »fiskarlapparna, som ha ett mildare yttre än fjällapparna, men icke dessas självständiga karaktär, sätta samma förtroende till andras rättskaffenhet, som man i de flesta fall kän sätta till deras. De äro även uppriktigare, pålitligare och vida älskvärdare än fjäll- och havslapparna.» Detta skulle i särskild grad gälla de svenska lapparna. En något annan uppfattning synes den norske prästen W. A. Wexels, som verkade i Finmarken för c:a hundra år sedan, ha hyst, ty han skriver: »Hos lappfolket finnes en blandning av mannens och barnets egenskaper. Det har ett lätt, muntert och, när man vet att taga det på rätta sättet, ett böjligt gemyt, som visserligen ofta slår över i lättsinne och ostadighet, men som dock, i synnerhet hos fjällapparna, är förenat med en viss fyndighet i tal och handling; av naturen förnöjsamt, bekymrar det sig icke mycket om den kommande dagen; lätt tillgängligt står dess sinne öppet för undervisning, medan dess mottaglighet för andras meddelanden kan slå över till lättrogenhet; i hög grad månt om sin ära, vet det dock ofta, att inom sig dölja sårad stolthet. Det har ett naturligt religiöst sinnelag, som i synnerhet utmärker fjällfinnen med hans djupare känslor och mera tänkande ande.»

Det är emellertid icke lätt att få reda på, vilka lappar Helms vill ställa högst, ty han skriver på ett annat ställe, att »havslapparna äro gladare och livligare till karaktären än övriga lappar; de äro öppna och omisstänksamma och fatta lätt vänskap för andra».

Aurén slutligen, som i en lång följd av år arbetade i Finlandslappmark med lapska hantlangare, kom till följande erfarenhet: »Vinner man lappens förtroende, hvilket vinnes framför allt genom ådagalagd rättrådighet och vänligt bemötande, så är han villig till

de mest högsinnade uppoffringar för en.----Man behöfver ej vara

stor människokännare för att finna hos lappen barnslighet men tillika skygghet; man måste därför behandla honom med öppen godhet och man skall mest finna, att han sluter sig till en med det goda barnets fullaste tillit.»

Och dock skola vi komma ihåg, att samefolket föga förstår sig på de lagar och förordningar de skola rätta sig efter. Den norske juristen Erik Solem skriver: »En djupare gående undersökning visar, att det i folkmedvetandet lever rättsföreställningar, som i avgörande punkter skilja sig från den officiella rätten. Och efter dessa rättsuppfattningar inrättar lappen sig; han frågar icke efter vad lagen eller de lärda säga.»

Utsjoki-släkten Hellander är känd för sin laglydnad. Foto H. Rancken.FÖRHÅLLANDE TILL BOFASTA.

Detta är ett kapitel, varom man kunde skriva en hel volym. Förhållandet är olika i de fyra riken, inom vilka lappar bo, och dessutom olika i nord och syd, olika hos de skilda stammarna, olika i fjället och vid kusten. Bäst gå, synes det mig, finnarnas och lapparnas lynnen ihop till ömsesidig trevnad, vilket kanske kunde fa tolkas som ett bevis på närmare frändskap dem emellan än Wiklund vill låta oss tro på. Men i Norge, i synnerhet i Troms fylke gnisslar det betydligt, i synnerhet i förhållandet mellan lapparna och de i dalarna inflyttade sydnorska bönderna, medan den »sedan Arilds tid» här bosatta norska kustbefolkningen bättre synes förstå lapparna och de dem.

P. Laestadius karakteriserar på sin tid förhållandet i Svenska lappmarken sålunda: »I Arieplog umgås väl Lappar och Svenskar någorlunda på lika fot, och den ena anser sig just ej formera än den andra; men blir det fråga om giftermål, då är det en helt annan sak. Det är alldeles omöjligt, att en Lapp, så länge han förblifver Lapp, kan få en Svensk flicka, och äfven om han---blir nybyggare, så håller det nog hårdt ändå.---------------Folkstammarne synas så

skarpt åtskiljda, att det till och med för den physiska naturen tyckes vara motbjudande att förena sig.»

Anders Jämtes »Kulturskildring från Härjedalen» ansågs på sin tid synnerligen väl måla den för 30—40 år sedan där uppe rådande och i tidningspressen mycket omskrivna »kulturkampen». Ett riktigt krigstillstånd rådde då mellan svenskar och lappar, och de förra begagnade sig av likadana metoder mot lapparna, som man med fasa läst om i den utomeuropeiska kolonisationens historia.

Wiklund beskriver nu rådande tillstånd i samma trakter på följande sätt: »Även då lapparnas förhållande till de bofasta är gott, betraktas de likväl aldrig fullt som jämlikar av dessa senare. Även om de icke behandla lapparna med medvetet förakt, se de dock ständigt i dem en lägre stående ras, som nog uppväcker deras undrande intresse, — — men som icke så ofta inger dem några känslorav högaktning och erkännande. I allmänhet pläga dock lapparna mötas med vänskap och förtroende av de bönder, som bo vid deras flyttningsvägar. Lapparna å sin sida hysa vanligen allt annat än högaktning för bönderna, så vida de icke rönt några särskilda bevis på vänskap från deras sida; i så fall visa de dock gärna sin erkänsla på ett och annat sätt.»

Inom Norge ha förhållandena varit avsevärt olika i Troms fylke och i Finmarken, beroende på att en myckenhet främmande lappar om sommaren uppehållit sig i den förstnämnda trakten, medan den senare sett nästan uteslutande egna lappar inom sina landamären. Under min vistelse i Troms fylke åren 1914—15 fann jag, att förhållandena mellan lappar och bofasta i allmänhet icke voro idealiska. Min verksamhet gjorde att jag från båda hållen fick höra mycket fler uppriktiga ord än vanliga resande. Lapparna voro, om icke precis rädda — ty lappen är frimodig, om det så vore i själva kungens närvaro — så åtminstone skygga för norrmännen, på grund av de städse lurande farorna för s. k. takst eller böter för renbetning på de betesmarker bönderna efter det de koloniserat en dal börjat betrakta som sina. Endast till några enskilda bofasta stodo lapparna i ett mera vänskapligt förhållande. Dessa voro företrädesvis sådana som på grund av diverse förmåner, såsom lapphandel, turistbesök, direkta arrenden o. dyl. sågo genom fingrarna, ifall en eller annan ren förlöpte sig in på olovligt område. I synnerhet de lapska barnen fruktade synbarligen mycket de hårda och stränga norska bönderna. Som sagt rådde betydlig differens i uppfattning av lapparnas rättigheter mellan den norska kust- och dalbefolkningen. Den förra visste, att lappar likaväl som norrmän sedan urminnes tid bott i nordlandet och således hade hemortsrätt där. Den senare åter, vilken till stor del var hemma nere i Österdalen och i många fall i sin barndom knappast hört talas om lappar, hyllade satsen Norge för norrmännen. De sågo ned på lapparna som på ett lägre, icke önskvärt eller rent av fientligt folkelement, som man gärna kunde fördriva.

— Må de resa till sitt land igen (sic!) hörde jag engång yttras.Särskilt hätska visade sig några »söndenifra» komne folkskollärare. Det föreföll nästan att föreligga en upparbetad stämning mot lapparna, ty då man tog mig för norrman, voro omdömena i allmänhet skarpare än då man tog mig för en främling.

Även mot vissa av de bofasta lapparna hyste flyttlapparna

Havslappar i Lyngen, vilkas intressen i flere avseenden stå i strid med renlapparnas. Foto förf. 1915.

misstroende. De voro icke att lita på i nationella spörsmål och tjuvsköto ofta flyttlapparnas renar.

Huruvida förhållandena blivit bättre efter det den nya renbeteslagen trätt i kraft, känner jag icke, men fruktar att så ingalunda är fallet.

I Finmarken råder ett betydligt hjärtligare förhållande mellan de båda nationaliteterna, som draga nytta av varandra. Där uppträder också som förmedlande element en talrik kvänsk (=finsk)befolkning. Bland finmarksnorrmännen finnas' och ha i långa tider funnits utpräglade lappvänner, särskilt bland prästerskapet. Följden är, att lapparna där merendels hysa aktning och visa tillgivenhet för norrmännen. — Lappen har nämligen, liksom barnet, en intuitiv förmåga att ögonblickligen se, om man hyser vänliga känslor mot honom eller motsatsen. Dock ingalunda så att förstå att han särdeles skulle uppskatta den jolmiga lappvänlighet som kommer till synes på flere svenska turistorter.

Jag vet icke huru starkt vetenskapligt grundad den teori är, som Jonas Lie uttalar i »Den fremsynte», att »i en infödd nordländsk släkt det som oftast finnes några droppar lappblod», men jag tror att denna lära har rätt många

bekännare bland de andligen högtstående nordländingarna.

Jonas Lie söker stöd för sin åsikt i följande: »När det i sagan heter om de förnämsta bondesläkterna på Helgeland, att de härstamma från halvtroll eller bergkungar, betecknar detta blott lapsk härstamning. Våra kungaätter hade lapsk härkomst, och Fin var ett välklingande förnamn buret av landets bästa män, t. ex. Fin Ar-nesen — Harald Hårfager och Erik Blodyxa gifte sig med Lappflickor. — Den mystiska, sinnligt dragande makt, som man tillskrivit dessa, var blott det erotiska uttrycket för en allmän national-förbindelse genom tiderna mellan dessa två olikartade folkelement, den i sinnet större och lugnare norrmannen och den snabbtänkte, fantasirike, av naturmystik uppfyllde men karaktärssvagare, undertryckte lappen, vars natur ännu i dag står på skidor och sjunger molltoner in i mången norrmans sinne, som i sin rasförnämhet nu föga anar, att han har samband med detta folk.»

Inom Finlands landamären betraktas lapparna icke som ett främmande folk, emedan de såväl inom landet som i dess närmaste grannskap i regel tala en begriplig finska. Men härigenom är å andra sidan faran för att lapparna helt och hållet skola denationaliseras större i Finland än i övriga länder, där lappar bo. På flere orter märkes redan en tydlig förskjutning i språkligt avseende till finskans förmån och på lapskans bekostnad. Lapparna hysa i all-mänhet förtroende för de bofasta finnarna, vilket man icke kan säga om deras känslor gentemot de lösa, finska arbetarskarorna. »Suomen jätkä» (= en finsk rallare) är ett gängse öknamn. Många spydigheter sägas om rallarna, men också många bittra uttryck fällas.

— »Suomen jätkä» är lik fjällämmeln, som övermodigt går sin väg rakt fram och i sin dumdristighet kastar sig fast i forsen, eller:

Skolter i Mazasjäyri i södra Petsamo. Foto H. Roivainen.

— »Suomen jätkä» har blott tre mål i livet: att komma åt brännvin, tobak och våra döttrar.

Många i Lappland bosatta herremän ha däremot varit mycket omtyckta av lapparna. En svärson till den tidigare omtalade Salkko Niila vid namn Kitti Hannu eller Pikku Hannu försökte engång i något upplivad sinnesförfattning truga en ung, mycket populär jägmästare att gifta sig med hans dotter, ty, sade han, det skulle vara bra att ha en ämbetsman till måg: »skriver du sedan några ord på ett papper åt mig, får jag vad jag vill», därmed åsyftande att förhindra de bofasta att trakassera honom för alla möjliga uppdiktade renbetningsskador.På Kolahalvön spela skoltlapparna en ganska obetydlig roll och betraktas mångenstädes, åtminstone i kusttrakterna, som en relikt, vilken man måste fördraga. I fjället däremot är skolten ännu herre, där han icke undanträngts av de först för ett par decennier sedan invandrade syrjänerna. Utan att ha den ringaste uppfattning om sin nationalitet går hans diktan och traktan ut på att sköta sig och

Malangslappar samlade vid Balsfjordens strand i väntan på lägenhet till sitt förlovade sommarbetesland, varifrån de numera äro utestängda.

Foto förf. 1915.

sitt i fred och att ackommodera sig efter »höga överheten» — »skolt-lappen är skygg och ödmjuk», säger pastor F. E. Lilja.

Trots olikheten i ras och läggning mellan svenskar och lappar, råder inom Sverige i allmänhet en sund uppfattning om lapparna och deras behov. Detta tack vare ett antal behjärtade män och kvinnor, som satt sig in i lappfrågan och med kraft uttalat sig i densamma. Men där finnes också mycket »lappgråteri» med malplacerat ehuru välmenande nit att omvända lappar till olika religiösasekter, politiska fraktioner o. dyl. Man envisas ännu här och där ined att anse lapparna vara till hälften hedningar. Hedendomen skulle passa de skinnklädda så väl.

RELIGIOSITET.

I samband med lapparnas känslosamhet står deras religiösa läggning. Det är alldeles felaktigt, när folk i akt och mening att driva propaganda för religiös verksamhet bland dem utmålar lapparna som okunniga hedningar. Tvärtom finna vi, att samefolket redan i äldsta tider hade en utpräglad håg mot det översinnliga.

— Sägnen berättar, att en lappkvinna, Margareta, som levde i slutet av 1300-talet och hört något om kristendomen, begett sig på vandring för att söka en kristen munk, som kunde predika för hennes samebröder och -systrar. Efter att ha vandrat »genom hela Sverige och halva Norge» fann hon den lämplige mannen i munken Toste. Han följde henne upp till Arvidsjaur. Där byggdes sedan en kyrka vid Kasker, »men birkarlarna kommo till mitt under det gudstjänsten pågick, bommade för dörrar och gluggar, tände eld på kyrkan och lät den kristne prästen och lapparna brinna inne.»

Borgmästaren i Torneå P. J. Pipping skriver 1745 till lagman O. Malmerfeldt om Kemilapparna: »Herren Then Alsmäcktige

hielp thet arma folcket! hwilket för sin goda Kunskap utj Christen-domen, och gudaktige lefwerne, nu för tiden bör hållas för et besyn-nerligit folck, och uppå thet, med godt samwete förtydes, hwad sielfwa Skrifften säger, at Gudz ande skal hwila utj Norden.»

Men att också en annan åsikt var företrädd på denna tid finner

man av följande yttrande av Carl Sadelin 1740:----»desse invånare

(fiäl Laparne) tyckes merendels mindre wara grundade i Christendo-men och följackteligen mäckta obelefwade, til större delen, hwilken Egenskap förökas, igenom öfwerflödigt bränewins supande, mark-nadztiderne, om wintern, som swårligen hemmas kan, på sätt som wanligt warit, hos et så flycktigt Folkslag.»Henr. Wegelius säger i sin berättelse av år 1751: »alle som reste här, måste om Kemi-lappar det tillstå, at de hafva många vackra och berömliga seder, dem man fåfängt i de mästa landsför-samblingar efterletar. Om tjufveri, hordom, lättfärdighet och andra odygder hör man ganska sällan; de äro flitige och hålla sina böner morgon och afton: när de äro i skogen vid sina djur och fisk-fängen, hafva de mästedels sina Psalmböcker, Catecheser och andra anderika betrachtelser med sig, och informera där sina barn; i den offentliga gudstjänsten äro de mycket andächtige, under Guds ords predikande stå de mästedels. Och skulle man hafva mycket lättare; att bibehålla dem vid deras goda seder, om icke deras onda exempel af höga och lägre gjorde så kraftigt förhinder emot det goda------»

Med anledning av G. Tuderus' år 1773 utgivna skrift: »En kort Berättelse, genom hvad tillfälle Sodankylä, Sombio, Kuolajerfvi, Kittka och Maanselkä Lappars i Kiemi Lappmark, Afgudadyrkan, Vidskeppelse och skrymtaktige Gudstjenst, och hvaruti den består, är vorden uppenbar, och huru de äro sedermera till Gud omvände vordne», skriver Isak Fellman: »Kan man då med verkligt fog påstå, att de människor, om hvilka sådana vitsord gåfvos och som till sin ort önskade få egen präst och egen kyrka, voro sina präster förföljande vilda hedningar?»

För att höra utländska resenärers omdöme citera vi ur engelsmannen Matthew Consetts skrift i slutet av 1700-talet: »Vad religionen angår, så tror jag visst, att lapparna ännu hava mycket att lära; dock märker man i detta avseende spår av framsteg. De s. k. fjällapparna hava ännu icke glömt sina gamla hedniska tänkesätt, huru mycket än svenskarne bemödat sig att införa kristendomen bland dem-------.»

Visserligen skriver den ständigt gnatande Acerbi: »Vi upptäckte aldrig det ringaste tecken till religiöst intresse eller gudstjänst hos dem, vi sågo dem aldrig förrätta en bön, varken då de satte sig att spisa eller när de lade sig till ro eller om morgonen, när de stodo upp.» Före lästadianismens tid var helt säkert religiositeten ganskagrund hos detta folk, men så alldeles på australnegrernas ståndpunkt stodo de väl ändå icke.

Icke särdeles mycket senare än Acerbi reste här en annan vetenskapsman, som särskilt blivit prisad för sina vederhäftiga uppgifter, nämligen Göran Wahlenberg. Om folket i Enare skriver han: »Ehuru de sällan se sin Pastor, äro dé dock mycket gudfruktige; och samlas hvar Söndag mangrant på vissa ställen i socknen, der någon ibland dem ansedd person förrättar bönen.»

Jacob Fellman, som månhända just hade att göra med de av Acerbi klandrade lapparnas barn skriver:------»Lapparna hafva i allmänhet en djup känsla för religionen.---------För svordomar äro de ej

fallne. I stället brukas »Kumpi» (varg), »paha hägga» (ond ande),

»päna» (hund) och »huodno» (usling)..---------Varm religiositet och

gudsfruktan är ett framstående drag hos Enarelapparne, hvarföre de ock utmärka sig genom kärlek för ordning och rena seder.»

»Svårligen torde i verlden ett bättre normadfolk finnas än detta», skriver den utmärkte kännaren av de svenska lapparna P. Laestadius: »Deras okonstlade välvillja i nomadens vanliga gästfrihet och

deras religiösa väsende har gjort på mig det djupaste intryck---------

Under färden på båtarna sutto några och läste eller sjöngo psalmer, medan de andra rodde. Under hela den långa högtiden såg jag ingen öfverlastad med starka drycker, då deremot fjell-Lappen vid högtiderna nästan aldrig är att träffa nykter.»

Enligt nämnde författare hade vite utsatts för förfallolöst uteblivande från bönedagsgudstjänsten i Arieplog. Därav följde, att »den ena ej sällan leger den andra att fara såsom sitt bönedags-ombud. Den legande är då vanligen en rik man, som ej gerna har tillfälle att fara ifrån sin rehnhjord.»

Egendomligt förefaller Granits uttalande: »Religiös är lappen ej, snarare motsatsen, och än mindre är han vidskeplig. Ett stående ämne i vårt läger var alltid lapparnas skämt med finnarnas drömmar och deras vidskepelse.» Kanske ville man ej blotta sig inför denne författare eller också dömer han efter utsago av pojkar som gått i folkskola.Elgström kommer kanske sanningen närmast i sitt yttrande:

»Lapparna äro alltid mest religiösa de första dagarna efter ett bönemöte. Att de emellertid kunna släppa Barrabam lös fick jag veta av en konstnär, som berättade, att lappar på en »atelje-fest» hos honom jojkat, gjort konster i en trapets och högljutt förklarat, att de ej voro rädda för någonting. Lapparna

äro barn, jag är Säker pä Nnta) Kuhmunen, »en sympatisk och fin gam-att deras uppförande mal lapp». Enligt teckning av Ossian

rättar sig efter omgiv- Elgström.

ning och inflytande.»

Knappast karakteristisk låter Järventaus' berättelse om en lapp som skulle ha skonat sin ärkefiende vargen, ihågkommande skriftens ord, att ulvar skola beta bland fåren.

Demant-Hatt har under sin vistelse bland lappar kommit till följande uppfattning: »De äro djupt religiösa och de umgås med varandra med en finhet och hjälpsamhet, som icke finnes i vårt samfund; men någotslags känslopjunk känna de naturligtvis icke till. Ha de fattige inga dragrenar, låna de av de rika, ha de ingen kåta, delar den förmögnare sin kåta med dem, och det händer aldrig, att de icke kunnaförlikas. Sladder om familjemedlemmarnaföraktas djupt och förekommer därför icke. — Kyrkoherden Edqvist berättar i sin skrift »Ropande röster i ödemarken» om en gammal rentjuv, som blev väckt och började betala tillbaka allt vad han stulit, tills han själv blev utfattig. Frågade man honom, huru han hade det, svarade han:

Lapplynne — 9— Nu ha min hustru och jag fred med Gud och ett gott samvete; det är bättre än alla renar i världen.

BARNSLIGHET.

Såsom redan Högström, den milde Stockfleth och flere andra påpekat, finnes hos lapparna mycket av barnets lättrörda sinnelag.

»Som en allmän karaktäristik tror jag nog det kan gälla, vad många kännare av lapparna synas vara ense om, att de i mycket, man kan gärna säga både i gott och ont, stå på barnets ståndpunkt. Detta gäller beträffande de rena lapparna icke minst deras förhållande till religionen; där känslomomentet hos dem är dominerande över det intellektuella och det etiska», skriver Kr. Nissen, vilken innan han blev reninspektör, länge verkade som

sogneprest i Karas-jok.

Länsman Moberg i Utsjoki berättade mig, att det går mycket oordnat till vid lapparnas kommunalstämmor. Alla prata och skrika på en gång samt byta ideligen platser. Han fann det mycket svårt att följa med förhandlingarna. Men själva äro de belåtna med ordningen och tyckas få ett samlat intryck av det som förhandlats.

En ganska stor barnslighet hos lapparna röjer sig också i följande berättelse av Auer i ett föredrag 1917.

— En lappkvinna hade förlorat en silkesduk och lovade 2 mark åt den som fann den. Auer och lappen Salkko skulle gå samma väg kvinnan gått, och beslöto att spana efter duken. Salkko sade under vägen till Auer: Ifall du finner duken, dela vi väl belöningen. Slutligen upptäckte Auer duken på långt avstånd. Han föreslog Salkko att söka den i den riktning där han visste att duken fanns, och slutligen fann Salkko det förlorade föremålet. Han blev överlycklig, men sporde i detsamma med mörknad min: — Inte såg du duken, då du kunde utpeka riktningen för mig? Först då Auer försäkrade att han bara anade att den låg åt ifrågavarande håll, hämtade sig Salkko från förskräckelsen och kunde fullt njuta sin lycka.Acerbi omtalar, att en av hans lapska följeslagare länge var försvunnen under en vandring över ett fjäll. När han återfanns berättade han, »att han hade sett ett utomordentligt vackert moln på något avstånd och gått i riktning mot detsamma för att engång riktigt noga få veta vad ett moln egentligen var för slag. — —»

Så stor naivitet kan man dock knappast tillskriva dessa i naturen synnerligen hemmastadda människor; uppfattningen måste uppenbarligen bero på något missförstånd från vår resenärs sida.

Enontekis-lappar, sorglösa och glada oaktat ständig fara hotar renhjordarna. (Förf. som måttstock). Foto E. W. Suomalainen 1905.

Däremot är det riktigt som v. Düben säger: »Det lappen icke strax förstår är för honom ett under. — — Sannolikt gifva äfven de stora och ödsliga naturomgifningarna en mystisk stämning.»

Många anteckningar ha gjorts om en naiv uppfattning hos detta naturfolk. »I Lule-Lapmark har jag funnit en del så kloka», skriver Högström, »att de welat inbilla mig det aldrig någon häst dör utaf sig sjelf; utan när han blir gammal, slår Swenska folket ihjäl honom. Ty, huru skal den kunna dö, säja de, som Gud ej har skapat?»Auer berättar att deras frågor voro mycket naiva.

— Känner du alla människor i Helsingfors?

Då han nekade, sågo de ned på honom och menade att det var dåligt att ej känna folket i egen by.

— Är det tusen människor, som blivit dräpta i kriget? spörjer lappkvinnan Maria Bigga en dag Welle-Strand, då hon ånyo bragt världskriget på tal.

— Mer än tre miljoner, Maria, svarar förf. Hennes förstånd står stilla. Den gamla hjärnan kan icke fatta ett så högt tal.

— Tre miljoner, huru många är det? undrar hon.

— Det är fler människor än det finns i hela Norge.

— Nu ljuger du för mig, svarar hon harmsen och går sin väg.

»Nog kan man ibland tycka att lapparna äro ett andligen liksom

kroppsligen småväxt folk, dessa fjälldvärgar i sin tomtedräkt — med vidder omkring sig, men ej inom sig. Känna de något av den väldiga stämningen omkring sig, så tycks det vara mindre medvetet, och så förefalla de ej att ha behov eller makt att ge det uttryck», skriver Karl-Erik Forsslund.

»Men om man stundom finner dem en smula trånga och förkrympta», fortsätter han, »så är det väl till stor del barnatrons och pietismens skuld — och så känner man sig minst lika ofta fylld av beundran och tycker sig ha kommit till ett rentav kungligt folk. Denna hållning, denna säkerhet i alla rörelser och detta smidiga härravälde över muskler och sinnen — denna skarpa blick och förnäma min, som kan vara tveksam och spörjande, men

sällan värk-ligt skygg — allt visar, att de känna sig som ett fritt folk, som ej vetat och ej vill veta av några herrar.»

LEKFULLHET.

Lappens lekfullhet kommer ofta till synes.

Redan Leem, som förnekar dansens förekomst hos fornlapparna, omtalar »kortspel, brottningar, bollspel och käppkastning» hos dem.Rode skriver: »Lapparna visa munter livlighet, och denna yttrar sig på ett mycket stojande och stundom något besvärande sätt, i det de ideligen låta munnen löpa.»

Grape, som vid 19-de århundradets ingång var kyrkoherde i Enontekis, talar om sina sockenbors »muntra pratsamhet, som ofta öfvergår till lättsinnighet.»

Skiöldebrand, som reste med Acerbi, påstår, att »man har observerat, att lapparna äro jordens mest pratsamma folk; och då man ihogkommer, att dessa vildar ha högst ringa begrepp om saker och ting, så kan man icke begripa, vad de kunna sladdra om.»

Detta har dock Jacob Fellman begripit: »Lappens temperament

är», säger han »sangviniskt------Lappens glam och munterhet äro

förenade med lättsinne, dock ej osedlighet ----------Sysslolösheten

bereder Lappen ingen ledsnad. Han är sällskaplig och besöker ofta

sina grannar.------- Långt efter midnatt fortfar man med prat och

skämt, som dock, om man stannar i kåtan, sker med låg röst.--------

Utsjoki Lapparne äro ett stillsamt och fredligt folk, tillfredsställt

med sin lott.-----Hos Tanaelfslapparne äro glädje och munterhet

ingalunda sällsynta. De äro lifligare än Enareboarne och mera än dessa fallne för att besöka hvarandra. Tiden fördrifves då af de äldre med glam och tomt prat, af de yngre med att springa, klifva

och brottas.------Till sitt sinnelag äro Enarelapparne lugna och ej

så pratsamma och lifliga som Finnmarkens Lappar, hvilka ofta skratta åt ingenting och derföre beles af Enarebon.»

Och äfven P. Laestadius har förstått dem, då han säger: »Vid ett gladt samqväm utgjuter hvar och en sina känslor i sång. Den ena faller ofta den andra om halsen, så hålla de hvarandra omfamnade ofta länge, tala och svara hvarandra med sång, gråta understundom, af sorg eller glädje, eller båda blandade: menniskan framlyser helt oförborgad.» — »Intet kafferep kan vara mera högljudt än någre

Lappar kring elden i en kåta, då de nyss träffats.-----Till följd af

sin munterhet äro Lapparnas större samqväm, bjudningar och kalas glada äfven utan bränvinets bruk, och man förlustar sig vid demmed sång, spel och dans, med kapp- och kämpalekar», skriver v. Diiben.

»De skämta och munhuggas såsom lapparna så gärna göra, när ingen vidare olägenhet är å färde», säger Anders Jämte.

Ur P. A. Lindholms berättelser låna vi följande bit: — »Nu började bröllopsglädjen på fullt allvar; man drack och dansade och

»Mauklappar» i sitt sommartält nära Maukfjället. När renvaktarna äro utsända och »Gud är nådig* kan man uppgå i sin familjelycka och ägna sin tid åt prat och skämt. Foto förf. 1914.

hoppade och skrek och skrålade så, att ingen derom kan bilda sigen föreställning.»

Demant-Hatt skildrar livligt en båtfärd med kapprodd: »Kurtisen var i full gång, och den tager sig kraftiga

uttryck hos lapparna. Flickornas styrman blev halad från dem över i den andra båten, de rodde varandra så nära, att endast det yttersta årparet kunde användas, och där togs livtag över relingen, där kämpades med åror och vatten, så stänket stod högt.»När de sitta i lugn och ro kring elden vid sin kaffepanna låta de tungorna löpa i ett.

Paus skriver: »Svatsighet og Veltalenhed findes udi en hoy

Grad hos Finnerne; thi hvor 2 Finner er samlade, skal Discoursen vare fra Morgen til Aftenen, uden at der nogonsinde mangler Mate-rie, og anseer Finnerne denne Egenskab som en stor Dyd; hvorfor, da en Find engang blev tillspurt, hvad han syntes om sin nye Biskop, tillagde han ham megen Ros, og deriblant sagde, at han var velta-lende som en Find.»

Och slutligen låta vi några lappkännare avsluta denna beviskedja:

»Det är egen festlighet över lapparna, när de många tillsammans rasta kring ett stort bål, och det sparas icke på skämt och kvickheter.» (Demant-Hatt). — »Till lynnet är lappen glad, artig och tjänstvillig. I motsats till nordfinnen har han ett ganska väl utvecklat sinne för humor. På sitt eget språk skämta lapparna ofta över den resandes egenheter och svaga sidor.» (Granit).—»I alla livets skiften är lappen glad. Om t. ex. hans seltyg gå sönder, så skrattar han först en stund över sitt missöde. Först sedan han skrattat sig mätt, börjar han reparera skadan» (Andelin).

NATURANDAKT.

»När fjällfolk färdas, äro de alltid tämligen tysta, nästan aldrig höras höga rop eller livligt samtal», skriver Demant-Hatt.

»Fjellapparnes vistelse i den ensliga vildmarken alstrar en böjelse för tystlåtenhet och slutenhet; dock kunna de även vara muntra och glada», säger också Helms.

Seidarna voro i de flesta fall uppförda på ställen med storartad utsikt, där naturen självmant inbjöd till andakt.

På sådana platser får man icke skämta och glamma.

Jag minnes en episod från en färd i de skyhöga fjällen i närheten av Lyngenfjord. Vi befunno oss tämligen högt till fjälls. Detm

Sameätnam (Lappland). Inför naturens majestät böjer samemannen sitt huvud i stilla andakt. Efter en målning av F. Hoving

var en ohyggligt kall natt, och blåsten ven kring vårt magra bål, vid vilket vi sutto huttrande och frysande, ehuru insvepta i renskinns-peskar. Våra korta backskidor stodo nedstuckna i snön runtomkring som étt pallisadverk. Men så bröt morgonsolen genom de hindrande molnen och nejden tedde sig i tidig morgonbelysning. Vi sågo fjäll torna sig bakom fjäll, dal söka sig ned mot dal och långt där borta, där nere, lik bottenplanen till en ännu oskapad ny, undre värld, sågo vi Ishavet. Då mina följeslagare, vilka studerat i Upsalaoch Kristiania, visade sig ganska medtagna, uppmanade jag dem att stämma upp någon lustig låt och föreslog »Hottentotternas morgonsång», som i alla land visat sig kunna tilltala den studentikosa känslan. Sången gick så det rungade och hade åsyftad, upplivande verkan.

Sedan den tystnat vände sig en av de lapske vägvisarna till mig och sade på finska:

— Huru kan du, som själv torde vara lärare, uppmana kamraterna att sjunga sådana ogudaktiga visor?

— Jag ville bara pigga upp pojkarna.

— Men ser du då inte, att naturen håller sin morgonandakt?

VIDSKEPELSE.

Alltför mycket har skrivits om lapparnas vidskepelse, i samband med frågan om deras forna religiösa föreställningar. Jag vill icke uppehålla mig vid denna punkt, men som belägg mot Granits åsikt citera några uttalanden:

»Han (lappen) har väl sina fördomar, tror på spöken och gastar m. m., men dessa fördomar äro dock vida mindre än den, som platt icke tror, att det finnes något annat än hvad han kan gripa med handen, och att allt det öfriga endast är hjernspöken», skriver P. Laestadius. Och biskop Bergqvist, som med intresse studerat frågan, skriver: »De hedniska lapparna voro i hög grad vidskepliga*

Denna vidskepelse hade sin rot------i deras afstängda vistelse i

skogens och fjällens ensamhet, där de fingo rik näring för sin fantasi.

------I somliga trakter äro de icke så litet vidskepliga. Deras gamla

trolldom har väl numera så godt som alldeles försvunnit, men kvar-lefvor af gammal hednisk öfvertro påträffas nog här och där.»

»Lapparna tro mycket på drömmar», säger Demant-Hatt. »Har man drömt illa, skall man strax om morgonen omtala drömmen, så tager man kraften av det onda. En del lappar äro riktiga dröm-tydare; liksom de själva mycket tala i liknelser, sålunda äro också drömmar symboliska för dem.» — —»Men», säger Wiklund, »särskilt det uppväxande släktet är numera i de allra flesta trakter så gott som fritt från vidskepelse. En del ganska skrockfulla plägseder bibehåller man väl ännu, men endast av vanans makt, och åt de gamla sagorna om trollkarlar och dylikt skänker man vanligen endast ett förundrat löje.»

NYFIKENHET.

Lappen är nyfiken på allt som rör sig inom hans egen värld, men för främmande människors inbördes bråk och kiv kan han icke hysa något intresse. Nyfikenheten kan lätt urarta till frågvishet, men kan å andra sidan någon gång bliva verklig vetgirighet.

»Därföre mins jag mig ock hafwa träffat före sådana, för hwilka jag, efter deras begäran, måst beskrifwa, huru dessa djuren (hästar) se ut, emedan de äro mycket förwetne och frågwise, då de få höra några djur och foglar nämnas, som de ej förr wetat utaf», skriver Högström.

Liksom barn vilja lappar gärna smaka på allt, som möjligen kunde vara njutbart, eller kanske snarare medelst smaksinnet treva sig fram till en uppfattning om det främmande ämnet. Jacob Fellman omtalar några karakteristiska fall. En gosse ville engång i . stark vinterköld smaka på hans yxa, varvid tungan fastnade vid det kalla järnet och blev illa skadad. Kyrkobetjänten i Utsjoki hade flere gånger druckit icke blott ur prästens sirapsbutelj utan även ur hans bläckflaska, ja, engång med god smak om också icke med angenäm påföljd tömt en halvbutelj — bittervatten.

»Lapparna äro mycket barnsliga och naiva, ehuru de visst icke sakna intelligens. Med förvåning och undran, blandad med nyfikenhet, se de på allt nytt, som möter dem», skriver Bergqvist.

»Sakan (nyheter) är en courant vära och är nästan lika välkommen, som i bättre kretsar en skön musikalisk talent eller en eljest intressant sällskapsmänniska----man hör med en otrolig uppmärk-

samhet och.gapar, i ordets egentliga bemärkelse. Allt slags syssel-sysselsättning afstadnar. Man kan till och med göra halt, midt under det man håller på att slicka tråget eller tända på pipan: det slickande fingret kan stadna midt på vägen till munnen, och den halfpåtända pipan åter få slockna i ena handen, under det stickan i den andra brinner ut. — — Då och då kan man få höra ett: Lä (det är), hvilket ungefär är liktydigt med det svenska: Kan man höra! — — Det gäller naturligtvis icke just om alla slags nyheter, utan om något ovanligt eller oväntadt. De vanligaste nyheterna röra Lappar, rehnar och vargar» (P. Laestadius.) Även C. A. Pettersson skildrar i sitt vackra arbete »Lappland, dess natur och folk», 1866, lapparnas nyhetshunger i enahanda ordalag. »Med gapande munnar och otrolig uppmärksamhet åhör man det budbäraren har att förkunna och interfolierar med ett lä! eller te! (jaså) eller också te, te, de! (så, så, så!)».

Renlappar i Enare. När främlingar färdas, får man alltid höra något nytt. Foto V. V. Olin och förf. 1903.

— Vad nytt? är den första frågan, som möter en vid inträdet ien kåta. Sedan frågar man vanligen något om

politiken. T. ex. i denna form:

— Förljudes det vara fred i landet? Med fred menas dock vanligen icke motsatsen mot krig eller örlig, utan om det råder tvister i närmaste grannskap eller icke. En annan vanlig fråga är:

— Har du hört något om vargar i de trakter du färdats i?

Sedan följa mera närgångna frågor:

— Är du gift? Vad heter du? Huru gammal är du? Vad är din far? Är du rik?

»Butikerna äro lapparnas älsklingstillhåll; dem skola de besöka, antingen de ha ärende dit eller icke.------- Lapparna måste emel-

lertid betänka sig. Först vilja de njuta av spänningen och nöjet att

pruta------och lapparna förstå konsten att i långa drag njuta av

det som upptar dem.----------Jag träffade en gång», skriver Knud

Rasmussen, »en lappkvinna, som rest över på ångbåt bara för att uppleva något. Hon fördrev tiden med att gå ur hus i hus. Hennes ansikte strålade av glädje över äventyret.»

KUNSKAPSBEGÄR.

»Lapparna utmärka sig vanligen genom ett ganska stort kun-skapsbegär och en snabb uppfattning jämte, särskilt hos ungdomen, stor yttre livlighet. I dessa avseenden skulle man nästan vilja vara benägen för att sätta dem framför en hel del av den fastboende befolkningen i många lappmarker» (Wiklund).

»Lappen förefaller vid första bekantskapen att vara trumpen, sömnaktig och misstänksam, men bland bekanta blir han språksam, vänlig, nästan livlig. Alla nyheter avlyssnas begärligt och även de obetydligaste tilldragelser relateras mycket brett. Det skrattas hjärtligt åt alla komiska poänger och små missöden, som träffat de närmaste. Begåvningen är större än man skulle vänta, ty överallt, där lapska skolbarn finnas, har man observerat, att deras minne och uppfattning någorlunda stå i nivå med andra folks.» (Itkonen.)Den norske författaren Chr. Gierløff berättar om några lappar, som beslutat lägga av 10 kr. i året envar för att därmed köpa lotter i ett penninglotteri. Med den eventuella vinsten skulle de sedan upprätta — en lapsk högskola i Karasjok.

Lapparnas insikter inom naturvetenskap och medicin äro, som känt, icke ringa: De känna åtskilliga stjärnor, för vilka de ha egna namn och med vilkas tillhjälp de vägleda sig under vinternätterna; de äro särdeles förtrogna med väderleksläran och kunna ofta, säkrare än mången lärd meteorolog, förutspå kommande väderlek; den egna djurvärlden och dess vanor är dem väl bekant; de skilja t. ex. mellan olika lavarter, veta vilka som äro nyttiga för renarna, vilka ej, och känna de flesta fanerogamer, särskilt gräs och halvgräs, om de också långt ifrån ha namn för alla; de ha reda på olika bergarter och reflektera över många fenomen, som höra till geofysikens eller geografiens område.

Som en yttring av vetgirighet, icke blott vanlig nyfikenhet, kan man rubricera den »forskningsexpedition», som renlappen Juhani Jompan utrustade för att studera skoltlapparnas religiösa föreställningar. Händelsen gjorde, att vi engång kommo att tala om olikheterna mellan de skilda lappstammarna, och då förtalde han mig följande:

— Jag hade hört att det borta på Kolahalvön bodde lappar, av ungefär samma stam som vi, vilka väl trodde på Kristus, men tillika dyrkade avgudar, som de uppsatt i vrårna i sina kåtor, och framför vilka de ständigt brände ljus. De tillbådo också dessa avgudar med nästan likadana knäfall och bugningar, som våra förfäder ägnade sina stenbeläten.

— Min lust att närmare taga reda på dessa lappars andliga liv blev mig övermäktig. Jag vidtalade en sjölapp från Enare, som hade drivit handel med skolterna och någorlunda behärskade deras språk, att vara mig följaktig. Jag erbjöd mig att betala hans resekostnader. Och så drogo vi åstad.

— Men när vi kommo fram till skolterna, så visade det sig, att dessa voro riktiga lappar, som togo emot oss som

sina same-bröderoch som trodde på vår Gud, fast de hade satt upp en avbild av Kristus i kåtan för att ständigt ha honom framför ögonen. Men de ägde inga biblar, vilket de själva livligt beklagade, och de trodde icke, att deras präster skulle tillåta dem att skaffa sig sådana och lära sig läsa i dem, ty dessa ville icke, att lapparna skulle bli lika kloka som de själva.

— Glad var jag i alla fall att resan blev av, ty nu visste jag, att inga lappar äro hedningar längre. —

Familjen på Jomppala (Utsjoki), mycket intresserad av kommunens angelägenheter. Foto förf. 1901.

Att lapparna ha lätt att lära är konstaterat, men det har varit underkastat livlig diskussion om lärdomen kan anses vara hälsosam för dem. Medan t. ex. kyrkoherden i Karesuando, Vitalis Karnell (som var hemma på Öland) skrev: »När lapparne börja tillegna sig folkhögskolebildning, så är det totalt slut med dem som lappar och då blifva de de eländigaste människor man gärna kan tänka sig. — — Lapp skall lapp vara», så säger folkskollärare O. P. Pettersson i Tärneby, som enligt prof. Wiklunds utsago är Västerbottens förnämsta lappkännare, att »det skulle lända lappallmogen tillverkligt gagn, om den i största möjliga utsträckning kunde komma i tillfälle att få deltaga uti allmänbildande lärokurser, såväl teoretiska som praktiska.»

»Vi äro vetgiriga», skriva Arjeplog-sameh. »Generationers vand-ringsliv har satt sitt spår i våra sinnen — vi veta, att världen är stor, och vi längta efter att se och erfara huru stor den är.»

LÄRAKTIGHET.

De flesta resande, utom Acerbi förstås, förvåna sig över lapparnas fyndighet och snabba uppfattning. Dessa ha också lätt att lära sig språk, och den lapp finnes knappast, som icke kan tala mer än ett språk. I mina »Anteckningar om lapparna i Finland» har jag berättat om Yrjänä Sarre, som talade fyra språk och därutöver redde sig på ett par andra. En gästgivare i Seida (dock endast halvlapp) talade fyra språk, och ett stort antal lappar slå sig väl fram på tre språk, snarast lapska, finska och norska. Lapparna skämta ofta med finnarnas omöjlighet att lära främmande språk.

Också sådana, vilka stått i långvarig beröring med lapparna, tala om deras läraktighet. Vi kunde lätt citera en hel del för lapparnas intelligens förmånliga yttranden redan från de äldsta tider. I sin »Berättelse om Kemi Lappmark» av år 1639 skriver Cl. Chr. Alanus: »meste deelen kunde wackert läsa sina Christendoms stycken, medh -afton- och Morgonböner, på det finska språket och hade sielf sins emilian Nijtälskan at uprätta hwar annan på sitt Egit språck när någon feelade i läsandhe». År 1672 skriver Joh. Tornaeus: »af förståndet äro dhe godha, till minnet starka». Och han tillfogar; »det qwinfolk, som ifrån norrska lappar igenom giftermål hitkomma (ehuru de norrske äro mera grobianer än desse) lärer snart det finska språket om Catechismi förstånd. Men det gamlaste folk, dem kan

man icke med klubban mera wett slå in i skallen----men kunna

dock saliga warda.»

I sin berättelse om visitationen 1685—86 yttrar prosten JohanTuderus bl. a: »Examinerades Cuola Ierfwi Lappar i deras Chris-tendoms stycken, hwilka de Simpliciter lära och förstå kunde. Ungdomen (vti Sombio by) gaf ett sådant önskeligit beskiedh ifrån sigh som ingen fremmande troo kan, der läthå the sigh öfwermåttan qwicka ingenia af gåssar och flickor, så att der tilfället och lägen-heeten medgåfwo skulle een Vng nijtälskande karl stoor lust hafwa

till informera dhem in artibus Literatibus----förhördes Sodankylä

Lappar i deras Christendoms stycken, de gofwo ett sådant swar ifrån sigh, att Man medh stoor frögdh och glädie hos dem tijden förnötte. — Hölt en Lappe Peder Matzon Mårgonbönen, han reciterade 16

böner medh synnerlig andächtigheet, alt uthantill-------. Lapparne

(i Kittilä by) woro icke så färdige i sin Christendoms stycken, som vti Sombio och Sådenkylä, doch kunde the Simpliciter dem läsa, någre kunde och läsa i Book, hwilka informera the andra.»

Omkring 220 år senare läste jag i våra tidningar ett upprop om understöd för missionsverksamheten i Enare bland därboende lappar, som ännu trevade i hedniskt mörker, och för vilka upplysningens sol ännu icke uppgått (eller något i den stilen; jag har icke funnit numret så jag kunde citera, men det var i alla fall så starkt påsmetat, att några lapska tjänstemän funno sig tvungna att livligt protestera).

Landshövdingen Gotthard Srich säger i sin underdåniga »Skrivelse till Kgl Maij:tt om Torneå och Kiemi Lappmarker» 1690: »Desse lappar hafwa aflagt sine förra widskieppelsser och spåtrum-mor; af naturen synas de wara skickelige till all godh underwijs-

ning, der allenast något civilicerat folck wijstades ibland dem----

Hwadh deras civile och ällinänne lefwerne widkommer, så ähro hoos dem Laster och odygder mera obekante, än at de efter dygd och ähra kräfwa skulle, hwilket Twifells uthan skier efter de icke rätt blifwa opfostrade, som iblandh alla menniskor är de principalaste och nödigaste».

Ungefär ett halvt sekel senare (före år 1746) giver Högström dem ett liknande vitsord: »At de af naturen ej äro så aldeles dumma och enfaldige, som man hollit dem, har man nogsamt rönt.Men, emedan man på narraktigt sätt omgåtts med dem, hafwa de haft nödigt at skicka sig så tilbaka. Men när man förnuftigt wis omgås med dem, får man ock höra förstånd hos dem, och är fåfängt at utom goda skäl och grund påbörda dem något at tro eller lita på. Men då de få höra riktigt tal och raisoner, äro de lätteligen om en sak öfwertygade, sällan förr.» Elias Lagus skriver om Kuusamo-lapparna 1772: »De äro ingalunda dumme, utan förståndige och

Lappbarn i Utsjoki. Foto H. Rancken.

eftertänksamme i sina göromål och sin hushållning. I räknande hafva de tilräckelig färdighet. — Där emot äro de mycket okunnige uti Läkare-konsten».

För en nyare tids vidkommande kunna vi, utöver det som redan framhållits i denna sak, inskränka oss till att anföra ett par yttranden. Granit skriver om Finlands lappar: »I motsats till finnen är lappen individuellt anlagd. Han är van att tänka och handla självständigt under sina färder i ödemarkerna, och detta har stärkt

Lapplynne — 10Saarivuoma-skolan för svenska flytt-lappars barn under Norges vistelsen. Pigga ungdomar! Foto Thore C. E. Fries 1914.hans självlit.----Han är icke social------Häns intelligens är beundransvärd, ehuru den ej alltid uppfattas av främlingen.--------

Huru lätt han än lär sig främmande språk, har han svårt att uttrycka abstrakta begrepp.» Kr. Nissen, som varit i tillfälle att ingående lära känna Norges fjällappar, skriver: »Det är icke något ointelligent folk, om än deras intelligens är tämligen ensidig. Lapsk ungdom är i regel livlig och vetgirig, men har ingen starkare lust att skaffa sig en skolutbildning utöver den som meddelas i folkskolan. Men i detta hänseende synas nu tecken till förändring. Antalet av de lappar, som ha gått universitetsvägen, är mycket litet. Många lappar ha ju blivit lärare och fått diverse förtroendeuppdrag, men av lappar som ämbetsmän har man i vårt land blott ett exempel, nämligen på 1700-talet en präst vid namn Anders Porsanger.»

I Sverige ha funnits flere präster med lapskt blod eller av rent lapsk härstamning. En sådan var Olaus Stephani Graan, som föddes av lapska föräldrar, blev pastor i Piteå och år 1672 författade en »Lapplands Beskrifning uti 20 Capitel». En annan var pastor A. Fjellner i Sorsele, född lapp år 1795. Denne har meddelat v. Duben en stor mängd vederhäftiga upplysningar. En Sorsele-same var även bibelöversättaren Lars Ringius. Nils Sundelin, från vilken den kända prästsläkten med samma namn härstammar, var hemma i Jockmock.

Finlands förste bildade lapp av rent lapsk härkomst var Aslak Laiti, om vilken jag meddelat ett och annat i mina »Anteckningar om lapparna i Finland». Han åhörde på 1870-talet föreläsningar vid Helsingfors universitet och slutade som kanaluppsyningsman i Varkaus.

NÄSVISHET.

Mången ämbetsman eller resenär har ondgjorts över lapparnas ofta nog rätt näsvisa svar på tilltal, andra, som haft

sinne för sådant, ha fägnat sig åt de fyndiga och mången gång rätt satiriskarepliker som avgivas. Utan att vilja såra, ha lappar icke så sällan lyckats stuka till en och annan tanklös frågeställare. Har denne velat sätta sig på sina höga hästar, är dock udden i svaret icke alltid oavsiktlig.

Från äldre tider finnas flere exempel bevarade på att lapparna genom allsköns finter sökte bli fria från att inleverera sina spåtrummor, sända barnen i skola eller överhuvud underkasta sig de för ett fritt nomadfolk odrägliga fordringar prästerna i sitt välvisa nit och sin ovetenhet om lapparnas sinnelag ställde på dem. En på 1600-talet mycket omtalad tredskare var Olof Sjulson, som vållade prästen, landshövdingen ja, själva majestätet rätt mycket besvär. Och han var dock en förtroendeman bland lapparna. Han höll styvt på deras urgamla rättigheter. Av följande framgår vilken förbittring några av hans illvilliga förslag väckte. Landshövding Kruse skriver 1688: »Kongl. Maij:tt lärer aldranådigst förmärkia, hwad Lappen Oloff Siuhlsson för een karl är, — — att Wapst byys Lappar äro uthi heela Lappmarken dhe wärsta, och ibland dem Olof Siuhlsson den argeste, — — swårt hafwa med detta barbariske folcket att komma till rätta, ty ingen kan tänkia huru elake dhe äro, uthan dhee, som med dem omgåås och hafwa att beställa.» — Detta med anledning av en supplik från lapparna om att få behålla sina trummor såsom »Compasser i fiällen». Härom skriver också Lars Grubb till Baron Kruse 1688: »att Oluf Siulson och någre andre Wapst-Lappar twert emoth Gudz och wärdzligh Lagh — — uthi underdånigheet sökia och anhålla, att få wijdare fortfara uthi theras hedniska blindheet och wijdskeppelse — — hemställes, huru och på hwadh sätt, sådanne onda och förhärdade menniskior, besynnerliga Oluf Siuhlson måtte Exemplariter, androm till skyy och warnagell afstraffas och uthrootas — — Denne förhärdadh Oluf Siuhlson söker och intenderar — att inge Lappebarn måtte hädan effter, tvingas till någon Schola i Lycksehle, endels för den owanliga spijsen skull, deels och, att han wähl wore Capabel att informera — — kringliggiande Lappefolk och barn.»

Pastor Olaus Stephani Graan visade sig vara en riktig renegat,från lapsk synpunkt sett, då han till ovannämnde landshövding avgav följande yttrande med anledning av »f. d. Lappedieknens och n. f. t. Ländzmannen Olof Siuhlsons ogudachtige ansökiande, att Lapparne måtte framgeent tillåtas, bruka sine trummor och Trummespeehl i stället för Compasser, föregifwandes Lapparne, utan trummor, icke hitta och finna till sina kåttar och Stafburer etc — — när iagh för tre åhr sädan å Embetes wägnar frågade honom (Olof Siuhlson), hwarföre han eij giort sig flijt, att mehra lära sin egen hustru, bemöttes iag af honom medh löije och Skamblig åthbördh — — twifwels utan hafwer han (O. S.) så wäll den (trumman) afskickat, som och söckt dee andra Lapparne der till råda och sålunda det slemma afguderijet uppenbarat.»

Isak Fellman anför följande karakteristiska utdrag ur ett protokoll vid tinget i Teno och Utsjoki 1733: »Uttalade lappallmogen sin önskan vara, att de måtte få liksom tillförene köpa sig brännvin till husbehof »eftersom de dessutom supa och dricka vatten hela året igenom». De förklarade sig nödvändigt behöfva det, när de blifva sjuka eller deras hustrur falla i barnsäng och ibland äfven till sin styrko; tilläggande härvid, att den som annorlunda brukar sådana Guds gåfvor och icke till medicin, han må billigt skylla sig sjelf. Liknande svar afgåfvos i Enare, Sompio, Kemikylä, Kuolajärvi och Kuusamo.»

Denna inlaga kunde man nästan tänka sig inlämnad i våra dagar till Socialstyrelsens nykterhetsavdelning.

Pastor Mallmer är mycket förbittrad och beklagar sig i en skrivelse av år 1742 över att »en del af dem ock så illa är artade, at the hwarken wårdat sig at åhöra hwad Prästen för them sagt, eller sådant på minnet lagt; ja sådana hafwa ock funnits, som giordt glänts och apespel af all lärdom och Christendoms underwisning. — Och», fortsätter han, »wid Missionariernes första ankombst, hafwa en del lappmän emottagit a. b. c. böcker och begynt at lära läsa utur bok, samt merendels på en dag lärt känna alla bokstäfwerne i alphabetet» — — men då »et tal ibland Lapparna upkom: at så snart the hunnit lära sig läsa,skulle the tagas til Soldater at gå emot Ryssen med sine Stålbågar: och tå återgåfwo the til Prästerne the af them undfångne böcker med utlåtande at the hade så swaga hufwuden, at the icke tålde läsa.»

Sjölappar i Enare, folk som icke låter sig förbluffa. Foto Skyddsskogskommissionen 1908.

En stor skälm var också den gamle lapp, som för biskop Bergqvist livligt beklagade, »att det heliga landet inte

lydde under svenska kronan, något som han ansåg bort vara helt naturligt.»

Att lapparna trodde, att Acerbi och hans reskamrater voro trollkarlar, när dessa tände sina tobakspipor med tillhjälp av ett solglas, förvånar icke, lika så litet som att de gåvo undvikande svar, när de tillspordes om sin egen kunnighet i trolldom. »Bland annat frågade vi dem», skriver Acerbi, »om de trodde att det fanns trollkarlar i landet. De svarade nej och att det icke bekymrade dem det ringaste, om det fanns sådana eller ej.» Detta svar är verkligen karakteristiskt, ett liknande kunde man ännu när som helst få på en sådan halvt inkvisitorisk fråga. »Alla våra frågor besvarade de», fortsätter Acerbi, »med största likgiltighet och på ett sätt, som om deville låta oss förstå, att de funno samtalet överflödigt». Undra på det, när resenärerna t. ex. sporde huru många renar lapparna hade, -alldeles som våra dagars turister ha för sed. Vad kunde en italienare ha för intresse av deras renhjordars storlek?

De svenska lapparna ha, liksom för övrigt också andra lappar, för plägsed att svara på nyfikna och närgångna frågor: »immån tie-teh» (= jag vet ej). I finländska Lappland är man vanligen litet artigare och svarar: »Själv vet du bättre».

Då fru Demant-Hatt av konventionell anspråkslöshet bad om att få sin mat, när det bäst passade familjen, svarade lappkvinnan: »Huru skall jag veta, när du är hungrig och vad du har lust att äta».

»Oåtspord yttrar lappen ej gerna sin åsikt. Går ni vilse fast en vecka, intresserar det honom ej, om han ej har sig ledningen anförtrodd.» (Granit).

Som ett bevis på lapparnas lust att ironisera öfver enligt deras tanke onödiga frågor kan ock gälla det svar Högström fick, när han frågade dem, »om de viste ifrån hvad ort deras förfäder kommit, och huru wida de woro med annat folk förbundne». Lapparna svarade: »Det de gamle wetat säja, at Lappar och Swenskar warit i början et folk, och deras stamfäder woro kötslige Syskon. Men det hände sig, at då et häftigt stormväder opwäxte, blef den ena förskräckt och sökte at förgöma sig under et bräde. Af hans efterkommande blefwo Swenskar, och Gud lät detta brädet för-wandlas til et hus. Men den andra, som war frimodigare och ej wille söka någon undanflykt, blef stamför för Lappar, hwilka än i dag hafva sit tilhold så godt som under bar himmel.»

SNARFYNDIGHET.

»Lappen gifver godt besked, svar på tal.-Han är humo-

rist, ger gerna gensvar, qvicka och skarpa» (v. Diiben).

Kyrkoherden Vitalis Karnall har kanske sina intryck från natt-vardsungdomens lektioner, då han yttrar: »I vanliga fall gå en lapps svar i slingerbukter, och man har svårt leta ut sanningen».Fru Demant-Hatt, vilken mig veterligt är den enda som mera ingående studerat den lapska kvinnan och hennes psyke, skriver: »Kvinnorna äro kvicka inbördes, humör och rappa svar ha de alla, likaså barnen; däremot äro de mera tysta, när männen äro tillstädes.»

Sodankylä-renlappar staka sin båt uppför en av Kitinens forsar. Snarrådiga och snarfyndiga gossar! Foto L. Björkman 1906.

Den originelle matematikern, professor Meldercreutz, som i mitten av 1700-talet reste i Lappland, samlade ivrigt bergartsstuffer, dock utan att etikettera dem. En lapp, som bar säcken med stenarna, hittade då på att tömma den var morgon, efter det de satt sig i rörelse och fylla den med andra stenar efter framkomsten till nattlägret. Slutligen märkte Meldercreutz bedrägeriet och förtörnades storligen.

— Hå, svarade lappen, jag trodde, att det även skulle finnas stenar där vi komma att ligga i natt. (Efter J. E. Forsström 1800).

En lapp i Abisko skulle förfärdiga bandskor till en vetenskapsman, som gjorde exkursioner i de närliggande fjällen. Lappen toglängdmåttet av foten två gånger mellan sin lilla hands tumme och lillfinger, i stil med lantmätarlarvens mätningsmetod.

— Nu te vara färdigt.

— Men skall du icke taga mått av fotens bredd?

— Ten vara förstås hälften.

P. Laestadius skildrar konversationen i ett lappsällskap. Där skämtades mycket och gavs bestämda och träffande repliker. Man uttryckte sig i bilder och figurliga talesätt. Som ett tidsmått brukade man säga: »från Ryssen till Hunden» d. v. s. från det solen stod över berget Ryssen, tills den stod över berget Hunden.

FÖRTAL, ÖKNAMN.

Samuel Rheen, vilken ondgöres över lapparnas »Widskiepellser» och »grofwa Wildfarelser» skriver också om deras giftiga tunga: »Till sin nästes förtahl äro the mykit begifne, så at när twå eller tree komma till samman, så the ej annat än förtahla. —— Serdeles för-tahla the folk af andra nationer, gifwandes dhäm öknampn eller till nampn».

»I deras sammankomster och samkväm hafwa de ofta för sedät genomhäkla annat folk, samt bruka mycket annat fåfängt tal; hafwandes dock undertiden en del sina qwicka infällen och bons mots, hwarigenom de söka at göra sig behagelige. — — De pläga wara benägne at sätta öknamn på folk, warande få Lappar, som ej har et

sådant namn, det de andre gifwit honom.------Til löje, ofta öfwer

ingen ting, äro de nog begifne: kunna ock, om det bär på ondska,

jämwäl swärja, ändock------mycken swordom och banskap är ej

hos dem så gängse och brukeligt, som hos många andra folkslag». (Högström).

Om lapparnas binamn skriver Petrus Laestadius: »Dessa gifvas för någon utmärkande egenskap eller gerning och äro sällan hedersamma, utan vanligen mer eller mindre infama, ofta likväl hvarken af ond eller god betydelse samt ej sällan afkortningar eller modifika-modifikationer af det rätta namnet.» Exempelvis anföras: Pärok (peruk), Parrak (ekorrbo, skatbo), Parri (lik ett sådant bo) — allt personer med yvigt, ruggigt eller krusigt hår. Vadnem (bäver) för stora framstående tänder, Slafrek (sloken) för stora öron som på en hund, Huljo (hunden), Kallok (lappskon), Snattja (ankan eller gräsanden) för späd, pipande röst, Kimmun (yxan), emedan mannen vid ett tillfälle begagnade yxan som stridsvapen, Glasok (glasmätaren), emedan lappen en gång antingen i sömn eller fylla, eller båda delarna, vräkte sig ut genom ett fönster, som således blev sönderslagit. »Dessa öknamn blifva också ofta vid ting och i jordeboken autoriserade såsom rätta tillnamn.»

»Lappen gifver ofta åt sitt samtal en vändning af bitande tadel och förtal; ty han är misstänksam och något afundsjuk, — — öknamn äro bland dem så vanliga, att nästan hvarje Lapp har sådant, vanligen af allt annat än hedrande beskaffenhet» (v. Düben). »De ge varandra gärna öknamn, alldeles som grönländarna, och desamma äro ofta ganska kvicka, liksom lappen överhuvud av naturen är begåvad med ett förstånd och gott minne» (Helms).

Sjölappen Eljas Paltto (= gallbäver) med tam ren. Foto V. Tanner 1902.

Men man häcklar icke blott varandra utan även och kanske i ännu högre grad sina ämbetsmän och präster, om dessa ha någotkarrikerbart i sätt och väsen. Här och där förekommer hundnamnet Purman (=Burman). Vid förfrågan påstods att det härledde sig från en »orättrådig fogde som levat förr tiden». Är det möjligen fogden Jacob Burman, som levde i början av 1600-talet, vars minne blivit på sådant sätt förevigat? Också mer eller mindre tillfälliga resenärer kunna hedras med binamn. Författaren var länge känd i Utsjoki under namnet »fjällmänniskan», emedan jag somrarna 1901, 1903 och 1907 strövade i fjället därstädes.

STOLTHET.

Lappen, i synnerhet den frie fjällappen, bär en stor portion stolthet inom sig. Han föraktar i sitt stilla sinne den i sitt anletes svett trälande jordarbetaren. Han hyser ringa förtroende till herrars och tjänstemäns välvilja, ja, t. o.

m. heder, och köpmannen uppskattar han endast, om denne är rik eller han själv står i skuld till honom. Jordbrukaren, lantalainen — ursprungligen ett gammalt ord men nuförtiden tänkt i dess finska bemärkelse, gödselman — är en träl under mödan, tjänstemannen en träl under kronan, köpmannen en träl under mammon — en man som gråter och beklagar sig, om han förlorar sin egendom, vilket aldrig skulle falla en friboren lapp in.

T. ex. av nedanstående historia finner man, huru ringa lapparna redan i äldsta tider skattade sina präster och dessas förmaningar, trots att dödsstraff och vad värre var: frihetsstraff hotade dem.

Lapprästen Petrus Norraeus berättar 1686 om tre Umeålappar, vilka återtogo en av prästen, länsmannen m. fl. bortrövad trolltrumma: De »strächte effter oss med skrij och rop, staffrar och

käppar i sine händer-----iag blef förskräckt för sådane ötwerdådige

sällar, sade till Erich Eskillsson----iag går på Gudz och Kongi.

Maijs:ts vägnar-----Han swarade: Jag achtar det inthet. Ty iag

är wähl Rijk: iag har wähl rådh att fylla Konungens pungan (om) iag nogot Exorbiterar, min trumma skall tu lefwerera ifrån tig, ellerdet blifwer annat af.» Lapparna togo sedan trumman »och foro sina färde, med månge försmädelige skiälsord, detta låter han nu omkring sprida i Lappmarken sig till beröm, att han ingen achtar.» — När prästen förebrådde Erich Eskillsson: »hwij hafwer tu icke bekymber och åhoga för din siäl», svarade han: »wij hafwe alldrig tijd att läsa för wår myckne boskap.» Om prästens predikan utlät han sig: »det är under att han will skälla om wårt afgudrij, han må weta att wij det alldrig öfwergifwa, wår förfäders sätt, detta hölt och Amund Thorson med honom.» Om den senare säger Noraeus: »Han wijsar sig och obotelig, hwilken och är så försmädelig att han säger prästen mitt i öhronen att han will aldrig det (avguderiet) öfwergifwa, så länge han lefwer, effter hans faderfader, och hans fader sådant brukade i sin lijfztijd, och mådde wähl — om min Fader kom till hellwetis, där igenom att plågas, kan och iag tåhla det han tåhl och lijder.» Prästen föreslog, att dessa lappar icke skulle »få lefwa».

En lapp, som avgivit löfte att upphöra med sin avgudatjänst men sedan överbevisades om avfall till sin forna tro, blev dömd till bålet. I protokollet över exekutionen står, att han besteg bålet »med stor frimodighet».

Den gamla lappstoltheten eller styvsinnet, om man så vill, levde ännu kvar på Jacob Fellmans tid. »Hvarken med höflighet eller hot kunna de förmås att gå ifrån sina åsigter och fattade beslut. De äro ej utan sin stolthet och egenkärlek. De vilja blifva bemötta med uppmärksamhet, utan att dock synas eftersträfva sådan. De visa icke minsta bemödande att göra sig bemärkta, men de veta ej af underdånighet mot annan än öfverheten. — — Enare-lappen, ehuru den fattigaste af alla Lappar, röjer en öfvervägande stolthet. Hans stora öfvervigt i christendomskunskap, bokläsning, sedlighet och värdigt uppförande gör att han äfven vid sjelfva hälsandet icke inlåter sig i så platta samtal som de andra Lapparne. — — De fordra städse af en hvar ett anständigt och värdigt yttre uppträdande. — — Lappen brukar icke tigga i sitt hemland, han må vara aldrig så fattig.»»En särdeles vacker sida i den lappska barnuppfostran är, att de icke få tigga», skriver Aurén. »De tusende gånger jag i lappmarken spisat i barns åsyn, kan jag icke påminna mig ett enda fall, där barn skulle tiggt mat; — i sanning en beundransvärd själsstyrka hos ett hungrande barn!»

Också Helms erkänner denna karaktärsegenskap, dock med en viss reservation: »Av fjällapparnas liv i bergen föds en frihets- och självständighetskänsla, som emellertid ofta urartar till råhet och våldsamhet.»

SJÄLVMEDVETANDE.

Lapparna ha aldrig varit sena att besvära sig vid tingen över lidna oförrätter. Också under de hårda birkarlarnas tid hördes ofta besvär med rätt spydiga anmärkningar. Så t. ex. i ett klagomål mot fogden Nils Oravain 1595, vari säges: »thet the aldrigh få höre hvad som Sverigis laagh är, icke heller wederfares them någen rätt, uthan sielf gör han (Oravain) oret... Då sittie», fortsätter klagomålet, »hans lappekhonner och skälle them i för skelmer tiufwer och alt thet the wele. . . Så hafwe the vthi någre tingh som äre holdne befråget sigh om oächte barn må ärfwe like som ächte barn, hafwer Nilss swarett them ia, effter han sielf hafuer een hoop medh horungar . . .»

Göran Wahlenberg berättar, att »då Byalänsmannen Johan Andersson Morotaja från Enare var i Torneå och råkade Krono-länsmännen der, tilltalade han dem alltid med de orden: I Embets-bröder! och då han talade om sig sjelf och dem tillika, blef det: Vi Embetsmän». Och han fortsätter: »Högmod, egenkärlek och egensinnighet äga de i hög grad: de vilja af en främmande blifva ansedde med uppmärksamhet och högaktning; visa icke minsta bemödande att göra sig kända eller söka förtroende, anse alla såsom jemlikar, och veta ej af någon undergifvenhet; kunna icke hvar-ken med höflighet eller hot förmås att gå ifrån sina fattade meningar och beslut, dem de anse riktigare än någon annans.»En finsk dräng tjänade, berättar Auer, hos en familj i Näkkälä samt giljade till dottern i gården, en ovanligt ful lappflicka. Men mannens frieri blev självfallet (enligt flickans mening) avslaget, då hon ju var en »gårdsdotter» och han endast en fattig dräng. På en fotografi, som Auer tog av den sköna, ombads han att skriva under bilden först namnet och sedan »gårdsdotter», ty sade hon, »det kan finnas många här i världen som heta Inger Maria Näkkälä, men säkerligen blott en som är gårdsdotter».

Renlapskan Elli Jomppanen, född Somppi. Foto V. Auer 1918.

En förmögen renlapp i Sodankylä hade en förtjusande vacker dotter, i vilken en ung tjänsteman förälskade sig. Då det glunkades om äktenskap mellan de två, frågade jag engång flickans far, om han icke vore stolt över att kanhända få en herreman till måg.

— Hm! svarade han, du tycker att jag borde vara stolt, men jag tycker, att han kunde vara stoltare, om han verkligen finge en av Lapplands rikaste och vackraste flickor, men si något giftermål blir det inte av, så länge jag råder här i kåtan, för en lappflicka skall gifta sig med en lapp, — vilket ock sedermera skedde.

Jag erinrar mig en norsk renägande men bofast lapp, som stod mycket väl med kaptenen ombord på en norsk »lokalbåt» och brukade få en dram nere i kaptenens »lugar» var gång han kom ombord. Det var en fröjd att se hans överjordiskt stolta hållning, när han blev nedkallad och passerade mellan av snålhet och avund gapande fiskare och »jassar», som stodo uppradade på däcket.

Många lappar plågas synbarligen av att de flerstädes ännu betraktas som en lägre stående ras. Därav följer också att de mångenstädes känna sig »otrygga och värnlösa där, var de och deras släktförr hade varit hemma.» Lapparna yttrade till fru Demant-

Hatt: »När vi komma till Tromsö, skall du få se huru man glor på oss, som vore vi vilddjur; de ropa också efter oss; vad månne de skulle tänka, om vi gjorde likadant.»

I Mandalen i Lyngen socken träffade jag en gång en havslapp-gumma, som ännu bar den mössa, som hörde till den nu avlagda nationaldräkten. När jag påpekade denna konservatism hos henne, svarade hon:

— Ser du, jag är född lapp och vill dö som lapp, och jag strävar inte efter att som andra efterlikna norrmännen.

Lapskan Karin Stenberg i Arvidsjaur skriver: »Jag är samekvinna och är stolt över att vara det».

NATIONALKÄNSLA.

Lapparnas självmedvetenhet sträcker sig icke blott till personen utan även till hela nationen. Man bör icke tala illa om lappar i lappars närvaro. Detta nationalmedvetande är emellertid, som jag tidigare sökt framhålla, ännu endast en känslofråga och i allmänhet icke förknippat med nationalistiska drömmar eller pretentioner. Det av Valdemar Lindholm publicerade Arjeplog-protokollet (»En vädjan till den svenska nationen från samefolket»), varom mera nedan, är den första lapska urkunden med nationalistisk anstrykning och har säkerligen rönt inverkan av tidsandan, fast Karin Stenberg säger sig ha tagit initiativet och åtager sig ansvaret.

Professor Wiklund framhåller i en anmälan av lappen Johan Turis kända bok, att »den hos lapparna vanliga nationalkänslan äfven återfinnes och finner kraftiga uttryck (i denna bok). Motsättningen mot norrmännen och mot de finska nybyggarna fram-hålles skarpt. Sitt eget folks framtid ser han svart i svart. Å andra sidan kan man---icke undgå att märka en nog så förklarlig under-

ström af stolthet öfver att lapparna dock kunna uthärda och exis-tera under sådana mödor. Ännu klarare springer

detta i dagen, då han omtalar, huruledes Laestadius icke hade den helige Ande, förrän han fick den af en lappflicka.--------Det är ett litet frö till den

planta, som i Norge synes vara på god väg att växa sig både stark och betydelsefull för de politiska förhållandena i höga Norden, men som hos oss lyckligtvis icke har någon som helst jordmån» (sic! Observera Arjeplog-protokollet!).

Lapparna ha svårt att begripa, att folk, som senare trängt sig in på deras område, uppträda som herrar där och stifta lagar, som skola gälla både för dem själva och lapparna. Ur lapparnas synpunkt sett ha alla de talrika renbetes- och gränsregleringskommis-sionernas arbete endast utgjort lika många i en lätt laglighets-mantel höljda rofferier, som de med resignation måst underkasta sig.

— Renen förstår sig icke på edra gränser, och lappen är sedan urminnes tid fri att ströva var som helst på sina egna fjäll, är en ofta uttalad tanke.

»Lapparna hålla begripligtvis», skriver norrmannen Kr. Nissen, »fast vid den uppfattningen, att de utgöra urbefolkningen i Skandinavien, vilken uppfattning ju till en viss grad har tjänat att stödja deras krav på tillgång till renbete i landsdelar, som icke äro offentligen erkända gamla lapptrakter.» — Redan Leopold v. Buch hörde »icke utan ett visst nöje» huru en lapp med »komisk nationalstolthet» beklagade sig över att kväner inträngde i deras land.

Vid landsmötet i Östersund 1918 formulerades lapparnas egen nationella uppfattning för första gången. Kgl. M:tet mottog en deputation, bestående av fyra lapska ombudsmän, och lapparnas önskemål fingo över huvud en god press. Nordsvenska Dagbladet skrev bl. a.: »Om en konferens av de tre nordiska rikena komme till stånd och de skilda ländernas ombud möttes i ärlig sträfvan att uppnå ett godt resultat, skulle dessa frågors lösning icke blott blifva lapparna till fördel och välsignelse utan äfven ett lysande föredöme för all världen af mellanfolkligt förtroende och tillmötesgående för att betrygga de svagares och hjälplösas rätt.»Senare samlades representanter för alla Väster- och Norrbottens skogs- och fjällsameh(-lappar) till möte i Arjeplog (3 okt. 1920), där en mängd resolutioner fattades, som gå ut på varken mer eller mindre än fullständig nationell autonomi. De lapska kraven framträda tydligen som en reflex av det allmänna uppvaknandet till medvetande om småfolkens rättigheter. Mötets teser publiceras

Samefolkets deputation till Kgl. M:tet och regeringen 1918. De båda flygelmännen äro studenter.

av Valdemar Lindholm på svenska i ett arbete med titeln »Dat läh mijen situd» (det är vår vilja).

»Vi vilja, vi som våra fäder», heter det där, »i fred leva vårt naturliga liv, men vårt liv vilja vi rikta framåt och uppåt.»

Bl. a. yrkas i denna skrift på tillsättandet av en av samefolket självt vald s. k. same-styresman med befogenhet att till- och avsätta lappfogdar, lapptillsyningsmän och ordningsmän. Han skall ock, när frågor, som röra samefolkets speciella livsintressen och ange-

lägenheter, förekomma i riksdagen, ha rätt att som sakkunnig deltaga i dessa ärendens utskottsbehandling samt i utskottet äga en röst.

— »Vi vilja leva», slutar protokollet, »i våra fäders land som sameh.

— Vi tro på vårt folks framtid och utveckling till en lika kultiverad nation som någon annan.

— Vi anse, att Sameland tillhör sameh med urminnes hävderätt.»

Ervasti, som år 1882 reste bland lapparna vid Ishavskusten, är en av de få skildrare, kanhända den ende, som förutsätter nationalistiska bevekelsegrunder hos nordlapparna.

»Lappen älskar», säger han, »frid och endräkt, hatar kiv och strid. Han är nog eftergivande, men han böjer sig icke i allt. — Han älskar otvivelaktigt frid och Iämpor högt, men månne detta sker endast av naturlig benägenhet att på vad sätt som helst undvika strid? — Mig förefaller som om man ur lapparnas historia

osökt kunde finna en annan orsak till denna storartade fridsamhet än blott och bart naturlig fallenhet. Knappast någon annan lika svag folkstam torde fått utstå så mycken fientlighet som den lapska. Vad skulle motstånd här ha lönat sig? Det hade varit rena galenskapen. — Är det att förvåna sig, om lap-

Familjen Kitti i Angeli, vid Tana älv, tillhörande ^en s^u^*§en s*n

en urgammal lappsläkt. Foto förf. 1901. enda räddning i attså vitt möjligt undvika strid? Men att fysiskt motstånd, strid, i och för sig skulle vara något fullkomligt motbjudande för lappen, tror jag icke man kan säga. Utan fruktan förföljer han ödemarkens villebråd: björnen, järven, vargen; fortfarande bevarar folket i kärt minne de gamla hjältesagorna; och enskilda tilldragelser visa, att lappen ingalunda tvekar att i nödfall gripa till vapen.»

Då Ervasti som ett exempel anför lästadianupproret i Kouto-keino 1851, och antyder, att detta som bakgrund skulle haft något slags nationell frihetslängtan, far han storligen vilse. På den tiden hade den nationella tanken icke ens vaknat bland menige man i Finland, mycket mindre då i Lappland, där den knappast vaknat i dag som dag är. Ervasti fortsätter: »I den eventuella kamp-

handlingen skulle Finmarkens lappar otvivelaktigt för den ena trätobrodern kunna vara en lika värdefull bundsförvant som en energisk motståndare till den andre.»

Lapparna framhålla med stolthet, att bröderna Petrus och Lars Levi Laestadius voro till hälften lappar. Den förre är den ende svenske man, som sydlapparna räkna till de sina. Likaså påpeka lapparna i ovannämnda skrivelse, att landshövdingen i Västerbotten på 1670-talet, Johan Gerhardsson Gran, var »av samisk börd».

HEMKÄRLEK.

Högström förtäljer oss: »Jag har låtit mig i sanning berätta at en Lapp, som i högstsal. Konung Gustav Adolphs tid gifwit sig t krigstjenst, och efter utwista nogsamma prof af mod och tapperhet, blifwit, efter de tiders bruk, efter des förtjenst ihogkominen, så, at han fick avancera til Ryttmästare; Men då det efter en rund tid föll honom i sinnet at som hastigast bese sit fädernesland, och han wid hemkomsten begynte tänka på sit gamla lefnads sätt, gaf han sig åter at aldeles blifwa Lapp, som hans fäder och anhörige.»

Daniel Thordson Hjort (den av Wecksell besjungne »DanielHjort»), Karl lX:s kommissarie, hade under sin resa i Lappland samlat 10 lappgossar, vilka skulle tagas ned till »Uppsala skole-stuga» för att erhålla något slags uppfostran. Av dessa »blef en strax sjuk i marken» och i länsmansgården i Helsingland »hwurffuo 2 de största sin kos». Varken sällskapet med den celebre mannen eller de lysande utsikterna synas ha tilltalat dem över hövan.

»Presidenten Vevrette ifrån Dijon i Frankrike förde» enligt Jacob Fellman, »med sig dit en Lappflicka ifrån Jukkasjärvi år 1792». Hon blev gift med en förmögen hantverkare i Paris, men efter mannens död realiserade hon sin egendom och reste tillbaka till Lappmarken. J. A. Friis berättar i sina »Skildringer fra Finmarken 1891» en liknande historia. Men i detta fall rör det en föräldralös lappflicka vid namn Ella Eira, som hade blivit utackorderad hos främmande människor och fått en god uppfostran hos köpmannen Lind i Alten. En fransk botanist gjorde hennes bekantskap under romantiska förhållanden, lät viga sig vid henne i Enontekis och flyttade sedan ned till Frankrike med sin fru. Men efter det mannen stupat i en duell, flyttade änkan tillbaka till Finmarken och gifte sig där med sin forna lekkamrat, en son till hennes uppfostrare. Det förefaller som om vi hade att göra med samma motiv, varav flere varierande berättelser utspunnits under tidernas lopp.

1 norra Lappland fortlever en berättelse om »en fransk prins», närmare bestämt Louis-Philippe, hertig av Orléans, sedermera Frankrikes konung, som under sin vistelse i Finmarken och finländska Lappland omkring år 1795 skulle haft en långvarig förbindelse med en lappflicka, varav följden blev flere barn, vilka fin-go tillnamnet Kolström (släkten fortlever ännu där uppe, men företrädesvis såsom bofasta »kväner»). Då prinsen år 1796 reste till Amerika, skulle hans lapska väninna vägrat lämna sin fäderne-trakt.

»Engelsmannen Bullock köpte renar år 1815 och förde dem att acklimatiseras på de Skottska fjellen. För vården af dessa renar medtog han äfven ett ungt par Lappar, man och hustru. Dessa Lappar befunno sig väl i England----

----men återvände till Norrigeoch stadnade ej förr än de uppnått sina kära fjell, der de återslogo sig ned.» (Jacob Fellman.)

De lapska renvaktare, vilka under senare år låtit förmå sig att resa över till Amerika för att på Labrador, i Alaska och på Canadas vida lavtundror tjänstgöra som herdar för den från norra Skandinavien importerade renstammen, som där med framgång

acklimatiserats, samt som lärare i renskötselns svåra konst för indianer, eskimåer eller vita, som skola inhämta yrket, ha i allmänhet icke trivts väl och i de flesta fall återvänt, så fort deras kontrakt medgivit.

»Tillfreds med sitt ödsliga fädernesland, med sitt mödosamma, eländiga, enformiga liv känna och söka de ingen annan lycka än den, som deras nomadliv skänker dem», säger v. Hogguér, vartill

Svenska renlappar, överflyttade till Finland, som påstodo sig lida av hemlängtan. Foto förf. 1901.bör tilläggas: i händelse lapparna få utöva detta nomadliv i sitt eget hemland.

»Den polske fursten Jablonowski, som bereste en del av ryska Lappmarken, tog en lappflicka av 13—14 års ålder med sig till Petersburg. Han lät uppfostra henne, hon fick undervisning i språk, i musik, kvinliga handarbeten och blev i varje hänseende väl behandlad. Undervisningen var icke förgäves, flickan hade lätt för att fatta, gjorde snabba framsteg, tycktes också skänka både sin välgörare och en äldre fru, åt vilken han anförtrott henne, kärlek och tillgivenhet, och var helt lycklig i sina nya förhållanden. Detta räckte två år. Vid denna tid hade en förmögen rysk adelsman, vilken ägde stora gods strax i närheten av Petersburg, låtit hämta en renhjord, som vaktades av en lappfamilj, för att uppliva sin park. Då det var vinter och lapparna på adelsmannens särskilda anhållan hade medtagit sina tält, slädar, skidor o. s. v., så blevo de och deras hjord föremål för nyfikenhet; man drog ut i skaror från Petersburg för att betrakta dem, t. o. m. det kejserliga hovet hedrade dem med ett besök: korteligen, att hava sett lappfamiljen var under tre veckor vad man i London kallar quite the fashion. Också fursten förde oförsiktigt nog sin skyddsling, den unga lappflickan dit för att göra henne en glädje. Från detta ögonblick hade hon ett förändrat väsen; hon blev sorgsen, melankolisk och sjuklig; allt möjligt försöktes för att uppmuntra henne, förgäves, hennes tillstånd försämrades dag från dag. En morgon var hon försvunnen, och enligt de efterforskningar fursten genast anställde visade det sig, att hon vänt åter till sin familj, där hon också blev.»- (v. Hogguér.)

»För några år sedan tog en tysk ett par lappar med sig på spekulation och hämtade dem, enligt vad jag vet, till England, varest de båda efter några månader dogo av hemlängtan», berättar samme författare. »Ty», säger han, »lapparnas förkärlek till detta eländiga och mödosamma liv är hos dem så djupt inrotad, att alla försök som man tidigare gjort och ännu gör, att förvandla dem till ett åkerbruk drivande folk ha strandat, de vilja icke höra därpå.»

De lappar från Enare och Kittilä, som under Juhani Jomp-panens ledning förevisade sig och sina husgeråd m. m. hos Hagen-beck invid Hamburg, påstodo sig ha lidit mycket av hemlängtan. Måhända stegrades denna känsla därigenom att de höllos i sträng fångenskap och icke fingo röra sig utom en trång inhägnad, för att de icke, som det officiellt hette, måtte komma över rusdrycker, men i själva verket för att de icke skulle rymma eller på något annat sätt bereda sina impressarier ekonomisk förlust.

De hos Hagenbeck i Hamburg »utställda» lapparna. Foto F. Jonasson 1910.

Som ett bevis på lapparnas obändiga frihetskärlek kan- tjäna den historia om en Utsjokibos tre rymningar, som finnes omtalad i en finsk tidning från 1859. Första gången rymde mannen, då han fördes fängslad till Vardöhus. Han fann på stranden av Waranger-fjord en båt, i vilken han ämnade taga sig över den breda fjorden. Men båten saknade olyckligtvis tapp, varför han nödgades riva ettstycke av sin skjorta för att täppa till hålet. Han landade slutligen vid Nässeby, men hade oturen att råka rakt i länsmannens klor. Genom sin fintlighet räddade han sig dock denna gång, men blev snart åter gripen. Dock lyckades han rymma och kom ända hem. Men han häktades åter en annan gång och belädes med järni Tana. Det oaktat lyckades han rymma. Trots sina tunga fjättrar arbetade han sig med stor möda upp på ett av de höga strandfjällen; där fick han händerna och ena foten fri från bojorna.

På skidor, som han tillgripit, färdades han sedan en 7 mils sträcka på ett och ett halvt dygn, tills han nådde hemmet. Till råga på svårigheterna hade han brutit av ena skidan. Ännu en tredje gång råkade han fast i Karasjok. I det rum, där han satt fängslad, kom han över en klen borr, med vilken han borrade tätt med fina hål i väggen, tills det lyckades honom att sparka ut en bit av denna, och åstadkomma ett så stort hål, att han kunde krypa ut.

FALLENHET FÖR JORDBRUK. VANDRINGSDRIFT.

Oaktat lapparna hänga fast vid nomadlivet — färd är bättre än vila, säger ett ordspråk —, äro de dock bevisligen icke omöjliga i andra näringar, icke ens i åkerbruk, fast motsatsen ofta med eftertryck blivit betonad. En annan sak är att de därvid vanligen gå miste om sitt egenartade nomadlynne och småningom bliva »allmogen lik». Att en sådan omkastning i levnadsart och därmed även i hela tankeriktningen varit påkostande är dock otvivelaktigt. — Stillastående vatten har dålig grund, säger ett annat ordspråk.

Då fru Demant-Hatt frågade en gammal lappkvinna, som slagit sig ned hos bofasta, om det icke var ledsamt att upphöra med nomadlivet, svarade hon:

»Jo, de första åren i synnerhet var det påkostande, jag kunde icke sova om natten, och vår och höst, när lapparna flyttade här förbi var det rent galet---Vi lappar ha ju samma natur som renen,

när det blir vår, längta vi mot högfjällen, och när det lider mot vintern, längta vi att komma ned i skogen.»

För övrigt äro åsikterna angående lapparnas duglighet som jordbrukare ingalunda stadgade. Redan i äldre tider var man av olika mening därom. Medan Henrik Wegelius år 1730 kan säga: »Månge af nationella Lappar, hvilka långt för detta begynt brukajordar och föda boskap, må föga verre än Nybyggarne, hälst de som varit flitige; men hvad blotta Lapparna vidkommer, så är deras fattigdom och uselhet större, än hon kan beskrifvas», påstår åter Salomon Tornberg år 1751 i sin »Berättelse om Enontekis»: »Man hafwer budit till at förmå Lapparne kjöpa sig kor ifrån Nårige, sä wida här eij finnes til salu, och sätta sig neder som nybyggarne på

Lapskor i Vuodsu, I gott lappsällskap har t. o. m den finska flickan (mest till höger) blivit förlapskad. Foto förf. 1907.

the fördelachtigaste platserne i deras land, och der skjöta åkerbruk, hwartill en del torde hafwa tillfälle, och the öfrige af sitt folch låta gå med renarne på fjellen; men the mena sig derigenom mera tappa än winna».

Hos yngre författare gå åsikterna i allmänhet i den riktningen, att lappen blir en medelmåttig jordbrukare, om han antingen av nödtvång eller av bekvämlighetsskäl överger det fria mentidvis mycket mödosamma nomadlivet, samt att samhället borde hindra eller åtminstone icke locka lapparna att byta om näringsfång med ty åtföljande denationalisering och degeneration.

Karl-Erik Forsslund frågade bofasta lappar, »om de ej någon gång längta efter fjällen och vandringslivet. De svara ej direkt, säga endast, att det blir för osäkert, rätt som det är kan man stå där utan renar, men har man en gård, så har man något fast och beståndande.» En skollärare i Tärna yttrade engång till honom, att »flyttlapparna hastigt själva gripas av den föreställningen, att deras tillvaro som renskötare är omöjlig och att de sålunda böra ju förr dess bättre överge denna näringsgren och övergå till nybyggarliv».

Medan A. Lundberg säger: »Möjligt kan vara, att en och annan lapp, hvilkens renar genom olyckor gått förlorade, slagit sig ned som nybyggare», påstår Demant-Hatt: »det är lusten till fjällivet. som alltför ofta försvunnit (under skolgången); de unga ha fått smak på bondens makligare och dock mera ansedda tillvaro i motsats mot fjällappens ansträngande och föraktade liv, och många gå icke mera till fjälls, utan hålla till nere i landet levande av tillfälligt arbete.»

Enligt P. Laestadius voro de första nybyggarna i Arjeplog lappar. »Om en Lapp från barndomen blifvit vand med svensk handtering och lefnadssätt, så blir han lätteligen nybyggare och försvenskas helt och hållet; men att gå öfver sedan han är fullvext eller börjar komma till åren, det vill ej låta sig göra.» I det ovannämnda protokollet från Arjeplog säges. »1 Sorsele härstammar större delen av de ursprungliga nybyggarna från sameh. Flera byar

inom Vilhelmina socken äro grundade af sameh, och öfverallt i södra och mellersta Lappland, ja, t. o. m. i det nordligaste, kan man peka på numera helt och hållet svenska byar, som har sitt ursprung från sameh.»

Då Granit framhåller, att »lappen är fullkomligt ointresserad för jordbruksnäringen------och i själ och hjärta avskyr jordbruks-

arbetet», säger Kr. Nissen: »Det påståendet, som man ofta får höra,att lapparna icke skulle duga till jordbrukare, är något förhastat. Ganska visst är det si och så med lapparnas jordbruk. Men man skall å andra sidan kunna finna många exempel på att lappar bruka sin jord och ställa sin boskap i varje fall lika väl som sina norska, svenska eller finska grannar.»

1 Tennaes vid Balsfjorden såg jag en präktig gård, som inne-

Enarelappar. Foto A. W. Granit.

hades av en jordbrukande lapp. Den ansågs allmänt som en av de bäst hävdade i trakten.

Enligt vittnesbörd av postmästaren och ångbåtsexpeditören i Mestervik, Malangen, bli lapparna där inom kort lika kunniga jordbrukare som »vilken norsk man som helst». Han rekommenderade också, att norska kronan skulle giva flyttlapparna jord för att få de av bönderna (fastän med ringa skäl) så fruktade renflyttningarna att upphöra.

Enligt min uppfattning äro lapparna inom Troms fylke bättre jordbrukare så länge de bo inne bland norrmän eller finska kväner;men få lapparna majoritet i en bygd, såsom fallet är t. ex. i Mandalen i Lyngen, så är deras jordbruk under all kritik.

NATURSINNE.

Lapparnas av gammalt väl kända, starkt utpräglade lokalsinne ävensom deras samhörighet med naturen äro givetvis mera framträdande egenskaper hos de rena nomaderna än hos fiskarlappar av olika slag eller skogslappar.

Mången naturvetenskapsman kunde avundas dem deras skarpa iakttagelseförmåga. P. Laestadius berättar åtskilligt om deras intresse för att iakttaga allting som rör sig ute i skog och mark. Genom deras mjuka, tysta rörelser och tålmodighet att stanna och betrakta, bli djuren liksom mindre skygga för lappar än för andra, som mera brutalt bryta in i naturens helgedom. Med ett ord, lapparna verka mindre störande i miljön än de bofasta.

»Det är ensamt och villsamt där uppe, där lappen lever», skriver Demant-Hatt, »och endast han hittar fram, därför att han i släktarv fick kännedom om allt vad fjällen tillhör. Han känner skyarnas gång och djurens läten och de röster, som komma från jorden och från luften. Hans öga kan* se det ingen annan kan se, han kan

förnimma det andra människor icke ha aning om.------Lapparna

älska skönhet och förstå den. Hans musik är naturens röster, vindens sus över ödemarken, bergens eko och älvarnas tunga fall. Hans egen stämma är vild och berusande, när han arbetar med sin renhjord; hundarnas glammande och djurens jäktande eggar och upphetsar hans röst och väsende till en extas likaså vild och urskön som hans berg.»

Den förtrogenhet med naturen som lamemannen vunnit gör att han är ett med densamma, aldrig skrämmes av dess krafter och alltid finner sig till rätta däri. »På beskrifning af Lappar har jag mer än en gång gått, der jag förut aldrig varit, men ganska väl hittat fram, dit jag ämnat. De beskrifva berg, sjöar, kärr o. s. v. såväl, att man lätteligen igenkänner dem» skriver P. Laestadius. »När man då kommer ihåg hela den instruction man fått — att gå venster om det eller det berget, midt öfver eller österom ett annat, norr om det eller det kärret eller sjön, vada öfver den eller den strömmen 0. s. v. — så går man icke vilise, i klart väder nämligen.»

»En likhet hos alla lappar är att gå i kurvor, icke i rak linje-

men det oaktadt hittar han säkert målet i skog och mark, ginge

Gossar i Purnumukka. Lappbarnen få tidigt göra bekantskap med naturen. Foto L. Björkman 1906.

han ock med förbundna ögon. Gången är något vajande och ser släpig ut, stegen långa i förhållande till hans korta ben; vid hvarje steg gör kroppen en sväng i det framförda benets riktning» (Aurén). Det är en glidande gångart, liknande björnens. Det är icke lätt, icke ens för en god fotgängare, att följa den kortbente och ofta något krumbente lappen, kanske mest därför, att hans gång är så jämnt fortlöpande och uthållig, det går i samma takt backe upp och backe ned, lika raskt över mo som myr.»Lapparna ha ett utomordentligt utvecklat lokalsinne», skriver också Demant-Hatt, »och det är mycket sällsynt att någon går vilse, men i tät dimma och snöyra kan det nog inträffa. Lapparna säga själva, att i mörker kunna de nog hålla sig orienterade, men i dimma händer det, att de gå vilse, något som de själva icke kunna förstå eller förklara».

Eljest säger ett ordstäv: »Lappen har kompass i huvudet».

— »Hans iakttagelseförmåga, lokalsinne och minne äro ofta rent av fenomenala» (Granit).

Under min vistelse i Utsjoki 1901 talades mycket om ett barn, som förvillat sig i fjällen norr om Utsjoki älv och i två veckors tid livnärde sig av hjortron och blåbär, tills det omsider kom fram till en gård. Men det bör tilläggas, att detta barn var ett älvlappsbarn, och de bofasta lapparna ha redan förlorat åtskilligt av nomadernas instinkter.

»Skolgången fördärvar bara lapparnas barn, de få nog god lärdom, men de lära mycket onyttigt och få så mycket bondnatur, och de äro borta från lapparna under sin bästa lärotid, och så lära de blott bondliv, och lappliv lära de icke, alldeles icke. Och naturen förändras också, lappnaturen försvinner, och bondnaturen kommer i stället», skriver Johan Turi. »När lappen kommer in i ett slutet rum, förstår han icke synnerligen mycket, då vinden icke kan blåsa honom i näsan. Hans tankar kunna ej flyta, när det finnes

väggar och är täckt över huvudet----------, men när lappen är på

höga berg, så har han ett särdeles klart förstånd.» (Turi.)

Samefolket sammanfattar i sitt ovannämnda protokoll saken sålunda: »Vi ha en innerlig förståelse för naturen. Denna har vunnits genom generationer med tillhjälp av vår snabba uppfattning och skarpa iakttagelseförmåga. En sameh hinner i skogen och på fjället se dubbelt så mycket som en svensk och han hinner dra sina för svensken rentutav obegripliga slutsatser, innan svensken hunnit ens se vad det är frågan om. Samefolkets gamla rykte om trollkunnighet härledde sig härifrån — sameh kände naturen och dess krafter, han var snabb att handla, snabb i att uppfatta orsak ochverkan. Och för den mera sävlige och trögtänkte svensken blevo inånga fenomen, som för sameh voro de enklaste och alldagligaste företeelser, oförklarliga. Och så var lappens trolldomskunskap konstituerad.»

Däremot gå de icke med på Turis ovanciterade uttalande utan säga tvärtom: »Från alla missionsskolor och barnhem, som haft sig anförtrodda nomadbarns undervisning och fostran, betygas det enstämmigt och kraftigt, att dessa barn med glädje vänt åter till sina nomadiserande föräldrar och blivit duktiga och skötsamma nomader.»

Norsk skeppare av lapsk härkomst i Skarvdalen, Lyngen. Foto förf. 1914.

SKÖNHETSSINNE.

Det är rätt svårt att bilda sig något säkert omdöme om arten av lapparnas estetiska sinne. Synbarligen är det rätt avvikande från vårt. En symfonikonsert eller en gammal holländsk tavla skulle helt säkert lämna lappar oberörda, även om man försökte påvisa skönheten däri. Däremot ha de ett väl utbildat sinne t. ex. för rörelsens skönhet, vilket man också finner av deras enkla teckningar på horn eller papper.

Renens dansande lopp är för lappen höjden av skönhet och behag. Han »känner ett slags berusning vid åsynen av renhjorden», skriver Demant-Hatt. Det finnes i själva verket ingenting som så kan hänrycka en lapp som åsynen av en passerande renhjord i god kondition, eller ännu bättre, en renhjord som en klar höstdag efter det mjölkningen skett i känslan av att vara befriad ilar uppför fjällets lavhedsmattor. Även många icke-lappar ha

tjusats av den synen.

»Enligt vad jag trodde mig iakttaga», skriver Granit, »njuter lappen lika mycket som kulturmänniskan av vackra landskap och de praktfulla färgskiftningarna i midnattssolens land. Om branta fjällraviner yttrade lapparna ofta, att »de voro så fula (fastis), att man kunde kalla dem vackra (mutjis). Kåtafolket slår oftast läger på platser med vacker och vidsträckt utsikt. Det trånga, instängda älska ej fjällviddernas barn.»

Mig veterligt finnas blott tvenne skriftställare av lapsk extraktion: Matti Aikio och Johan Turi. Den förre skriver på norska och är starkt påverkad av norsk litteratur, men hos honom återfinnes dock, t. ex. i boken »I Dyreskind», mycket av lapparnas syn på nomadlivet. Johan Turi är knappast påverkad av någon annan bok än bibeln. Hans stil är individuell och särdeles typisk för lapskt tänkesätt. För att taga ett exempel: Skildringen av den s. k. Koutokeinoförvillelsen år 1852 är gjord med episk kraft, men utan den bredd, som vanligen vidlåder primitiva skriftställare.

Att främmande iakttagare kommit till mycket olika resultat beträffande lapparnas estetiska läggning beror väl närmast därpå,att dessa i allmänhet icke lyckats intränga i lapparnas intimare själsliv.

Tysken Passarge, som studerat (och år 1881 skrev om) lapparnas världsåskådning, kom till den uppfattningen, att »lapparnas konstnärlighet icke står på någon hög ståndpunkt, men att det barnsliga, fridfärdiga sinnet talar ur deras konst.

Vi kunna icke utan deltagande betrakta den lapska fantasiens otympliga prestationer, som minna om en övervunnen världsåskådning.» — De färgstarka dräkterna stötte flerstädes prästerskapet, som sågo det pietistiska idealet i dystra däkter och miner. »Lappen älskar pråliga och granna kläder och vet icke just göra skillnad mellan fult och vackert», skriver Andelin. Mångenstädes förbjödos kvinnorna att visa sig i kyrkan med den klädsamma »hornmössan», emedan »den påminde om djävulens horn».

Demant-Hatt är angelägen om att visa att det dock finnes en viss konstnärlig läggning hos lapparna: »Lapparna häruppe ha bevarat sitt färgsinne och sin glädje över allt det som strålar och glimmar. — — Men de sätta icke värde på blommor.» Måhända går hon dock för långt, då hon påstår, att lapparna icke gärna använda snöglasögon, emedan det skulle stöta deras skönhetssinne.

I likhet med Granit, som till tecknen på lappens höga ursprungliga »kultur hänför hans utvecklade färgsinne och hans goda smak», sådan den t. ex. visar sig i den alltid harmoniska sommardräkten, uttalar sig Kristian Nissen: »Ännu har icke någon lapsk musiker, målare eller bildhuggare framträtt och bevisat, att också bland lapparna finnas konstnärliga anlag, men trots detta finnas de, som anse dem otvivelaktigt vara konstnärligt begåvade — Det är i synnerhet i sinnet för form och färg lapparnas

Paret Högman i Jomppala (Utsjoki) 1901. Hustrun bär den redan da ur bruk komma »horn-mössan'. Foto förf.skönhetstrångtan och glädje giva sig tillkänna.» »Deras skönhetssinne är mycket utvecklat, deras form- och färgsinne är fint och säkert; männen äro födda konstnärer vad form och ornamentering angår, när de arbeta i horn och i trä, och kvinnornas smak är lika säker, när de sy sina huvor, bälten och annat. Barnen ha skönhetssinnet medfött; engång, då jag gick tillsammans med Ella, anmärkte hon, då vi fingo förbi en pulka, som en finne hade gjort: fy, vad den pulkan är faslig! I själva verket hade pulkan icke någon elegant

Enarelappar. Lappen förstår sig på skönhet i rörelser och färger hos luftens och vattnets invånare. Foto V. Tanner.

form och var oproportionerlig» (Demant-Hatt). Samma betraktelsesätt finna vi även hos norrmannen Chr. Gierloff: »Det stiliga, ofta eleganta snittet på lapparnas dräkter tyder på ett visst naturligt formsinne. Deras färgglädje och färgval tyda på ett visst färgsinne, om också naivt och tämligen stereotypt, så dock smakfullt och icke utan individualitet. -- -- De äro ofta riktiga mästare, såväl barn som vuxna, i att klippa silhuetter av djur och människor. Dessa äro ofta verkligen överraskande fint och elegant gjorda.» — En lapska eller »halv-lapska» har också nyligen besökt konstakademien i Helsingfors.

Och det kan icke nog starkt betonas, att »sitt skönhetssinne ochsitt natursinne ha lapparna icke lärt av oss. De älska naturen på samma sätt som växterna älska sol och luft och den jord de suga näring av. Lapparna placera alltid sina kåtor på de vackraste platserna i trakten och detta ha de gjort ända från den grå forntid». (Demant-Hatt). Vanligen uppställas kåtorna på rullstensåsar, ändmoräner eller andra högländta, torra och soliga platser.

SINNE FÖR MUSIK.

Man har sysselsatt sig mycket med frågan om lapparnas musikaliska anlag ävensom värdet av deras musik, enkannerligen den s. k. jojkningen. Armas Launis, som studerat jojkningen i finländska Lappmarken, ställer den jämförelsevis högt som konstprodukt, andra uppskatta den föga, ja, det finnes personer, som betrakta jojkningen endast som enformiga, djuriska läten. En liten axplockning skall visa huru olika lapparnas musikaliska begåvning bedömts.

Bland utländska resande uttalar sig Matthew Consett i slutet av 1700-talet på följande sätt: »De hava mycken håg för tonkonsten, och man behöver icke bedja dem länge, om man vill höra den. De få prov av lapsk diktkonst, som vi ha, giva oss icke något dåligt begrepp om deras smak, deras verkliga nationalsmak nämligen, som ej är fördärvad av främmande idéer, utan en verklig produkt av naturen.» von Hogguér åter skriver: »Jag vet icke om det var några glas brännvin, som vi läto räcka till lapparna, eller om det var glädjen över att hava ändrat bostad — som vållade det, alltnog, för första gången hörde vi lapparna sjunga. Musik och ord voro improviserade, Larsson förklarade oss, att det var en sång till vår ära. Sången var i sig själv förskräcklig, det fanns i den icke ett spår vare sig av takt eller harmoni, den liknade mera ett hundtjut än ett mänskligt läte, och under det de sjöngo förblevo lapparnas ansikten lika uttryckslösa, lika likgiltiga som vanligt.»

I samma stil fortsätter Helms: »Smak eller anlag för musik ha de föga eller alls icke; men däremot tycka de om kroppsövningar,, ävensom kort- och sällskapsspel.Egendomligt är att se huru olika två personer, som båda haft flitig beröring med lapparna, uppfatta deras anlag. Medan Jacob Fellman skriver: »Musik och sång hafva väl redan tidigt varit hos

Lapparne i bruk-------och sång har sedan urminnestid hos dem om

fattats med stort intresse.-----Ehuruväl sången afstannat i sin utveckling, sjunger Lappen dock flitigt.----I Lapparnes gamla sånger

framlyser merändels förtvivlan och dystert bekymmer och lidanden, sorg och nöd. De afmåla ett mjeltsjukt lif-------då och då skymtar

Tre jojkande Utsjoki-ynglingar. Foto F. Jonasson 1922.

fram äfven minnet af en lyckligare tid», anser sig norrmannen G. P. Blom kunna säga (1827): »Lapparna sakna allt sinne för rytm, ton och överhuvud för musik.»

Också Aurén instämmer i detta yttrande: »Musikalisk är lap-

pen icke, ty man hör aldrig någon sång med någon musik uti». 1 allmänhet är det icke så lätt att få lapparna att jojka, om man ber dem därom, åtminstone har det sällan lyckats mig. Däremot kan man ofta höra dem »småjojka», då de tro sig vara utan lyssnare och befinna sig ute i naturen.

Yngre författare, som i allmänhet bemöda sig om att vara mera förstående gentemot lapparna än de äldre, äro också de ganska eniga om att dessas musik icke kan värdesättas synnerligen högt.»Dans och lekar förekommo icke alls», skriver Bergqvist. »Icke heller öfva de någon musik vare sig på fiol, dragspel eller något annat instrument». — »I allmänhet tyckas lapparna ha ganska litet sinne för musik. Några musikinstrument av egen konstruktion ha de aldrig haft, och äfven dragspel och dylikt äro tämligen sällsynta i kåtorna. Vissling anses som en styggelse» (Wiklund). Härvidlag skola vi dock icke glömma, att denna likgiltighet för »världsliga sysselsättningar» åtminstone till en del har sin grund i den lästadianska bekännelsen, till vilken en stor del av

Sveriges nordlappar räkna sig. Granit träffar kanske det rätta då han säger: »Sång, musik och dans ligga ej för lapparne. Visserligen synas de njuta både av sång och musik, men själva utöva de sällan dessa

sköna konster.------Vid samspråk sinsemellan tala lapparne som på

teatern, i tur och ordning rätt långa repliker.» Vid resor bland de nomadiska karä-kirgiserna i Tian-Schan och närmaste trakter har jag mången gång frapperats av likheten i tonfall och sätt att tala mellan dem och lapparna. Båda ha en musikalisk klang i sitt språk, båda uttrycka sig accentuerat och förmodligen i väl avvägda perioder, ty de åhöras med stor uppmärksamhet.

Demant-Hatt är betydligt mer intresserad av lappmusiken än föregående författare. Då en lapp blåste på en flöjt av angelikarör »ljöd det enformigt men uttrycksfullt. Inom kort hade musiken gripit honom, så att han icke märkte omgivningen. Vad han drömde, vet jag icke, men de melankoliska tonerna ljödo som avsked till sol och

sommar.-------Lapparnas jojkning ljuder som om den vore inlärd av

naturen själv; den liknar vindens sus i visset gräs och buskar, den

minner om vatten som rinner och om insekters surrande---------; men

den kan också vara rå och våldsam i uttrycket som storm i en skog, som korpars skri och oväders dån.»

Slutligen ha vi några tämligen tungt vägande yttranden av tre kända, svenska konstnärer i olika branscher.

Målaren Karl Tirén skriver: »Lapparnas bundna form och sätt att uttrycka sin lyriska känsla utgöres av melodiös skandering». Kompositören och den stränge kritikern Peterson-Berger anser,att »den mest egenartade och ålderdomliga lappmusiken är att söka inom Sveriges gränser», och författaren Karl-Erik Forsslund utbrister: »Här ligger musik i luften (Svenska lappmarken). — Det

berättas om flera skickliga spelmän bland lapparna kring sjön» (Björkvattnet).

Härav lära vi, att håg för musik håller på att inmänga sig hos lapparna och att de ingalunda äro oemottagliga för denna konstart.

DEGEN ERAT10N.

Vi ha mycket lätt att förstå, att lappens fattiga liv icke skänker många glädjeämnen att besjunga och många lyckostunder att dikta om. Förföljelser från de bofastas sida, sjukdomar eller rovdjur, som decimera hjorden, armod och svält äro för honom ofta återkommande upplevelser.

Taavon Pieti, »en liten gubbe, krokig som en lappkniv, nästan blind, och med ett riktigt vildsnår av hår kring sitt gula, hoptorkade ansikte», i bredd med den jämförelsevis kortväxte Ossian Elgström. Efter foto av A. Elgström.Enligt gamla uppgifter måtte ofta en förfärande hungersnöd härjat bland lapparna, i synnerhet bland fiskarlapparna. En soppa på furubark, blandad med så mycket fisk, renfett eller mjöl, som man tilläventyrs hava kunde, var i flere månader deras dagliga spis och är så tidvis ännu den dag i dag. Men tyvärr, tallen, som levererar huvudbeståndsdelen barken, växer ej på fjällen, och renlav har man icke lärt sig att använda i hushållet, vilket kanske icke är någon försummelse, ty dess näringsvärde är omtvistat. Belysande för förhållandena är t. ex. A. Hellants berättelse av år 1749 om fattigdomen »i Synnerhet i Sombio by: at det wore så på uphelningen med desse Lapp socknar har jag aldrig kunnat tro, för än jag det med egna ögon nu sedt. Ty», fortsätter han, »om det är nödigt at besöria Lapparnes omwendelse, så tycks, oförgripel. sagt, ei wara mindre angelägit at behålla de omwända och christna Lapparna wid föda och näring; annars är at befrukta, at både Folcket och Christendomen på en gång swälta ihiel.»

Under sådana förhållanden var det icke underligt, om många lappar hemföllo åt tiggeri. Men då stoltheten förbjöd dem att tigga i egen socken, gåvo de sig ned till grannsocknarna och blevo s. k. sockenlappar (»fattiglappar»).

Att de icke voro särdeles välkomna på sina nya vistelseorter framgår ur landshövdingen Johan Graans skrivelse

»Om Lappmarkernas population» av år 1670: »Thet är mera än kunnigt, huruledes Lapperne, och i synnerhet de som hafwa haftt theras hemwister uthi Uhmeå, och Pitheå Lappmarker, äro kombne uthi den stora owanan, och begifwit sigh ickie allenast neder på landzbygden uti de närmaste Provincierne, uthan hijt söder på — — Sädan, af deras flycht är detta följdt, att de hafwa slaget sigh till tiggerij — — förty Lapparne giöra sigh på sådandt sätt till Vaganter och Landzstrykare, betagne af Lättia draga the landet omkringh, och medh theras tiggerij Ed:rs Kongl. Maij:tz undersåtare skräma och beswära.»

Enligt P. Laestadius däremot äro sockenlapparna »till en stor del idoga människor och händiga i synnerhet till korgarbeten aftågor. Vallhjonen blifva vanligen med tiden tiggare och fattighjon. Men tiggare och fattighjon blifva äfven af de nomadiska Lapparne, när de genom olyckor eller egen slösaktighet och fylleri förlorat sin rehnhjord.» Man kan knappast träffa någon mera motbjudande typ av människosläktet än de »fattiglappar», som leva av att tigga av turisterna i Tromsö. De förfölja en med den mest utsökta näsvishet och närgångenhet, vilket verkar så mycket mer avskräckande, som de vanligen äro synbart nedlusade och klädda i lumpor, som kunde komma en koling att blekna av blygsel.

Interiör av lappbostad i Spansdalen, Troms fylke. Foto W. L. Wanhainen 1915.

Enligt Karl-Erik Forsslund förete en del norska havslappar en tydlig degenerationstyp: »De norska lapparna (vid Ofoten) äro vanligen ej renliga och leva osunt, förtära särskilt vansinniga mängder kaffe, äta aldrig ett mål mat utan kaffe. En norsk lapp tigger i regel brännvin, när han kommer på besök, säga några. — En lappkan vara skyldig hundra kr. och låtsas aldrig därom, men kan komma och bikta, att han stulit för 60—70 öre och under djup ånger återlämna eller betala tjuvgodset. Kort sagt, de ha i allmänhet ingen god karaktär, äro på väg att urarta, det är ett andligt och småningom också materiellt förfall----------därför att de

övergivit nomadlivet, som de anpassats för under många släktled och äro skapade för».

W. L. Wanhainen, som godhetsfullt ställt ett antal belysande fotografier från den av höga fjäll isolerade Spansdalen i Tromsfylke till författarens förfogande, beskriver dessa havslappar såsom i hög grad efterblivna och förkomna.. Svåra ekonomiska förhållanden, ingifte, härjande epidemiska farsoter och det avskilda läget ha alla i sin mån bidragit därtill.

KÄNSLOLÖSHET.

I allmänhet anser man att lappen ej känner fattigdomens lidande särdeles djupt.

»Om någon lapp blir alldeles utfattig, så synes han esomoftast icke reflektera synnerligen djupt över sin olycka, utan han sätter

Lappkvinnor i Jukkasjärvi. Efter foto i Rosa Fitinghoffs »Lapplandsresa».sig ned på någon Sjöstrand och fiskar i godan ro eller ger sig till bönderna och vallar deras kor eller ger sig slutligen ut att tigga utan att känna sig särdeles förödmjukad eller förnedrad därav» (Wiklund). Men att också lappen förmår känna och tänka »som en annan människa» finner man av följande i all sin enkelhet gripande hjärtesuck

av lappen Turi: »------då de se, att det icke kan leva flera lappar,

när de icke på annat håll kunna finna sitt livsuppehälle, så bliva de nödsakade att leva utan att föröka sig, ogifta och utan barn; men också häri ligger ett lidande, när kroppens krav skola undertryckas, och hjärtats kärlek tillintetgöras-----»

RESIGNATION.

Storartad är lappens förmåga att resignera i de mest vidriga förhållanden. Jag finner intet bättre uttryck för detta tillstånd än att han som villebrådet »trycker» inför hotande fara; konsten att under sådana omständigheter slita varken på kroppens eller själens krafter, medan den hårda tiden varar, är antingen en naturlig instinkt eller har han lärt den ute i naturen. Resignation, man kunde säga dvala i Iivskravet, är hans passiva värn i olyckan. Han har ställt in sig på att kunna möta den onda dagen, icke genom att samla i ladorna utan genom att träna sig i

försakelse. »Allt hvad som öfverstiger det nödvändiga, är föga lockande för Lappen», säger Jacob Fellman. »Ty Lappens sträfvan är ej att komma till välmåga, och han är ej heller angelägen om att befordra andra dertill. Då brist uppstår, är han aldrig hopplös; och råkar han sjelf eller någon annan i nöd, är han outtröttlig i att söka afhjelpa den. Ett ordspråk säger: hungern tvingar Lappen att jaga.»

Vi erinra oss åter Tacitus ord: »De ha uppnått vad som är svårast av allt, nämligen att icke en gång ha något att önska.»

»Också äro de av den övertygelsen, att det är långt tryggare att dö än att leva: därför fira de för det mesta ett barns födelse med veklagan, men likbegängelser med festliga sången:, skriver Olaus Magnus.»Man kan icke undra nog», berättar Jacob Fellman, »då man ser med huru litet Lappen kan åtnöja sig utan att misströsta eller klaga. — En enka i Enare hade icke annat än bark i grytan, och dermed skulle hon för dagen mätta sina 6 barn. Likväl var hon vid godt mod. — — Tuloma Lappar äro goda och medgörliga grannar, icke fallna för stöld, slagsmål eller annan olat. Aldrig hörde jag dem klaga öfver sina medmenniskor eller hysa afund mot dem. Lättjan, håglösheten och overksamheten äro hos Tuloma Lapparne än större än hos andra Lappar. — Lika overksamma som karlarna äro äfven qvinnorna, och lika snuskiga och pjaltiga som dessa jemväl barnen, hvilka de öfverhölja med smutsiga trasor. — — Men», fortsätter Fellman, »ehuru Tuloma Lappen är rå, overksam, usel och mager, ehuru i hans eländiga bostad grytan är nära nog det enda, som häntyder på civilisationens inflytande, är han dock hvarken vild eller fallen för lagstridiga handlingar. Han delar förnöjd sin usla bostad med ohyran. Med resignation fyller han sin mage med bark. Han dör utan att hafva känt smärta af sina lidanden, ty hela hans lif är ett slags dvala, och jag har icke funnit någon af dem, som skulle användt sin tid till annat än till afhjelpande af de mest tryckande näringsbehof och till hvila.» — »År 1906, då tusentals renar dogo av svält, hördes icke många glada ord. Kvinnorna sutto hemma hos barnen och gräto, renvakterna voro tysta och dystra. — — De ledo icke blott genom att se sin ekonomiska ställning hotad, det var nästan värre att se deras stolthet och glädje, renhjorden pinas så gruvligt» (Demant-Hatt).

År 1920, då spanska sjukan härjade svårt i norra Finland och även bland lapparna, åtminstone bland de bofasta, blev deras tålmodighet satt på ett hårt prov. Det fanns gårdar uppe i Enare, där hela befolkningen dog ut. Synbarligen hade dock de ännu kvarlevande in i det sista skött sina dagliga sysslor och läst sin bibel. Ingen klagan kom fram och uttalades knappast heller. Blott en stilla, undergiven vandring mot slutet.

Icke underligt, menar Helms, om de »i några trakter — särdeles gäller detta om de finländska fiskarlapparna — ofta lida av svårmodoch mjältsjuka.» De ryska fiskarlapparna äro däremot, enligt samma författares förmenande »ganska livliga och språksamma».

Nöden har lärt lapparna undergivenhetens svåra konst. Olagligheterna, utpressningarna och föraktet ha gjutit bitterhet i deras sinnen.

Styltgängare i Spansdalen. Emedan bro saknas, är det blott på styltor möjligt att gå över älven. Barnen bäras på ryggen. Foto W. L. Wanhainen 1915.

Då fru Demant-Hatt förebrådde lapparna att de ej klagade, när bönderna hade utlagt gift på själva flyttningsvägen, så att de miste flere hundar, svarade de: »Vad skulle det nytta, vem bryr sig om huru det går oss». Efter en s. k. takstförrättning i Norge yttrade en lapp: »Vi äro som en främmande hund, som man sparkar bort, men kungen vet väl icke av huru vi behandlas».

»De sitta så underligt handfallna på sängkanterna, barn och vuxna, unga och gamla i nästan alla gammar, där vi gå in. De sitta, som om de vore gripna av en stor matthet och som om de grundadeöver sitt livs förtappelse. Många av dem se ut som om de knappt iddes öppna munnen för att bliva matade. Detta folk är vigt till undergång», säger Chr. Gierloff med anledning av tuberkulosens härjningar i Finmarken.

»När hjärtat är fyllt av sorg, hjälper utvärtes glädje intet», säger ett lapskt ordspråk.

GÄSTVÄNSKAP.

Huru fattig och arm lappen än må vara, glömmer han icke, om ej hans sinne hårdnat genom orättvisor och förföljelser, att gästvänskapen är en helig lag.

Redan i Anonymus’ skrivelse till Johannes Messenius om Kemilapparna heter det: »The beledhsagha från sigh gesterna mz gåfwor, och skiutzsa mz theres Renar nijiå (9) eller tijiå (10) mijll, till andhra byyn».—»Emot de främmande äro de ock mycket benägne, och gärna upplåta de allt vad i deras förmåga finnes, spisande dem med den mat, som där är bruklig», säger Rehn i sin Relation av år 1671. Och Tornaeus skriver ungefär samtidigt: »Till att undfå eller befordra dhe främmande eller resande äro the myckit benägna och williga — —Emot the fremmande äro the myckit bewågne, och gerna meddehla och aflåta, alt hwad i deras förmogenheet finnes.»

Yngre författare vilja ha fram differenser i gästvänskapen. Så t. ex. v. Dtiben, som säger: »De äro i allmänhet mycket gästfria och

umgängsamma--------gästfriheten gäller dock hufvudsakligen tak,

bädd och värme, ty annat ha de ondt om--------. Äro de (gästerna)

kända, bjudas de må hända på en kopp kaffe, eljest få de nöja sig med ett litet rum vid kåtans eld och med vatten: Lappen är alls icke blyg för att sjelf med sin familj spisa utan att dela med sig till den objudne gästen.» 1 motsats härtill säger P. Laestadius: »Att äta utmed andra (pårråt paidan), d. ä. äta i andras närvaro, utan att ge något med sig, är hos Lapparne illa ansedt såsom högst illiberalt.» Även Wiklund intygar, att »man i regeln blir emottagen med storgästfrihet hos lapparna och blir bjuden på det lilla, som huset förmår. Att icke gästfriheten kan utsträckas till alla de otaliga turister, som numera i somliga trakter plåga dem, måste man dock förlåta.»

Senare har v. Dliben något modifierat sitt första, tämligen sträva yttrande —- ett bevis till de många andra att lapparna vinna vid närmare bekantskap —: »Gästfriheten gäller företrädesvis individer af egen stam. Mot främlingar äro de vanligen, till en början

åtminstone, stele, kalle och tyste.-------Men kan man språka litet

med dem, ger man dem små gåfvor eller visar man dem vänlighet, tinar kölden vanligen upp, de blifva ganska vänlige och på sitt sätt gästfrie».

Jägmästare E. v. Sydow berättar: — Jag kom en dag in i en lappkåta på Lyngenhalvön. Gubben och gumman voro hemma. Jag talade först norska med dem. Bemötandet var tämligen sött-surt. Sedan slog jag om och talade finska. Genast litet gladare!

Skoltlapparna skruda sig på det bästa inför den besökande etnografen.

Foto S. Paulaharju.

Efter en stunds samspråk sade gubben till sin gumma pa lapska: Vad må det

vara för en karl den där? Kanske man måste bjuda honom på kaffe. Nej tack! svarade gumman, icke bjuder man kaffe åt alla strykare. Jag försökte då uppbjuda all min älskvärdhet; jag råkade känna flere av lapparnas släktingar och släktens släkt. De blevo allt mer intresserade. Efter en stund sade gubben igen :Nej, nu får du lov att bjuda honom på kaffe. Må så vara, svarade gumman, efter han tyckes känna våra bekanta så väl.Jag förstod hela tiden samtalet och hade svårt att hålla mig allvarsam. Visade mig så belevad att jag tackade redan för första koppen kaffe, vilket renderade en kopp till--------

Helms har tydligen öst ur någon grumlig källa, då han skriver: »Mot främlingar hysa de (fjällapparna) en icke ringa misstänksamhet. En främlings ankomst framkallar fördenskull, särdeles i ensliga trakter, en panisk förskräckelse, och resande ha stundom utsatt sig för livsfara (sic!), då de oväntade kommit till i ensamhet levande lappar. Men när deras misstroende först blivit undanröjt äro de gästfria». Att någon skulle utsatt sig för livsfara genom att besöka lappar finnes mig veterligt ingenstädes bestyrkt i den rika lapplitteraturen. Måhända har Helms hört talas om de hysteriska utbrott, vari lappar kunna råka, om de bliva uppskrämda, t. ex. i fall någon oförmodat träder in i kåtan.

Att lapparna äro föga intresserade av främmande, som icke tillhöra deras egen ras, fingo min kamrat och jag engång höra ur barnamun.

Utsjoki-lappar hälsa gästen välkommen. Foto Lauri Hannikainen 1913.— Koska lannat (^--lantalaiset) lähtevät (när skola bönderna eller rättare gödselmännen, i barnens mun förkortat till spillningen, ge sig i väg)? frågade de oss, och det yttrandet hade säkerligen varit i säck innan det kom i påse.

Bäst synes mig Helland ha karakteriserat lapparna, åtminstone i Finmarken och Utsjoki: »De prisas för sin gästfrihet. Knappast någon människa torde ha dött av svält i lappdistrikten; och det har väl aldrig hänt, att någon i Ostfinmarken — vare sig fattig eller rik, ung eller gammal — skulle gått hungrig från lappens tarvliga, men gästfria bord. — Gästfri är han mot alla, undantagande mot utlänningar och resande, hos vilka han förutsätter penningar i överflöd, och som han därför också, när tillfälle erbjuder sig, beskattar efter förmåga». Att lapparna i Enare, som det berättas, under den tid spanska sjukan härjade där uppe, stängde sina dörrar för utsvultna smittobärare, var endast självförsvar inför livshot, osympatiskt låt vara, men resulterande i att den hemska farsoten icke på långt när krävde så många offer bland lapparna (i synnerhet bland renlapparna) som bland de inflyttade finska nybyggarna.

GIVMILDHET.

Att gästvänskapen icke är någon tung plikt för lappen, finner man av att han även annars har ett givmilt sinnelag. Härom säger Joh. Tornaeus, vilken över huvud taget bedömer lapparna mycket strängt: »Dhe fattige hysa dhe gerna, och dem hoos sig i heelt, halft, fiärdendels åhr, meera eller och mindre efter förrådet och lägenheeten uppehålla, och sedan mädh egna reenar till een annan föra». Likaså erkänner Samuel Rheen: »Emoot the fattiga ärre somblige aff them myckit warkundsam, saa att om een fattig Lapp, som ingen Reenar aeger, kommer till the rijka och formogne Lapper, och begaerer twå, tree, tijo eller tiugu rhenar, eller waeijor till laens at molke ofwer sommaren, waerder honom sellan af them rijkom forwaegrat» (enl. Scheffers citat).Också Högström skriver: »Uti sina kojor och hus hysa jemwäl Lapparna undertiden sina slägtingar samt andra fattige, som ej hafwa råd at skaffa sig sjelfwa alla nödiga husgerådssaker, dock så,

at de gemenligen på något sätt hafwa gagn utaf dem--------är det en

Piga eller Dräng, eller någon annan af mindre angelägenhet (som blifvit sjuk), så lemna de hos honom allenast wed och mat, då han undertiden får ligga halfwa månaden, innan någon besöker honom». Det sistnämnda skulle vara ett bevis på lapparnas hårdhet, varom ovan talats. Det är visserligen fallet, att lappen betraktar döden utan sentimentalitet, och att han låter den dödsmärkte avsluta sina dagar utan att få höra mycket beklagande, men om en frisk person är i fara att förolyckas, tvekar han icke att söka rädda honom, liksom han gärna hjälper den som råkat i annan timlig nöd. Jag har suttit vid en ung lapps dödsläger och bevittnat de anhöriga männens beteende. Inga tårar fälldes, men man såg dock, att de voro djupt gripna.

Jacob Fellman som så i grund och botten kände sina församlingsbor, skriver: »Enarelapparne vårda sig ej blott om sina ålder-

stigna föräldrar och anförvandter, utan slägtingar, faddrar eller andra goda menniskor åtaga sig ofta att kostnadsfritt underhålla fattiga

Lappars barn.------Den, hvilken har helst något utöfver det som

erfordras för tillgodoseendet af de små egna behofven, är ej njugg i att dermed understödja sina fattiga slägtingar. Till och med tjens-tefolk delar sin ringa årslön med sina behöfvande föräldrar.»

FÖRÄLDRAKÄRLEK.

För den, som önskade arbeta för nationell väckelse bland lapparna, förtjänar deras utbildade stamkänsla att annoteras. Gästvänskapens lag är helig, så vitt det rör den egna stammen. Men över stammen står familjen, och över gästvänskap och givmildhet mot stamförvanter står kärleken till den egna familjen.

Hos få folk torde familjebanden vara så starka som hos lap-

Lapp lynne — 13parna. Ett sådant förhållande är också absolut nödvändigt, om folket skall ha utsikt att stå sig i den hårda kampen för tillvaron.

De äldsta skildringarna låta oss dock ej skåda mycken familjelycka. I Anonymus’ ovannämnda Skrivelse av år 1620 läsa vi: »Eenn Eechta hustrw haffwa the, och Skörachtigha somligha quinfålck; hoor Karlar och Tieffwar straffas mz boott uthi Tinget, när presten och Lappfoughten them besöker. Men», tillfogar han, »The wptuchta nw theres barn i Christeligh Religion».

Purumukka-lappar, Sodankylä. Foto L. Björkman 1906.

Förhållandena i mitten av 1700-talet belysas av följande uttalande hos Högström: »Hwad deras barna-upfostring beträffar, så är deras bekymmer, at de måge få barnen så goda som de äro sielfwe

-----De begynna ock straxt, så snart de börja wäxa, at wänja dem

wid allehanda hos dem brukeligit arbete.-------Förnämsta orsaken,

hwarföre de äro obenägne at sätta sina barn i Scholan torde snarast wara deras klemmighet, emedan de ej nännas släppa dem ifrån sina ögon, af fruktan, man torde tilfoga dem något ondt. Som de ock dessutom lemna sina barn ganska stort sjelfswold, ändock de få det i åldren merendels dyrt omgälda, då de af sina barn blifwa nog föraktligt holdne och bemötte.»I Hernösands Consistorii berättelse av ar 1792 säges bl. a. »at Lapparne tyckas hafwa en större naturlig kärlek för sina barn än andra i allmänhet hafwa, så at dä de sjelfwe wäl förmå at föda och kläda dem, de ej gerna kunna fördraga at längre tid hafwa dem pa långt afstånd ifrån sig skilde». Och hos Helms läsa vi: »Fruktsamheten bland lapparna kan icke kallas stor; så mycket större är

den glädje de erfara vid ett barns födelse.-------Barnen ha mycken

frihet, och uppfostran går gemenligen blott ut på att utbilda dem för deras blivande levnadskall, agas de någon gång av föräldrarna, så sker det för det mesta med mycket oförstånd. I förra tider sålde lapparna sina barn, men det göra de icke mer, tvärtom skilja de

sig högst ogärna från dem----------». Detta senare yttrande häntyder

måhända på den »slavhandel» lapparna i tiden bedrivit med finska barn, som av dem fördes över till Norge. Härom har jag talat närmare i min skildring »Finnarna i Tromsö amt», »Terra» 1915.

Engång träffade Acerbi några lappbarn, »vilka», skriver, han »vid vår ankomst icke visade minsta tecken till förvåning eller fruktan och lika litet läto sig av vår närvaro störas i sina förehavanden. De hämtade vatten i en älv och göto det över våra skor och vårt resgods. Vad de kunde komma åt, bragte de i oordning, och allt vad de rörde vid blev mer eller mindre fördärvat; men lapparna bekymrade sig så litet om sina barns uppförande som hade de alls icke existerat. Barnen tycktes här vara oinskränkta härskare, och lapparna sade inte ett ord till dem, de fingo göra vad de ville. Deras enda sätt att uppfostra barnen bestod i att de alls inte uppfostrade dem». Professor Friis skriver i »Fra Finmarken»: »Fjällapparna ha sällan

många barn. Härav kommer det sig väl, att de i hög grad skämma bort dem eller låta dem så gott som i alla stycken ha sin fulla frihet. Det är nästan okänt, att föräldrar någonsin handgripligt tukta sina barn. Det är snarare barnen som kommendera föräldrarna än omvänt. Det är därför märkvärdigt att de icke bliva mera bortskämda eller vanartade än förhållandet är».

»Ännu i våra dagar ha barnen i det hela taget stora rättigheter och obegränsad frihet och få så gott som ingen direkt uppfostran —

Lapplynne -—-14— Lapparna äro därför obenägna att överlåta sina barn till främmande påverkan under de föreskrivna skolåren. Både föräldrar och barn känna det som en stor orätt och sorg, när de måste skiljas, för det att skolan fordrar det. Så snart de äro så stora att de någorlunda kunna reda sig på egen hand, frågar ingen vart de gå eller vad de företaga sig; hungern skall nog driva dem till kåtan i rätt tid» (Demant-Hatt).

I samma stil uttala sig flere andra nu levande lappkännare: i »Lapparna tycka i det hela taget mycket om barn och upptaga gärna till fostran övergivna sma stackare. Vanligen skämma de bort sina barn, medan dessa äro-små: någon tuktan eller uppfostran är det icke talan om, det överlämna de till den hårda verkligheten att senare ombesörja.-------Förhållandet mellan makar och

mellan föräldrar och barn är i regeln kärleksfullt» (Wiklund). »1 familjelivet råder endräkt; barnen äro påfallande lydiga och behöva sällan agas» (Itkonen).

Ungefär samma erfarenhet har jag från alla de lappfamiljer, hos vilka jag bott. I allmänhet ha lappbarnen uppfört sig mycket städat. Jag erinrar mig inte att jag någongång behövt tillrättavisa lappbarn, ehuru de ofta skockat sig kring mig, när jag arbetat med karta, kamera eller dagbok

Jag har icke sett något annat folk använda så mycken tid till att leka och jollra med de små, som lapparna. Dessa ha därvid ett blitt och ömt uttryck i dragen. (Jämför även mitt arbete »Anteckningar om lapparna i Finland».)

En snäll lappflicka.Gossarna få i tid lära sig lappmannens sysslor Foto L. Björkman 1906.

AKTNING FÖR FÖRÄLDRAR.

Hos äldre skriftställare får man ofta läsa om lapparnas förmenta missaktning, ja hårdhet mot sina föräldrar eller mot ålderstigna personer. Måhända förefunnos också hos de primitiva lapparna de för naturfolk i allmänhet karakteristiska omilda känslorna mot orkeslösa och således onyttiga individer. Sålunda skriver Högström: »Sina gamla Föräldrar måste de för skam skull underholla, sällan sker det af kärlek. Ja, jag wet exempel, at då en gammal gubbe år 1743, som gick emellan Lapparnas byar och tigde, hade måst af inagtlöshet och köld blifwa liggande död på wägen, kunde man ej öfwertala hans son, at uphämta sin Faders döda lekamen, ej ensat

låna Renar åt dem, som utbudo sig wilja det samma göra.-Man

måste ock tilstå, at då de blifwa gamle och sängliggande, äro de för sina barn nog beswärlige, som idka et så flyktigt lefnadssätt». Däremot säger Tornaeus: »Föräldrarna hållas uthi tillbörlig wördning och ära, ja så, at när the åldriga warda, låta dem barnen aldrig wårdslösa, uthan till dödedagarna medd största åhåga underhålla och skiöta».Resenären v. Hogguérs uttalande kunna vi tillägga mindre värde: '»För övrigt är fosterlandskärleken den enda djupa, livliga känsla, vilken jag anser dem vara mäktig av; ty vad deras tillgivenhet för barn och föräldrar vidkommer, så synes mig denna snarare vara en verkan av en animalisk instinkt än följden av en verklig inre känsla, en hjärteangelägenhet; såsom hos djuren ser man här huru föräldrarna fodra och straffa sina barn så länge de äro sma och svaga, och som hos djuren ser man här de stora och fullväxta barnen försumma och tyrannisera sina föräldrar som blivit gamla och svaga.» Helms anför en legendarisk åskådning, helt säkert överförd ur någon tidigare skildring av ett annat primitivt eller halvkulti-verat folk: »Fordom läto barnen sina gamla och sjuka föräldrar

svälta ihjäl eller skilde sig pä annat sätt från dem; men även detta äger icke nu mera rum». Men ingen rök utan eld. Även den samvetsgranne lappforskaren Friis skriver i sina »Skildringer fra Finmarken»: »I regeln äro lapparna utomordentligt snälla mot sina

barn Skam att säga, så äro icke barnen alltid snälla mot sina

Familjelycka. Interiör av lappkåta i Jukkasjärvi. Efter målning av John Bauer.föräldrar, när dessa bliva så gamla och skröpiga, att de icke mera kunna göra någon nytta. Det händer icke sällan, att föräldrar bliva vanvårdade.»

En fjällapp berättade för Castrén att han under sitt trettioåriga äktenskap aldrig växlat ett ont ord med sin hustru och aldrig tilltalat henne annorlunda än med det vackra ordet »loddascham» (min lilla fågel). »Lappen kallar nästan alltid sin hustru vid smeknamn, och när han om aftonen återvänder från sin hjord eller från en resa, kysser och smeker han henne och sina barn» (Helms). »Själf har jag», säger Castrén, »sett Fjäll-Lappen, då han om aftonen hemkommit kyssa och smeka sin hustru och sina barn med en varm, innerlig ömhet»

Häri instämmer Jacob Fellman, som så väl känner sina lappar: »Familjelifvet har hos honom inplantat

pligtkänslan, och med

FAMILJELYCKA.

Lappfamilj i Utsjoki. Mannen av halvblod, hustrun hellapp. Foto förf. 1901.modersmjölken har han insupit ömhet för sina föräldrar». —»Jämte det att hos Lapparne i allmänhet råder ett godt förhållande mellan makarna, äro de hvar andra trogna: äktenskapet hålles af dem i sträng helgd» (v. Duben).

Att het, s. k. sydländsk kärlek icke är helt och hållet okänd bland dessa hyperboréer, bestyrkes av några exempel. Engström omtalar i sin »Resa genom Norrland och Lappland» hurusom en fattig ung lapp från Qvickjock blev vansinnig, emedan hans fästmö av sina föräldrar tvangs att äkta en rik man. Likaså berättar Alfhild Agrell, visserligen i romantiserad form, om en ung lapp, som av olycklig kärlek kastade sig i en älv.

Som ett generellt slutvitsord om lapparnas karaktär kunna vi citera följande uttalande hos Jacob Fellman, som han fällde efter att grundligare än kanske någon annan icke-lapp före eller efter honom ha gjort bekantskap med detta folk: »De öfverträffa sina grannar vid kusten såväl i öster som i vester i redlighet och trofasthet, de hafva ett godt naturligt förstånd och äro läraktiga, men de äro Finnarne underlägsna i arbetsförmåga, der större kraft, ihållig-het och tålamod erfordras». Nästan i samma tonart uttalar sig Itkonen och flere andra med honom.

»Om man gent emot lappens dåliga sidor sätter hans goda, sjunker vågskålen säkert till förmån för de senare. Om icke så vore, för-stode man icke, huru män sådana som Rode, Stockfleth och Friis, vilka tillhöra ett för lapparna alldeles främmande folk, men lärt känna dem i grund, ha kunnat icke blott fästa sig så starkt vid dem utan rent av beundra dem» (Ervasti).

SLUTORD.

Ovan har jag endast i huvuddrag sökt framlägga de mer i ögonen fallande karaktärsdragen hos samefolket utan att taga hänsyn till finare lynnesskiftningar, vilka kunna tolkas endast av den,som en längre tid levat bland lappar och levat såsom lapp. Läsaren må själv draga facit av det sagda.

Att såsom den eljest så framstående skildraren Castrén, vilja jämställa lappar och finnar, att säga, att »själsverksamheten är gemensam för bägge men hos Lappen mera dvärgartad än hos Finnen,-----som skulle Lappen vara Finnens svagare broder», är enligt

min tanke icke träffande. Lappen är individuell såväl till lynne som i verksamhet. Men där han bor bland finnar, påverkas icke blott seder och tänkesätt utan småningom även läggningen av den starkare rasen, i synnerhet där också fysisk blandning äger rum. Alldeles som Castrén själv säger, att på Kolahalvön »det Lappska skaplynnet lidit mycket genom invånarenas beblandning med Ryske Karelare samt den Ryska national-karakteren intryckt omisskänneliga spår i det Lappska lynnet».

Om något folk vinner vid närmare bekantskap, är det lapparna. Vid ens första beröring med dem verka de ociviliserade, ja, till och med frånstötande och motbjudande, men man intages snart alltmer av deras angenäma egenskaper och slutar med att bli lappvän. Så har det gått många lappkännare och så har det gått författaren.

Jag kan icke undgå att känna en varm våg i bröstet, när jag erinrar mig mina vänner bland sameh, när deras milda, mjuka hälsningsord genljuda i mina öron, när jag tänker på stämningsfulla stunder i kåtor eller vid lägereldar, då hjärtana öppnades och vi icke mera voro representanter för två vitt olika raser, utan stodo människa emot människa.

Huru mycket har icke syndats mot lapparna, bara för det . människan i sin självtillräcklighet förutsätter samma själsliv hos andra som hon känner inom sig själv! Prästerna förstodo icke lapparnas religion och deras trängtan efter högre, goda makter. De bjödo dem helvetesläran och djävulen i ersättning. Knektarna förstodo icke lapparnas motvilja mot att dräpa, och lagkarlarna ha kanske minst av alla förstått det lapska kynnet. Uppvisa en endalag eller förordning, där man främst tagit hänsyn till landets ursprungliga bebyggare! Vrånga lagar och partiska domare ha mångenstädes förstört lapparnas trevnad samt gjort dem misstänksamma och listiga.

Och Gud bevare oss för lapparnas vänner! Lundbohm skriver i företalet till »Muittalus Samid Birra»: »Man ställde bondkulturen högre än nomadkulturen, och så försökte man att höja, att civilisera lappen, att göra honom boklärd och att befria honom från det hårda och mödosamma lifvet i vildmarken. Kunde han icke avpassa sig efter de nya förhållandena, så finge han vika för den framträngande bonden, det var hans eget fel och han fick själf ta följderna. — Men lappen kunde icke, och ändå ville han ej dö. Han drog sig längre upp i fjällen och slöt sig ännu närmare till naturen; hans smidighet endast ökades af svårigheterna och hans lifskraft växte».

Lundbohm har varit den förnämste förkämpen för strävandet att atergiva lapparna åt naturen. Vi inrätta naturparker för att skydda växter och djur. Varför kunde vi icke skydda människorna? — Japanerna ha gjort början genom att »fridlysa» ainofolket på nordliga Jesso och Kurilerna. — Icke för att här uppe ha ett större Skansen, dit nyfikna turister kunde komma för att titta, utan för att lapparna ha rätt att fordra att få leva ostört i sina fäders land, bland sina egna fjäll. Naturen har påtryckt dem sin prägel, enligt mångens mening en högst sympatisk prägel; den skola vi icke förvanska. Vi skola icke av de fria fjällnomaderna skapa s. k. sockenlappar, fattiglappar, vidriga tiggarlappar.

För ungefär halvtannat decennium tillbaka samlades några lappvänner och för Lappland intresserade personer i Helsingfors till ett aftonsamkväm efter ett föredrag av fru Demant-Hatt. Jag hade där ett andragande, vars ordalydelse jag ej mera erinrar mig, men vars innehåll var ungefär följande:

— Den tid skall komma, när även lapparna, vilka så länge lidit under nationellt förtryck, skola vakna. Tills vidare vänta de på sin förlösare. Även lapparna måste följa med sin tid, även demåste få en bildning lämpad efter tidens krav, ty man kan icke begära, att ett intelligent folk för evigt skall stanna på halvkulturens ståndpunkt. Bibringas denna bildning dem på ett förnuftigt sätt, borde den icke leda dem från deras fäderneärvda vanor, tänke-och levnadssätt.

Fru Demant-Hatt svarade icke utan skärpa, att det var en farlig och förkastlig lära jag predikade. Lapparna borde bearbetas så litet som möjligt; de borde alltjämt bibehållas såsom enkla nomader och förskonas från den nutida kulturen.

Att miljön i flere avseenden påverkat lapparna är ingalunda min upptäckt. Därom har mycket redan skrivits. Det har kanske bäst observerats av en del skönlitterära författare. Men man kan å andra sidan icke neka till att ej lapparna inverka på det högnordiska landskapets utseende. En bland de vackraste bilder från Lappland, som ännu efter många års förlopp står kopierad på min näthinna, är ett Tanalandskap i klar och frostig septemberbelysning. Genom den med gråvita lavhedar beklädda halvslätten, ovan vilken här och där ett fjäll eller ett söndervittrat stenskravel höjde sig, drog Tanadalen som en djup, svagt slingrande ränna. Där nere syntes flodens silverband mellan grönskande stränder: björkskog på de lägre sluttningarna, aspskog i dungar på terrasserna, högre upp ris, mossor, lavar, var art med sin färgton. En ås, såväl horisontalt som vertikalt buktande, drog fram på dalbottnen, visande att en jökel engång plöjt sig väg i den gamla, tertiära dalen. På älvens vatten, som här uppifrån än syntes vackert blått, än fradgande vitt, där det forsade över stenblock och klipptrösklar, syntes en liten båt med två lappar, iklädda sina färgstarka sommarhögtidskläder. Männen lade i land och stego upp till oss för den branta sluttningen. Vi sågo nu tydligare dräkternas högblå färg och deras bårder i rött och gult kring hals, ärmar och fållar. En färgglad, harmonisk bild! Ett lapskt landskap i sino prydno!

Ju fler sådana hågkomster man gömmer på, ju djupare mansatt sig in i detta folks själsliv, dess mer känner man ansvar för folkets öde och dess mer — blyges man för den behandling som kommit lapparna till del från de högre kultiverade folkens sida.

Skola lapparna gå under nationellt, eller skall en uppryckning engång ske också bland dem? När politiken så fordrar, stampas halvt begravna folk åter ur jorden för att för en tid marschera på det historiska schackbrädets rutor. Men här uppe finnes intet polarvälde, som önskade förena de inom fyra skilda riken bosatta lapparna till ett.

På den yttersta dagen, skriver den norske författaren Gierløff, när folken skola dömas, vänder sig vår Herre till

representanten för Norge, som armbågat sig långt fram, med frågan var man i hans land gjort av lapparna.

Norrmannen försvarar sig storordigt, ty norrmännen äro födda advokater. Då mulnar Herrans anlete:

— Du har utplånat detta folk ur tillvaron, dess livskraft, dess språk, dess egenart, — — det gick under mellan dina valna händer, medan du hade brått med att förkunna friheten både i syd och öst. — — Det var dock det främmande folket som var dig anförtrott att styra, ställt under din uppsyn. Så mycket värre för dig att folket var så litet och så lätt medgörligt. — Sätt dig på den bakersta bänken!